

naivitet, har framhållits, liksom likheten med hällristningarnas figurer¹. Denna allmänna och icke särskilt slående likhet med bronsålderns figurframställningar kan ju icke ge någon ledning till en närmare tidfästning. De forskare (Krause och andra), som uppfatta Krogstastenens figur som ett skydd för graven — »eine bildliche Darstellung der Abwehr»² — ha icke framdragit några stilistiska paralleller till figurframställningen. Likväl förefaller en jämförelse med likartade figurer inom den kontinentalgermanska konsten värd att göra.

Redan några av Krogstaristningens äldre uttolkare, t. ex. K. A. Hagson och Stephens, tänkte sig, att figuren skulle föreställa en bedjande man, en »orant». Sådana stående oranter förekomma »inom den kristligt färgade kontinentalgermanska konsten . . . under 500–600-talen», påpekar W. Holmqvist i sin ovan s. 505 f. citerade uppsats. Om man skulle våga en datering av Krogstaristningen på denna grund, måste man uttrycka sig med stor försiktighet. Man får inskränka sig till att säga, att det förefaller som om ristningen knappast kan vara äldre än från 500-talets mitt; en sådan tidfästning omöjliggöres icke av runformerna.

Det är sålunda mycket litet som vi veta om Krogstaristningen, trots den möda som har offrats på dess tolkning. Anledningen till att mödan icke mycket har ökat vår kunskap, är naturligtvis i grund och botten den, att vår kännedom om den miljö, i vilken monumentet har skapats, är så utomordentligt bristfällig. Man tvingas nog att konstatera, att Krogstastenens gåta kommer att förbli olöst till den dag, då genom nya fynd tidens dunkel har blivit mera genomträngligt. Det förefaller emellertid föga troligt, att dylika fynd komma att göras. Däremot är det högst sannolikt, att spekulationerna om Krogstastenen komma att fortsätta.

Långörn, Tuna sn.

Se Långörn, Alunda sn.

1126. Alunda kyrka.

Pl. 114.

Litteratur: B 571, L 278. J. Bureus, F a 6 s. 2, s. 45 n:r 26 (Bureus' egen uppteckning), s. 190 n:r 127 (Rhezelius), F a 5 n:r 6; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 205 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 65); Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 112; UFT h. 1 (1871), s. 12; C. Silver, Alunda bebyggelsehistoria

¹ Sålunda skriver t. ex. Wimmer (i *Die Runenschrift*, s. 171): »Auch zu bildlichen darstellungen, die auf vielen runendenkmälern aus der jüngeren eisenzeit eine so grosse rolle spielen, finden sich die ersten ansätze auf denkmälern mit älteren runen. Wenn ich von den merkwürdigen künstlerischen darstellungen auf dem goldenen horne absehe sowie von den brakteaten . . ., so spielen jedoch bildliche darstellungen auf den älteren runendenkmälern eine höchst untergeordnete rolle. Von diesen haben nämlich nur die beiden uppländischen steine von Krogstad und Möjebro ein paar einfache darstellungen, der erstere die eines mannes mit aufgehobenen händen, der zweite die eines mannes zu pferde. Gewiss lassen sich ähnliche derartige umrisse auch auf einzelnen runensteinen aus der jüngeren eisenzeit nachweisen; aber die 'bilder' der steine von Krogstad und Möjebro führen doch meine gedanken weit eher zu den felsensritzungen ('hällristningar') der broncezeit als zu den oft mit grosser kunstfertigkeit und tüchtigkeit ausgeführten bildlichen darstellungen, die auf vielen runensteinen aus der jüngeren eisenzeit vorkommen». (Hur Wimmer inför Möjbroräyttaren kan komma att tänka på hällristningarnas starkt stiliserade djurbilder är svårt att förstå. Däremot är sammanställningen av den primitiva Krogstastfiguren med bronsålderns figurframställning i viss mån berättigad, även om huvudet, armarna och händerna ingalunda ha några för hällristningarna karakteristiska drag. Likheten med hällristningarna betonas också för starkt av Rosenfeld; se ovan s. 507.)

² Om Krauses uppfattning se ovan s. 501 f. Samma uppfattning av figurens innebörd har Karl Helm, som i ett av sina senaste arbeten har uttalat sig i frågan. I *Altgermanische Religionsgeschichte* 2: 2 (1953) skriver Helm: »Dass zum Zweck eines Zaubers ein magisches Sinnzeichen ganz für sich allein auf einem Gegenstand angebracht wurde, ist im westgermanischen Gebiet kaum mit Sicherheit bezeugt.» På ett av pilskäften från Nydam finnes, fortsätter Helm, ett tecken, »das der späteren Abwehr rune Y nahe steht». Detta tecken »pflegt man als ein dieser Rune vorausgehendes magisches Symbol zu betrachten und leitet es von einer die Arme hoch zur Abwehr erhebenden menschlichen Figur ab, wie sie auf dem Stein von Krogsta dargestellt ist».

X (i: Östhammars Tidning den 26/8 1910); O. Almgren, Alunda sockens fornminnen (i: UFT h. 28, 1912), s. 352; B. Bergman, Skrivelse till Riksantikvarien den 10/6 1925 (ATA), Upptäckta och återfunna runstenar i Uppland (: Fornvännen 1926), s. 201 f.; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F c 6; återgiven i UFT 1912 och 1915); P. Helgonius och J. Har-dorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 571); B. Bergman, foto i a. a.

Stenen är i liggande ställning inmurad i östra sakristimuren, 70 cm. ovan markytan.

Den första uppgiften om U 1126 lämnas av Bureus, som undersökte inskriften den 29 april 1594: »J Alunda Kyrkewägg» (F a 6), »J Sacristije muren» (F a 5). Rhezelius: »Denne sten är inmurat på östre Sachristiemurn utan på Kyrkan wender sigh orient.» (F c 6). — I *Ransakningarna* 1667–84 finnes följande uppgift, som av allt att döma åsyftar U 1126: »Uthj Alunda

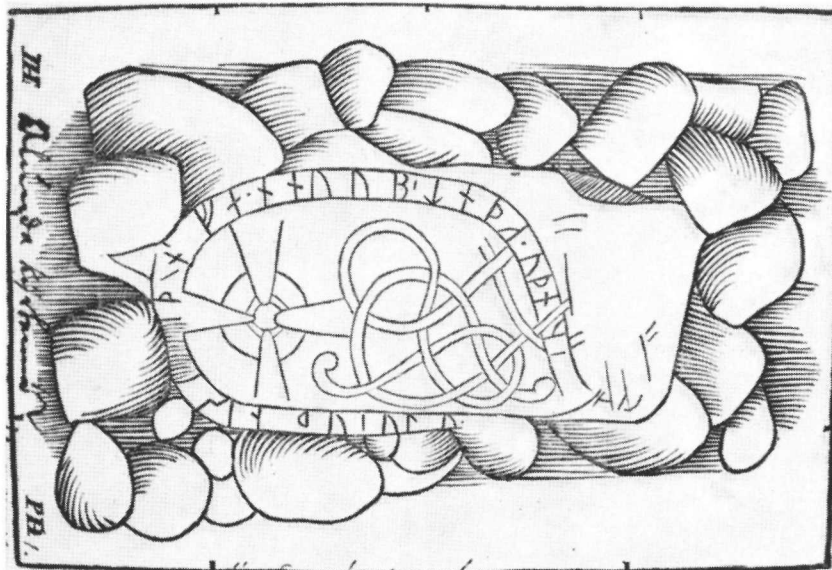

Fig. 439. U 1126. Alunda kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 571).

Kyrkio muur een Runsteen medh fulla bookstäfwer. — I Peringskiölds *Monumenta* 2 finnes följande uppgift om stenen: »J Sakerstiewäggen är en inmurader Steen, med så upp och ner förwända Runor uthuggen, att ingen fullkommen mening der af tagas kan» (B 571: »I Sakerstie-wäggen»; L 278: »I sakerstieväggen»). — Senare har stenen öVERRAPPATS; den nämnes ej i *Kyrkoinventarium* 1829, kunde ej återfinnas av Dybeck på hans resa 1866 och var ej synlig år 1869 (se *UFT* h. 1, s. 12); icke heller den intresserade kyrkoherden Carl Silwer fann den. I *Östhammars Tidning* 26/8 1910 skriver Silwer, att en runsten lär »finnas inmurad i sakristiväggen, men synes ej på grund av öVERRAPPNINGEN». O. Almgren meddelar 1912, att runstenen »är nu försvunnen, vare sig den blott är öVERRAPPAD eller den vid kyrkans ombyggnad borttagits.»¹ Stenen återfanns av B. Bergman 1925.

¹ Om runstenarna i Alunda skriver Almgren (a. a. s. 350): »Under det att vid Krogsta i Tuna socken ej långt från Alundagränsen finnes en runsten med inskrift i s. k. äldre runor på urnordiskt språk, härrörande från en tidig del af yngre järnåldern, så ha däremot alla de 6 runstenar, som äro kända från Alunda, tillkommit under senare delen af 1000-talet, kristendomens första tid; därför äro också de flesta af dem märkta med korsets symbol. Tyvärr äro 4 af dessa runstenar förkomna [=U 1126, 1129, 1130 och 1131], sedan de på 1500- och 1600-talen lästes och aftecknades, och de två som finnas kvar, resta på Klockarvreten utanför södra kyrkogårdsmuren, äro ytterst utplånade [=U 1127 och 1128]. Det har ej varit tillfälle att låta någon sakkunnig nu undersöka dem, men professor Otto von Friesen har benäget jämfört de gamla afbildningarna och läsningarna af alla de 6 runstenarne och meddelat inskrifternas sannolika lydelse och tolkning».

Grå granit. Höjd 1,35 m., bredd 0,75 m. Ristningsytan flagrar. Linjerna breda, mycket klumpigt huggna. I stenens vänstra (nu nedre) kant är halva runbandet bortslaget; endast hälfterna av ett tiotal runor finnas därför här i behåll.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter B 571):

[uluiupnis- . . . -pnf]a · nnu · ub · tnpk · upnki
           5   10   15   20   25

Till läsningen: Runföljden 1–5 är vänd och står uppochned. Efter 15 **a** finnes en punkt. 20 **b** har oregelbunden form. 21 **t** står uppochned, likaså 24 **k**, som dessutom är vänt. 28 **k** är vänt. — Bureus (i F a 6): ~~-t h n o h ↓ t p h h b k n i~~ †

Ristningen är huggen av en helt oövad runristare. Inskriften är utan tvivel språkligt meningslös. Ännu en sten av samma egenartade typ finnes vid Alunda kyrka; se U 1128. I Viksta kyrka, belägen knappt 2 mil V om Alunda kyrka (fågelvägen), ligger också en sten av samma typ inmurad; se U 1061.

1127. Alunda kyrka.

Pl. 114.

Litteratur: B 573, L 277, D 1: 261. J. Bureus, F a 6 s. 190 n:r 126 (Rhezelius), F a 5 n:r 15; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 204 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 64), F 12 n:r 100; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 111; Kyrkoinventarium 1829 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 11, h. 5 (1876), s. 79; C. Silwer, Alunda bebyggelsehistoria X (i: Östhammars Tidning den 26/3 1910), Kort beskrifning öfver fornminnen i Alunda (i: UFT h. 28, 1912), s. 366; O. Almgren, Alunda sockens fornminnen (i: UFT h. 28, 1912), s. 350 f.; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 28 och h. 32), teckning i F 12; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 573; återgivet i UFT h. 28); Dybeck, teckning (D 1: 261).

Runstenen står rest i kanten av en liten kulle, 90 m. S om kyrkan, 19 m. S om södra kyrkogårdsmuren, 30 m. N om skälet mellan landsvägen Uppsala—Öregrund och vägen till Österby bruk. 4 m. åt NV står U 1128. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Alunda» (1954).

Rhezelius lämnar i *Monumenta Uplandica* följande upplysningar om stenens plats: »Dänne Runsten ligger widh trapporne hos predikstoln der man går op åt hualfue inmurat». Vidare meddelar Rhezelius, att stenens ena ända »är bakom predikstols trappan». Vid Rhezelius' besök var därför en del av ristningen upptill på stenen dold, bl. a. runföljderna 1–2 **fa** och 39–40 **ot**. — Peringskiölds *Monumenta*: »J Alunda kyrkia wid Predikestolen finnes en gammal Runsten» (B 573: »Predikostolen»; L 277: »I kyrkan, vid predikstolen»). — Senare flyttades U 1127 från sin plats vid predikstolen; detta torde ha skett i samband med kyrkans restaurering mot slutet av 1700-talet. (Kyrkan fick en ny predikstol år 1796.) Runstenen fick tjänstgöra som tröskel i västra kyrkdörren, vilket framgår av följande uppgift i *Kyrkoinventarium* 1829: »I Westra Kyrkodörren är en Runsten laggd och till Tröskel inmurad. Runorna äro ännu synbara men oläsliga. Stenens längd 2 1/2 aln och bredden 15. tumm, verkmått.» I sin reseberättelse för år 1866 lämnar Dybeck om U 1127 (och U 1128) följande upplysning: »Ur kyrkans inre dörr upptogs en runsten, hvilken restes på tjenlig plats utanför kyrkogården, och en annan runsten [= U 1128], som låg med nedåtvänd inskrift till tröskel vid kyrkboden upptogs äfven.» *Sveriges runurkunder*: »Stenen upptogs innevarande år ur kyrkgolfvet och restes på kyrkvallen.» UFT (1871): »I kyrkan vid predikstolen . . . Nu upprest på kyrkovallen.» I sin skildring av Alunda sockens bebyggelsehistoria skriver C. Silwer om U 1127: »Förut i kyrkan, vid predikstolen. Nu upprest på klocka[re]vreten, å gravkullen över den för hädelse av Karl XI till döden dömde överste Otto von

Fig. 440. Johan v. Sacks gravkulle med U 1127 och 1128.

Sack, som var ägare av Kydingeholm och måg till den år 1627 avlidne ståthållaren Kristoffer v. Warnstedt.»¹

Blågrå granit. Höjd 1,45 m., bredd 0,38 m. Ristningsytan är delvis hårt sliten, säkerligen på grund av att stenen har legat som tröskel. Inskriften är dock i stort sett klart skönjbar.

Inskrift:

fasti . ak . iukir . piltu ristin aftir brup sin . þurot

5   10   15   20   25   30   35   40

Fasti ok Jogaírk þæir letu reisa stein aftir broður sinn Þrond.

»Faste och Joger de läto resa stenen efter sin broder Trond.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. I 8 i finnes något under mitten en obetydlig fördjupning, som ej är huggen. 10 k är ej stunget. Runföljden 13—17 **piltu** är sliten men fullt säker. 16 t har bst endast till vänster om hst. Avståndet mellan 16 t och 17 u är onormalt stort; plats finnes här för en runa, men någon sådan har ej huggits. Sk saknas efter 17 u. Runföljden 18—23 **ristin** är djup och tydlig. Sk saknas efter 23 n. 25 f är hårt slitet men dock säkert. Efter 28 r finnas inga säkra spår av sk. I 29 b utgå bistavarna från ramlinjerna. I 31 u är bst upptill grund. 32 þ är skadat; av runan återstår nedre hälften av hst och svaga spår av

¹ Den oriktiga uppgiften, att kullen skulle vara översten Otto von Sacks gravkulle, upprepar Silwer i UFT h. 28: »Å klockarevreten söder om kyrkan, mellan kyrkogården och korsvägen stå sedan år 1868 uppsatta på den af Karl XI för hädelse till döden dömd öfverste v. Sacks graf tvenne *runstenar*», d. v. s. U 1127 och 1128. Den som här ligger begravd i ovidg jord är Johan von Sack, död i maj 1687; se om honom Karin Alinder i *Uppland* 1942, s. 86 f.

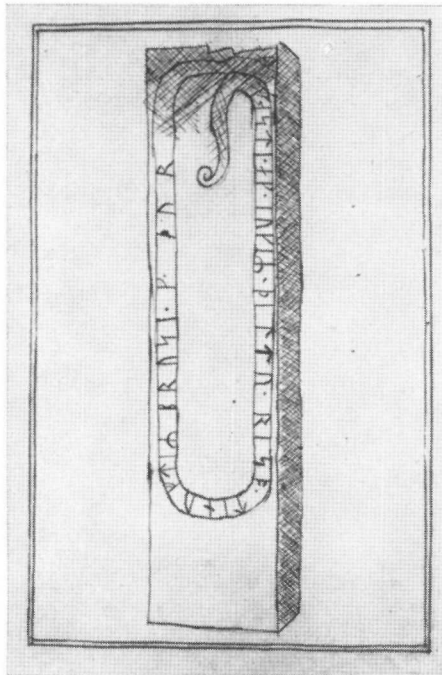

Fig. 441. U 1127. Alunda kyrka.
Efter teckning av Rhezelius i F 1 2.

ristaren ett ord: **brup** för **brupur**. Dylika förkortningar av uttryck och ord äro synnerligen sällsynta.

De tre mansnamn som förekomma i denna inskrift äro alla kända från andra uppländska runstenar. Om det vanliga mansnamnet *Fasti* se U 1079. *Iogæirr* är hittills känt från fem uppländska inskrifter: U 474, 539, 824, 887 och 1127; i Södermanland är namnet belagt på en runsten, Sö 234. — Namnet på den döde kan uppfattas på flera sätt. Carl Säve tolkar **purot** som »Thrond (eller Thorudd?)»; se *UFT* h. 1. I O. Almgrens uppsats i *UFT* h. 28 tolkar v. Friesen namnet som »*Torund* (el. möjl. *Torodd*)». Vad först tolkningen *Poroddr* beträffar, har den den svagheten, att namnet icke eljest är säkert styrkt från våra runinskrifter och att det icke synes förekomma i svenska medeltida källor; däremot är det mycket vanligt på Island under medeltiden. Förslaget *Prondr* (von Friesen) torde böra lämnas ur räkningen, eftersom ett sådant mansnamn över huvud taget förefaller svagt styrkt. Om man i stället räknar med att **u** i **purot** (ack.) är inskottsvokal¹, och att **n** på vanligt sätt har lämnats obetecknat före **t**, skulle man här möta det vanliga mansnamnet *Prondr* (*Prandr*). Detta namn är belagt på U 919, där det skrives **porontr**, alltså likaledes med inskottsvokal mellan **p** och **r**. Den på U 913 förekommande, skadade runföljden **p - - otr** torde böra suppleras **porotr** och uppfattas som *Prondr*; likaså torde **purot** (ack.)

¹ Inskottsvokaler av detta slag äro ej sällsynta i runinskrifterna; se t. ex. S. B. F. Jansson i *Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift* 1954, s. 36.

en vinklad bst. I 33 **s** går nedersta leden nästan ända upp till övre ramlinjen. 35 **n** har bst endast till höger om hst; bst är uppåtriktad. Sk efter 35 **n** är tydligt. I 36 **p** är bst vinklad, ej rundad; jfr den skadade runan 32 **p**. I 38 **r**, som har en oregelbunden, kantig form, går bst ända in till hst. I 39 **o** finnes en tydlig **t**-bst till vänster om hst, vilket torde bero på felristning på grund av följande **t**. Den övre **o**-bst utgår från huvudstavens topp. I 40 **t** finnes till vänster om hst, något under dess mitt, en naturlig fördjupning. Inskriften slutar utan sk. — Vid Rhezelius' besök var stenens topp dold, vilket förklarar oegentligheterna i läsningens början och slut: **gtsti · ak · iukir · piltu · risotin uftir · bru · sik · purt**. — Hadorph och Helgonius: **fasti · ak · iukir · piltu ristin iftir b · ru sin purot**. — Dybeck (D 1: 261): **fasti · ak · iukir (·) piltu (·) ristin · iftir (·) bru (·) sin · purot (·)**.

Av stort intresse är det förkortade skrivsätt, som tre gånger förekommer i denna inskrift. Att det icke är fråga om genom slarv överhoppade runor är uppenbart. I två fall förkortar ristaren uttryck: **piltu** för **pir litu** samt **ristin** för **risa stin**; C. Säve och Liljegren upplösa förkortningen som **rista stin**. I ett fall förkortar

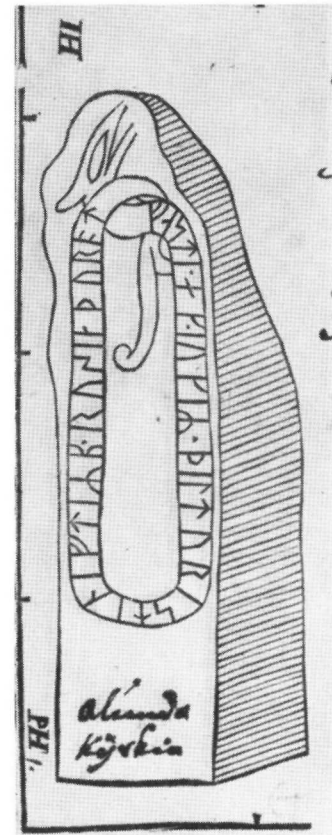

Fig. 442. U 1127. Alunda kyrka.
Efter träsnitt i Peringskiölds
Monumenta (B 573).

på U 1103 åsyfta detta namn. I så fall ha vi där skrivningar, som i ännu högre grad överensstämma med Alundastenens. På ännu en uppländsk runsten (U 438) har man trots sig finna namnet *Prondr*; dessutom förekommer det på två östgötska runstenar (Ög 166, 225) och är under medeltiden ganska vanligt i vårt land. I Norge och på Island är det ännu vanligare; se vidare U 438. Under sådana omständigheter torde tolkningen *Prondr* vara att föredraga.

C. Silwer anmärker, att U 1127 »är den äldsta av Alunda runstenar, emedan den ensam saknar det kristna korset och därmed anger sig härstamma från den hedniska tiden.» En sådan slutsats har man givetvis icke rätt att draga. U 1127 gör, trots den 'klassiska' ornamentiken, ett jämförelsevis ungt intryck.

Den mycket begränsade ristningsytan är påfallande skickligt utnyttjad. Det ganska klumpiga ormhuvudet är väl inpassat på den fria ytan upptill på stenen.

1128. Alunda kyrka.

Pl. 115.

Litteratur: B 572, L 279. J. Bureus, F a 6 s. 189 n:r 124 (Rhezelius), F a 5 n:r 9; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 203 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 62); J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 112; *Kyrkoinventarium* 1829 (ATA); R. Dybeck, *Reseberättelse* för år 1866 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 12, h. 5 (1876), s. 79; C. Silwer, *Alunda bebyggelsehistoria* X (i: *Östhammars Tidning* den 26/8 1910, Kort beskrifning öfver fornminnen i Alunda (i: UFT h. 28, 1912), s. 366; O. Almgren, *Alunda sockens fornminnen* (i: UFT h. 28, 1912), s. 352; S. B. F. Jansson, *Ruinskriftsinventering* i Uppsala län 1942 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 28 och h. 32); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 572).

Stenen står på en liten kulle¹, 90 m. S om kyrkan, 16 m. S om södra bogårdsmuren, 35 m. N om skälet mellan landsvägen Uppsala—Öregrund och vägen till Österby bruk. 4 m. åt SÖ står U 1127. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Alunda» (1954).

Enligt Rhezelius (i F a 6) fanns stenen i »Alunda Sochn. Wedh kyrkian i Tädh»; *Monumenta Uplandica*: »Wedh kyrkian i tädh ligger dene är grå.» F a 5: »Alunda Wid kyrke Stiglukun». I Peringskiölds *Monumenta* lämnas följande upplysningar om U 1128: »Suder om westra kyrkegårdz porten på Alunda kyrkegård finnes sammaledes En afslagen Runesten med förwänd och förstumpad Runeskriift, hwilken man fördenskull eij heller wähl förstå kan». På träsnittet finnes bläckanteckningen »Alunda kyrkegård» (B 572: »På Kyrkogården»; L 279: »På kyrkogården»). I *Kyrkoinventarium* 1829 finnes en uppgift, som säkert åsyftar U 1128: »Utan för Westra Bogårds Grinden ligger äfven en större Runsten med dubbla slingor, men runorna aldeles bortnötta. Denna sten hade förtjent att bättre vårdas.»

¹ Om en oriktig tradition om denna kulle se ovan s. 513, not 1.

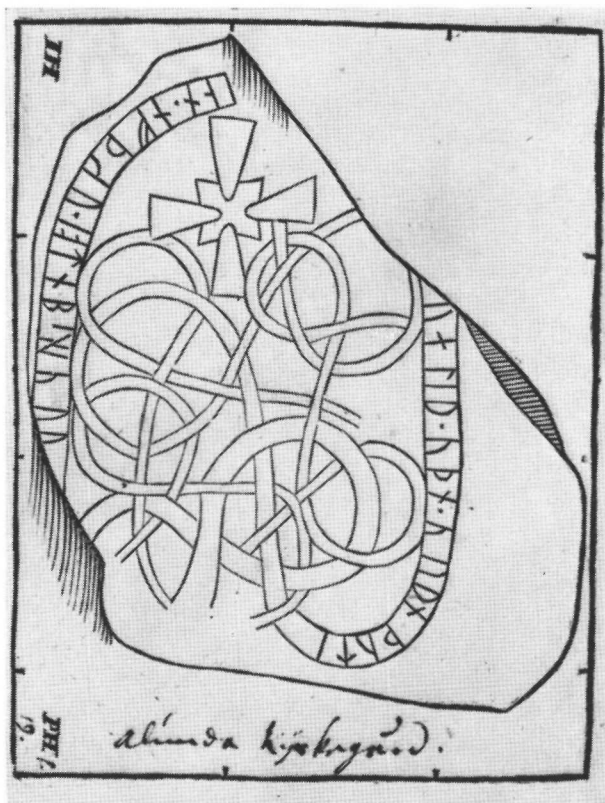

Fig. 443. U 1128. Alunda kyrka.
Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* (B 572).

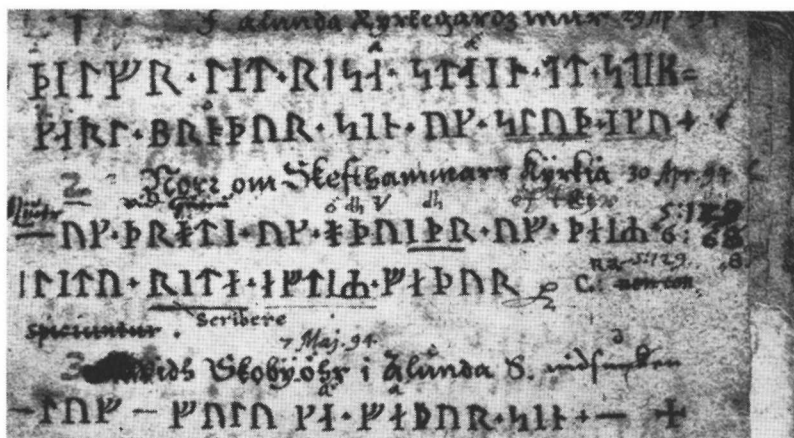

Fig. 444. U 1129. Alunda kyrka. Detalj av s. 39 i Fa 6. U 1129 överst; därunder U 1132 och U 1131.

pilfr + **lit** + **risa** + **stain** + **at** + **stibkarl** + **broður** + **sin** + **uk** + **slup** + **iku** +
 5   10   15   20   25   30   35   40   45

Polf(r) let reisa stæin at stibkarl, broður sinn ok . . .

»Torulv(?) lät resa stenen efter **stibkarl**, sin broder och . . .»

Tolkningen av inskriften, som vi endast känna genom Bureus' uppteckning, bereder flera svårigheter. I *UFT* h. 1 tolkar C. Säve inskriften på följande sätt: »Thjalf lät resa sten efter Stibkarl(?), broder sin, och Slode högg (nl. stenen).» O. von Friesen kommenterar och översätter den i *UFT* h. 28: »**pilfr** skulle vara ett mansnamn *Thelf* eller *Thialf*, som eljes ej synes förekomma; däremot äro formerna *Thialfi* och *Thialfar* kända. Om man har att läsa **stirkarl**, skulle det tolkas *Styr-Karl* = 'den orolige, bullersamme Karl', jfr sådana namn som Styrbjörn, Styrfaster, Styrger. De två sista orden ge ingen mening, såvida där ej i stället för **slup** stått **stub**, hvilket skulle kunna vara = *stüþ*, 'styfson'. Med dessa antaganden skulle öfversättningen bli: '*Tjälfr* lät resa stenen efter *Styrkarl* sin broder och *Ingas styfson*.'»

Det torde vara något djärvt att uppfatta runföljden 1—5 **pilfr** som det vanliga mansnamnet *Pialfi* eller som »*Thialfar*». Närmare till hands ligger väl att räkna med att Bureus oriktigt har uppfattat runan 2 som **i** i st. f. **o**; r. 30 **o** har enligt Bureus bistavar endast till höger om hst (se fig. 444), och eftersom inskriften troligen har varit svårläst, kan ett sådant förbiseende vara lätt gjort. I så fall skulle vi här ha mansnamnet **polf(r)**, *Polf(r)*, som är säkert styrkt i svenska runinskrifter; se U 756 och Sö 328. — Vilket namn som åsyftas med runföljden 20—27 **stibkarl** är dunkelt; något dylikt, sammansatt namn är eljest icke känt. v. Friesens förslag att uppfatta det som »*Styr-Karl*» kan knappast övervägas, eftersom runan 23 av Bureus torde ha uppfattats som en **b**-runa.

Säves och v. Friesens försök att tolka inskriftens slut, runföljden 37—45, kunna icke godtagas. Båda förslagen förutsätta alltför stora ändringar av den enda läsning som står till buds. Det förefaller som om inskriftens slut redan vid Bureus' undersökning våren 1594 hade varit svårläst; någon tolkning, som fyller rimliga krav på sannolikhet, torde icke kunna åstadkommas av denna del av inskriften.

I *Kyrkoinventarium* 1829 (ATA) finnes följande uppgift: »I Sacristian finnes en *Tegel-sten* insatt i Muren, försedd med några regelmässiga streck, som skola vara *bokstäfver*. Stenens föregifna antiqvitetiska värde torde dock kunna betvivlas.» Om denna ristade tegelsten se H. Fredriksson och I. Wilcke-Lindqvist, *Alunda kyrka* (1950), s. 5 och 6.

1130. Klev, Alunda sn.

Litteratur: B 574, L 282. J. Bureus, F a 6 s. 45 n:r 25 (Bureus' egen uppteckning), s. 190 n:r 125 (Rhezelius), F a 5 n:r 8, F a 13 s. 533; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 203 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 63); J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 114; UFT h. 1 (1871), s. 12, h. 5 (1876), s. 79; K. Ahlenius och A. Kempe, Sverige 4 (1909), s. 772; C. Silwer, Alunda bebyggelsehistoria X (i: Östhammars Tidning den 26/8 1910); O. Almgren, Alunda sockens forminnen (i: UFT h. 28, 1912), s. 353 f.; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 28 och h. 32); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 574; återgivet i UFT h. 28, s. 354).

Denna redan på 1500-talet svårt skadade runsten fanns enligt Bureus, som undersökte inskriften den 7 maj 1594, »Näst sunnan Alunda Kyrkia nidsunkin» (F a 6). Rhezelius i F a 6: »Alunda Sochn. J Klefbo Giärdet»; i *Monumenta Uplandica* (F c 6): »J Klefbo gård sunan Kyrkan widh grinden, där klockdiutarn blef ihjälslagen af sin mestare.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Klef i Alunda» (B 574: »Klef»; L 282: »Klef»). Senare har stenen gått förlorad; den nämnes varken av Celsius eller Dybeck. I UFT h. 1 anmärkes, att runstenen »sannolikt [är] borta» och i UFT h. 28, att den nu är förkommen. U 1130 har vid flera tillfällen senare förgäves sökts.

Höjd omkring 1,60 m., bredd omkring 1,10 m.

Inskrift enligt Bureus i F a 6 (med det inom [ ] supplerat efter Hadorph och Rhezelius):

[st] ... str · auk · atiarfr · litu · ra[isa ·] stain · at · bu ... ur · sin ·
                   5   10 15   20   25   30   35
 bra ... ur · liku · þar +
           40   45   50

... ok Adiarfr letu reisa stein at ...

»... och Ådjärv läto resa stenen efter ...»

Rhezelius i F a 6: s ... u · raisa · stan + at + bi ... r · sinsi · iur · liku þar; F c 6: s ... u · raisa + stain + at + bi - - - r × sin - i · iur · liiu þar. — Hadorph och Helgonius: st ... u rni[s]n · stain × at × u - - - r × sin bia urn i · kupaar - × (Den sista runan har tecknats h, vilket snarast bör uppfattas som r med den vänstra bst bortnött.)

Till följd av att U 1130 redan vid Bureus' undersökning år 1594 var skadad och dessutom tydligen svårläst, finnes ingen fullständig läsning av inskriften. Vid Rhezelius' besök 1636 var ristningen i ännu sämre skick: hela vänstra delen av stenen hade då gått förlorad; där hade runföljden 4—18 haft sin plats. — Det förefaller, som om vissa skador senare ha uppstått också på ristningsytans mittparti; av Hadorphs träsnitt att döma ha nämligen ytterligare några delar av det stora korset, som täckte stenens mitt, blivit fördärvade.

Inskriften återges av Liljegren på följande sätt: »St ... - u · raisa · stain × at × - - - r × sin Biaurn i · kupaar (Kupaö?).» På samma sätt återges den i UFT h. 1, där C. Säve ger tolkningen »St

Fig. 445. U 1130. Klev, Alunda sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 574).

(. . . och N. N. lät)o resa sten efter (fader el. brode)r sin Björn, den gode(?)». C. Silwer upprepar Säves tolkning men tillägger en översättning efter den läsning som finnes hos Bureus: » . . . Str auk Atiarfr litu raisa stain at bruthur sin Bra(m? fath)ur likuthar . . . — (fa)st och Ådjärf läto resa sten efter sin broder Brag(?), Likuds fader.» — I *UFT* h. 28 skriver O. Almgren: »Genom de många olikheterna i dessa tre afteckningar», d. v. s. Bureus', Rhezelius' och Hadorphs läsningar, »blir tolkningen mycket osäker. Prof. v. Friesen anser följande läsning sannolikast: **st . . . - str. auk. atiarfr. litu. raisa. stain** × **at** × **brupur** × **sin biaurn iku** . . . hvilket skulle betyda: *Styrfast* (el. *Stenfast*?) och *Ådjärf läto resa stenen efter sin broder Björn, Ingas* . . .»

Endast runföljden 1—31 förefaller att vara säker. *Adiarfr*, inskriftens enda fullt klara namn, är säkert styrkt i ytterligare tre uppländska inskrifter, nämligen U 597 **aterfr**, U 847 **atiarf** (ack.) och U 861 **aterf** (ack.). Numera äro sålunda fyra belägg på namnet kända; se vidare U 597, där dock exemplen från U 861 och 1130 saknas.

U 1130 har rests av två män. Före *Adiarfr* har ett namn stått, vilket enligt Hadorphs läsning har börjat med runorna **st**. Av Bureus' uppteckning att döma har namnet slutat på **str**. Det finnes sålunda skäl att, som v. Friesen gör, gissa, att inskriften har börjat med namnet *Styrfastr* eller *Steinfastr*. Båda dessa namn äro styrkta i runinskrifter, men de äro synnerligen sällsynta; *Styrfastr* är belagt på U 837 och *Steinfastr* på Sö 221.

Inskriftens slut, runföljden 32—50, har varit skadad och svårläst. Det förefaller visserligen troligt, att där bl. a. har stått »(efter) Björn, sin broder», men någon rekonstruktion av inskriften i dess helhet är det numera icke möjligt att göra.

Källberga, Alunda sn.

I *UFT* h. 28 (1912), s. 354 f. omtalar O. Almgren, »att Aug. Eriksson i Källberga meddelat . . ., att en person till honom sagt sig minnas, att 'en mindre runsten' funnits vid soldatorpet på hemmanet n:o 1 i Källberga, men nu försvunnit. Om det verkligen varit en runsten», tillägger Almgren, »är väl mycket osäkert.» Någon runsten har icke kunnat återfinnas på den angivna platsen, som är belägen omkring en halv mil N om Alunda kyrka; se S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942* (ATA).

1131. Långörn, Alunda sn.

Litteratur: B 575, L 281. J. Bureus, F a 6 s. 39 n:r 3 (Bureus' egen uppteckning), s. 189 n:r 121 (Rhezelius), F a 5 n:r 391; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 198 (tryckt i *UFT* h. 32, 1915, s. 58), F 11 n:r 5; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 114; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 387; *UFT* h. 1 (1871), s. 12, h. 5 (1876), s. 79; K. Ahlenius och A. Kempe, *Sverige* 4 (1909), s. 772; C. Silwer, *Alunda bebyggelsehistoria X* (i: *Östhammars Tidning* den 26/8 1910); O. Almgren, *Alunda sockens fornminnen* (i: *UFT* h. 28, 1912), s. 354; Aug. Eriksson, *Beskrifning öfver fornminnena i Löddby åttung* (i: *UFT* h. 28, 1912), s. 397; O. Lundberg i *En vägbok för Uppsala län* (1937), s. 30; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942* (ATA).

Avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i *UFT* 1915), teckning i F 11; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 575; återgivet i *UFT* h. 28.)

U 1131 är sedan länge försvunnen. Stenen fanns enligt Bureus, som den »7 Maj. [15]94» undersökte ristningen, »Widh Skoby öhr i Alunda S»; Bureus anmärker, att stenen vid hans besök var »nidsunken». F a 5: »Skoby Ö». Enligt Rhezelius (i F a 6) fanns U 1131 i »Tuna Sochn Widh Långörn, och Wäster änden.» I *Monumenta Uplandica* lämnar han följande upplysningar om stenen: »Widh Långörns wästre ändan står denne Runsten versus meridiem. rät grå sten.» I F 11: »Tuna Sochn. Widh Långörns wästre broändan». Enligt *Ransakningarna* 1667—84 fanns en runsten »Widh Långörn . . . medh Fulla Bookstäfwer». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Långörn i Alunda» (B 575: »Långöre»; L 281: »Långören»).

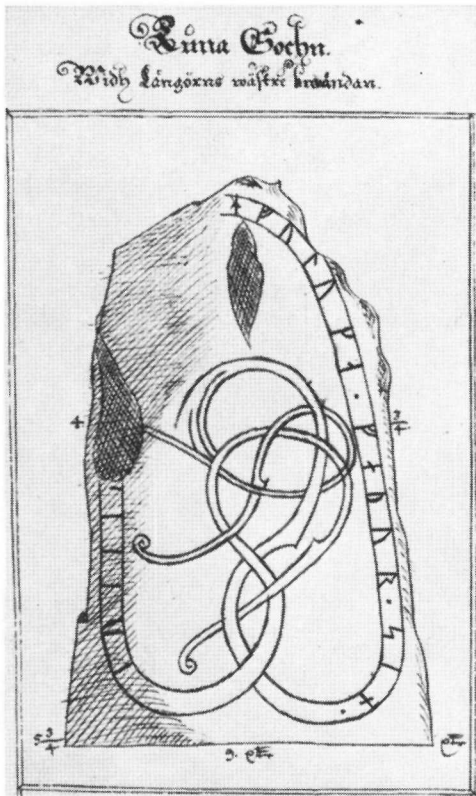

Fig. 446. U 1131. Långörn, Alunda sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 1 I.

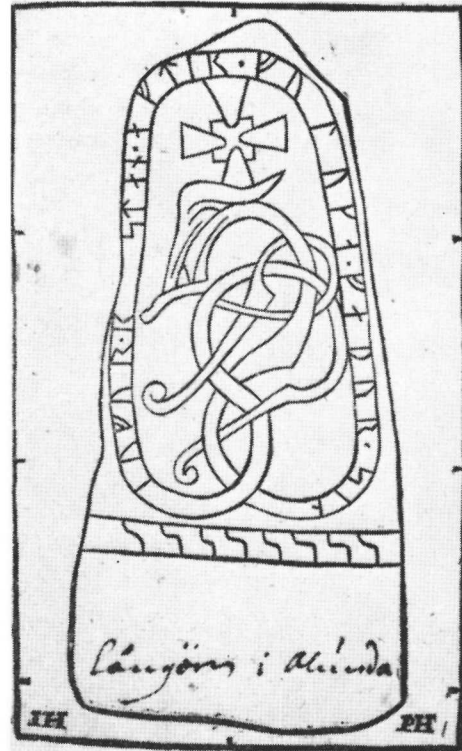

Fig. 447. U 1131 Långörn, Alunda sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 575).

O. Celsius erhöill år 1727 av »klockaren i Staby» uppgift om vart U 1131 hade tagit vägen: »Bonden i Spånga och Alunda har tagit honom och lagt honom i spisen». Spånga ligger alldeles i närheten av den plats, där U 1131 ursprungligen har stått rest; av allt att döma är klockarens uppgift riktig.

Senare har stenen sökts förgäves. I *UFT* h. 1 uppges, att stenen »troligen» är »förkommen». C. Silwer skriver 1910 (i *Östhammars Tidning*): »Kallas Långöresstenen. Sannolikt densamma, som en gång fanns vid Källberga torp, men nu blivit enligt en uppgift nergrävd på ett obestämt ställe, enligt en annan av okunnighet förstörd.» Denna Silwers mening, att U 1131 skulle ha funnits vid »Källberga torp», är säkerligen oriktig. Vid Källberga har av allt att döma aldrig någon runsten funnits. Traditionen om en sådan är synnerligen opålitlig; se ovan s. 519. Silwer har tydligen icke känt till, var den plats har legat, som i äldre källor kallas Långörn. Ej heller O. Almgren har skaffat sig kunskap om detta, vilket framgår av att han i *Alunda sockens fornminnen* skriver, att runstenen har stått på »en nu okänd plats, Långöre». I Aug. Erikssons *Beskrifning öfver fornminnen i Löddby åttung* finnes emellertid ett meddelande från »aman. Lundberg, att denna plats gifvetvis är identisk med nuvarande *Långörnsbron*, som förmedlar öfvergången öfver ett till Täsjön flytande vattendrag, på vägen, som går mellan Tuna kyrka och vägkorset i närheten af Spånga. Det stämmer också bra med Bures uppgift om att stenen stod på 'Skoby öhr'. Skoby ör eller Långörn ligger i Alunda sockens sydligaste del, helt nära gränsen till Tuna. (Detta är förklaringen till att Rhezelius i F a 6 och F 1 I uppper, att runstenen finnes i Tuna socken.)

U 1131 har alltså otvivelaktigt varit en »brosten», rest vid västra ändan av Långörnsbro med

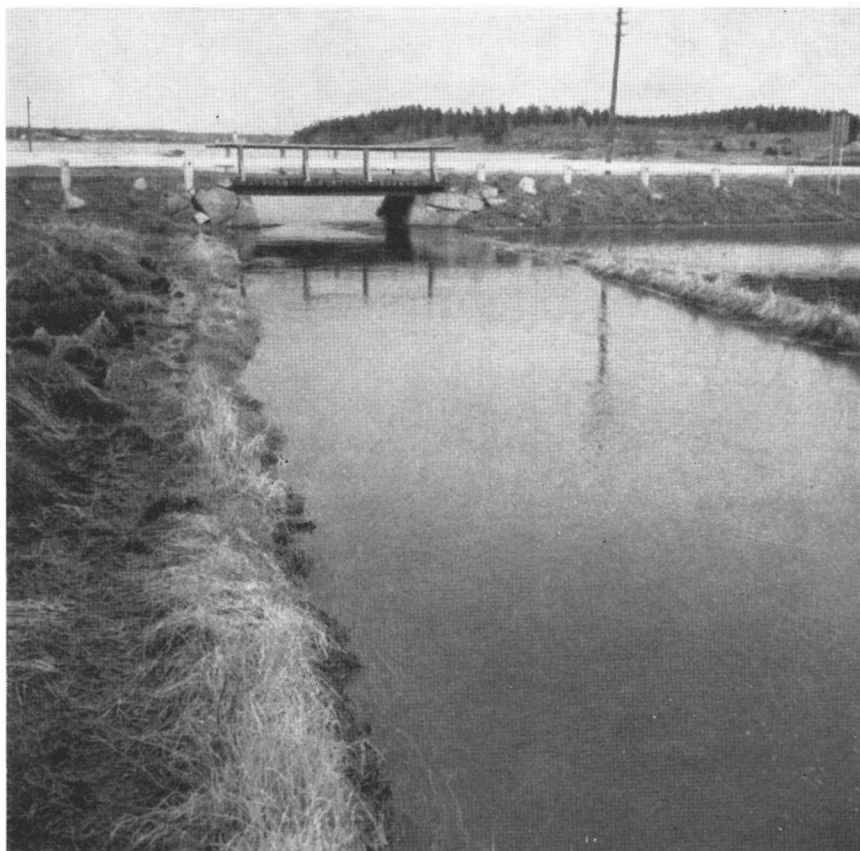

Fig. 448. Långörsbro. I bakgrunden synes Alunda kyrka.

ristningsytan åt S. Den har av allt att döma vid 1700-talets början förts från sin gamla plats för att läggas i en spis i det närbelägna Spånga. Långörsbro ligger omkring 180 m. SÖ om skälet mellan riksvägen Uppsala—Öregrund och landsvägen till Tuna kyrka. (Omedelbart NÖ om vägskalet och 100 m. NV om Långörsbro ligger ett stort gravfält.) I Spånga finnes i en gammal byggnad, tidigare kronofogdeboställe, en stor »spis»; i dennas grund kan U 1131 ligga dold.

Enligt Rhezelius är stenen »rät grå». Höjd omkring 1,60 m., bredd omkring 1,20 m.

Inskrift (enligt B 575):

iufur · r . . . stan · aftir · fuluka · fapur · sin
           5   10   15   20   25

Iofurr ræisti stein aftir Fullhuga, faður sinn.

»Jovur reste stenen efter Fulluge, sin fader.»

Till läsningen: Mellan 6 r och 7 s har enligt Hadorphs träsnitt funnits plats för omkring fem runor, r[*aisti*·]. — Bureus: . . . luf . . . fuluka + fapur + sin +. Rhezelius (F c 6): - - - - - . . . - fuluka · fapur · sin. — Hadorphs läsning är sålunda betydligt fullständigare än de tidigare granskarnas. Detta torde bero på att Hadorph har rekonstruerat inskriftens början, som tydligen har varit skadad. Runföljden 1—10 är sålunda något osäker.

De två i denna inskrift förekommande mansnamnen äro jämförelsevis vanliga i uppländska runinskrifter. Om *Iofurr*, som har haft en lokalt begränsad användning, se U 901; om *Full(h)ugi* se U 41, 273, 276 och *Fornvännen* 1953, s. 278.

C. Silwer skriver om U 1131 (i *Östhammars Tidning* 1910): »Av alla Alunda runstenar har denna enligt avbildningen varit den bäst bevarade och den som haft det ståtligaste och mest gravvårdslignande utseendet . . . Korsets plats här som annorstädes på runstenarne, där det är ställt ovanpå eller ovanför drakhuvudet, symboliserar antagligen trons makt över döden, eller måhända kristendomens seger över hedendomen(?) eller kanske säkrast Kristi kors' frälsande kraft från dödsrikets välde.»

Ristningen begränsas nedtill av en s. k. repstav, ett ornament som ofta påträffas på ristningar i dessa trakter; se U 1079.

1132. Gimo, Skäfthammars sn.

Pl. 115.

Litteratur: B 578, L 274, D 1: 262. J. Bureus, F a 6 s. 39 n:r 2 (Bureus' egen uppteckning), s. 191 n:r 129 (Rhezelius), F a 5 n:r 311, F f 6 n:r 128, F a 1 s. 71, F a 13 s. 458; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 207 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 67), F a 10: 1 n:r 68, F 1 1 n:r 10; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 119; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 213, 379; *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); R. Dybeck, *Reseberättelse 1866* (ATA); UFT h. 6 (1877), s. 138; K. Ahlenius och A. Kempe, *Sverige 4* (1909), s. 775; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 91; B. Werner, *Skäfthammars socken* (i: *Svensk bebyggelse, Uppsala län, del 2*, 1950), s. 584.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i *Monumenta Uplandica*, i F a 10: 1 och F 1 1); Bureus, kopparstick (i F f 6); P. Helgonius¹ och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 578); Dybeck, a. a.

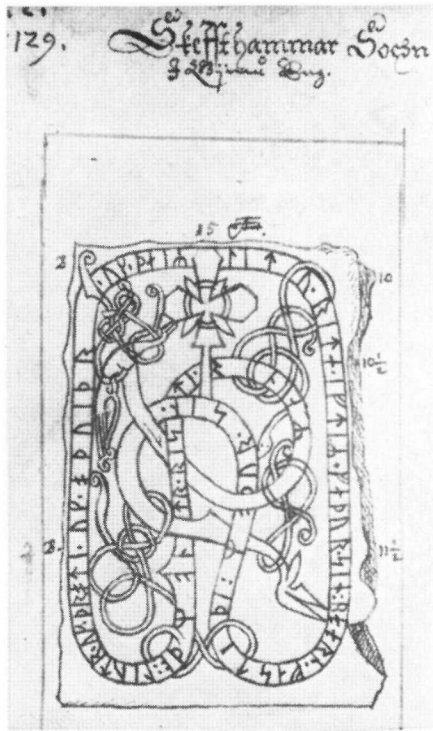

Fig. 449. U 1132. Gimo, Skäfthammars sn.
Efter teckning av Rhezelius i F a 10: 1.

Fig. 450. U 1132. Gimo, Skäfthammars sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 1 1.

¹ Träsnittet är signerat I L (J. Leitz) och I H (J. Hadorph). Den första signaturen är emellertid felaktig; i stället för I L bör stå P H (P. Helgonius).

Runstenen står rest i Gimo park, 325 m. NNV om huvudbyggnadens nordvästra hörn, 30 m. NÖ om Gimo damms strandlinje. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Gimo» (1954).

Inskriften har upptecknats både av Bureus och av Rhezelius. Den förre undersökte stenen, enligt en anteckning i F a 6 (s. 39), den 30 april 1594. (Dagen förut hade Bureus upptecknat den nu försvunna U 1129, som då låg i Alunda kyrkogårdsmur.) Bureus uppger (i F a 6), att stenens plats är »Norr om Skefthammars kyrkia wid Gimå». Rhezelius lämnar i *Monumenta Uplandica* följande upplysningar om U 1132: »Dänne Runsten lågh omkul i Gimu gærdhen nordan Kyrkan ved bron restes op och vender sigh söduäst nu, grå sten.» I F a 10:1 anges platsen som »Skeffthammar Sochn J Gijmâ Eng». — I *Ransakningarna* uppges år 1672: »Så som och wijdh Gijmo lööthz broo är och een stoor Runsteen, som för 4. eller 5. Åhr sedhan stodh uppe och nu ligger kullfallen.» I en annan handling (från år 1683) uppges från »Skiäffthammar Sochn», att »Widh kyrkian finnes och äfwen een runsteen.» Peringskiölds *Monumenta*: »På Gimu bruks ägor wid stora wägen och bron som går öfver åen»¹ (B 578: »På Gimo Bruks ägor»; L 274: »Gimo bruks ägor»).

O. Celsius, som granskade inskriften den 29 maj 1728, antecknar i sin samling *Svenska runstenar* (F m 60): »Wid Broon norr om Kyrkian i Skäffthammar icke långt ifrån Gimo bruk» (s. 213). Senare i samma samling (s. 379) finnes uppgiften: »Skieffthammar och Gimå bruk. Ny-ligen uprest wid bruket af Insp. Jean Boor». Stenen flyttades senare och lades in i Skäffthammars kyrkogårdspört, vilket framgår av följande uppgifter i *Kyrkoinventarium* år 1829: »I Kyrkogårds Porten ligger en gammal Runsten, som med sin längd intager hela portens bredd. Runorna äro numera till det mästa oläsliga; men för vid pass 30 år sedan har församlingens ännu lefvande Klockare Danström afritat dem och skall deras betydelse hafva befunnits vara följande: Truk Drott i Ukidukar. Det öfriga alldeles osäkert. Denne sten skall tillförene hafva stått vid den så kallade Rödbron på Gimo Gärdet.» Icke lång tid därefter har stenen tagits ut ur kyrkogårdspörten. Då Dybeck besökte Gimo år 1866 stod U 1132 på sin nuvarande plats. I sin *Reseberättelse* antecknar han: »Efter ett kort besök vid Gimo i Skefthammars socken, der en runsten granskades och afritades, samt några få och obetydliga grafkullar besågos, begaf jag mig till Vendels socken.» I *Sveriges runurkunder* anger han platsen för stenen: »I parken vid Gimo Bruk, ej långt från Gimosjön.» *UFT* (1877): »I parken vid Gimo bruk.» I *Sverige* 4 (1909) finnes följande uppgift: »I parken till Gimo bruk står en runsten, som förr legat under grindarna till Skefthammars kyrka.» B. Werner lämnar i *Svensk bebyggelse* (1950) några uppgifter om Gimostenen, »som under 1600-talet hittades på sidan av landsvägen ungefär vid nuvarande järnvägsövergången. Runstenen sattes därefter vid kyrkan men flyttades på 1800-talet till en kulle i herrgårdsparken i närheten av det s. k. ekotemplet.» Av äldre uppgifter framgår, att U 1132 har stått 500 m. NNV om kyrkan, vid bron över den bäck, som från väster rinner ut i Olandsån.

Grå granit med röda inslag. Höjd 2,34 m., bredd 1,50 m. Ytan flagrar och har talrika fördjupningar. Ristningen är delvis hårt sliten, och linjerna ha på dessa ställen blivit grunda. Ursprungligen har stenen varit djupt och kraftigt huggen, med breda, rundade linjer. Nedtill till höger är stenen avslagen, varigenom en avsevärd del av ristningen har gått förlorad. Mitt på ristningsytan finnas två borrhål, säkerligen tillkomna då stenen lades i kyrkogårdsgrinden.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter Rhezelius' läsning i F a 6):

: liutr · uk · protti · uk · opuiþr · uk · þair · litu · rita · ifitr × [fabur × sin : baorn · fastiþi : mopur · sin :

opmontr · risti · r . . . nar ·

Liutr ok Þrotti ok Auðviðr þeir letu retta æftir faður sinn Biorn [ok] Fasthæði, moður sin[a]. Auðmundr risti runar.

¹ De sista sex orden äro tillskrivna med blyerts.

»Ljut och Trotte och Ödvid de läto uppresa (stenen) efter sin fader Björn och Fasthed, sin moder. Ödmund ristade runorna.»

Till läsningen: Inskriften börjar nedtill till vänster med sk, bestående av två punkter(:). 2 i är ej stunget. Sk efter 5 r består, i likhet med inskriftens flesta sk, av endast en punkt. I 10 o och 15 o äro bst dubbelsidiga (‡). I 23 p, som är fullt säkert, är bst lågt placerad. 28 i är ej stunget, ej heller 32 i. Avståndet mellan 28 i och 29 t är större än normalt. 36 f har förlorat övre delen genom kantskadan; huvudstavens topp och övre bst äro borta. I 38 t äro bst lågt satta, säkerligen därför att ristaren icke vågat hugga dem i den spröda kanten. Sk efter 39 n består av ett litet kryss. Runan 40 f har förlorat toppen med övre bst i kantskadan. Av 41 a återstår numera endast ett kort stycke av hst. Därefter är stenens kant bortslagen, och dessutom har nedtill ristningsytan flagrat av. Genom dessa skador ha 16 runor gått förlorade. Av 57 i finnes numera endast övre hälften i behåll. Sk efter 59 i utgöres av två punkter. I 61 o nyttjar ristaren den korsande slinglinjen som hst, liksom i den följande runan 62 p. 63 u är skadat på mitten. Sk efter 67 n består av två punkter. 68 o har oregelbunden form (q). 71 o har bst endast till vänster om hst. I 80 r nyttjar ristaren korsfotens högra linje som hst; jfr 61 o och 62 p. Något u mellan 80 r och 81 n står icke att upptäcka. — Rhezelius (F a 6): **liutr·uk·proti·uk·opuiþr·uk·þair litu·rita·iftir × fapur × sin : baorn · fastipi : mopur · sin · : opmontr · risti · rnar ·** — I Bureus' läsning (i F a 6) saknas runföljderna 1—5 och 45—83. — Vid Hadorphs besök var stenen redan skadad i högra kanten; sk före 1 l består enligt honom av endast en punkt. Sk sak-

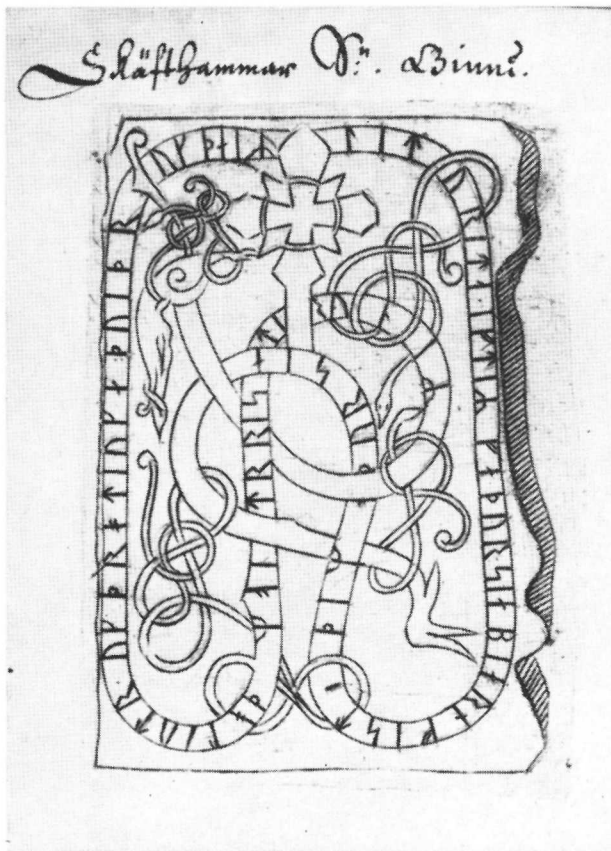

Fig. 451. U 1132. Gimo, Skäfthammars sn.
Efter kopparstick av Bureus i F f 6.

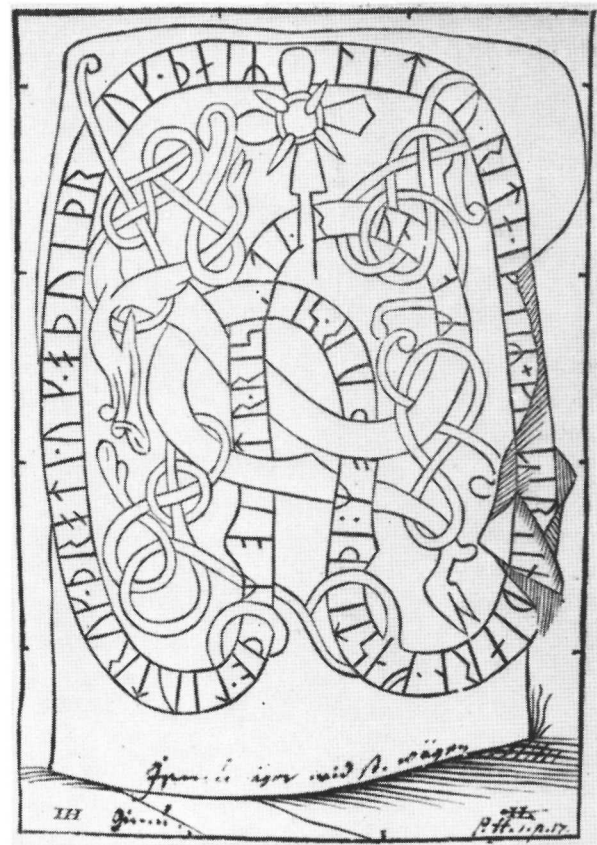

Fig. 452. U 1132. Gimo, Skäfthammars sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 578).

nas efter 5 r, 20 r och 26 r. Bistavarna i 38 t ha ej iakttagits. Runföljden 40—48 skadad; se fig. 452. 49 i, 50 a; sk saknas efter 67 n. 72 i. 78 t har bst endast till vänster. Ett u är tillagt omedelbart före 81 n. Sk saknas efter 83 r. — I Celsius' läsning saknas runföljderna 1—7 och 35—83. — Dybeck: Sk efter 20 r två punkter; bst i 38 t ha ej iakttagits, ej heller runan 57 i. Omedelbart före 81 n har ett u tillagts. Sk saknas efter 83 r.

Stenen är rest efter föräldrarna av deras tre söner *Liutr*, *Protti* och *Auðviðr*. Om det på östnordiskt område sällsynta namnet *Liutr* se U 1016. *Protti* är hittills belagt på ytterligare fyra svenska runstenar (Sö 115, 200, U 17 och 485); om detta namn se Sö 200. — Skrivningen *opuiþr* återger sannolikt ett mansnamn *Auðviðr*; diftongen är sålunda enkeltecknad liksom i *opmontr*, *Auðmundr*. Jfr skrivningen *ooþbiarn*, *Auðbiorn* på U 1062. *Auðviðr* har varit ett mycket ovanligt namn. Det finnes eljest icke belagt i runinskrifterna och var också under medeltiden sällsynt. Faderns namn har utan tvivel varit *Biorn*. Runföljden 53—59 *fastiþi*, som innehåller moderns namn, åsyftar säkert ett *Fasthæiði* (ack.). Kvinnonamnet *Fasthæiðr* är hittills känt endast från U 1132. Om namn sammansatta med adjektivstammen *fast-* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99 f.

Gimostenen är signerad av ristaren *Auðmundr*. Samma ristarnamn möter oss på den närbelägna U 598 i Hökhuvuds socken. Avståndet mellan de båda ristningarna är endast omkring 7 km. Namnet *Auðmundr* har tydligen varit sällsynt; utom på U 1132 och 598 förekommer det endast en gång på en uppländsk runsten, nämligen på U 951. Dessutom är det belagt på Sö 209. Om ristaren och om namnet se U 598 och där citerad litteratur.

I likhet med U 598 är U 1132 något otympligt formulerad. Ristaren har, av äldre läsningar att döma, uteglömt ett *uk* emellan 52 n och 53 f. Däremot har han, säkerligen av misstag, satt in ett *uk* mellan 20 r och 23 þ.

U 1132 har, då den var oskadad, gjort ett ganska ståtligt intryck.

Peringskiöld tolkar inskriften på följande sätt: »Liuder och Throtte sampt Oddwed, de låto upskrifwa sin faders Biörns, sampt sin moders Fastids åminnelse. Uddmund uthhögg Runeritningen.»

1133. Norrby, Morkarla sn.

Litteratur: B 577, L 275. J. Bureus, F a 6 s. 192 n:r 136 (Rhezelius), F a 5 n:r 262; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 222 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 76), F l 1 n:r 8; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 120; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942* (ATA).

Avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 577).

Om denna sedan länge försvunna runsten lämnar Rhezelius i *Monumenta Uplandica* följande upplysningar: »Nordan för Norby byn i en suedh står denne sten versus orient. sten är grå och oiämpner.» F a 6: »Morkara Sochn Widh Norby i en Swedh.» F l 1: »Morkara Sochn. J Een Swedia nordan om Norby». I Peringskiölds *Monumenta* finnas följande anteckningar om U 1133 och 1134: »Norrby. I denne Sochn finnes allenast två små Runestendar på Norrby ägor uthi en Skogshage norr om byn, fordom uprättade, men nu begge defect och sönderslagne». På det i *Monumenta* inklistrade träsnittet finnes bläckanteckningen: »Norby skogshage norr om byn» (B 577: »Morkare Sockn. Norrby»; L 275: »Norrby, N. om byen»). U 1133 har senare sökts förgäves.

Höjd omkring 1,25 m., bredd (nedtill) omkring 0,45 m.

Inskrift (enligt Hadorph, med det inom [ ] supplerat efter Rhezelius):

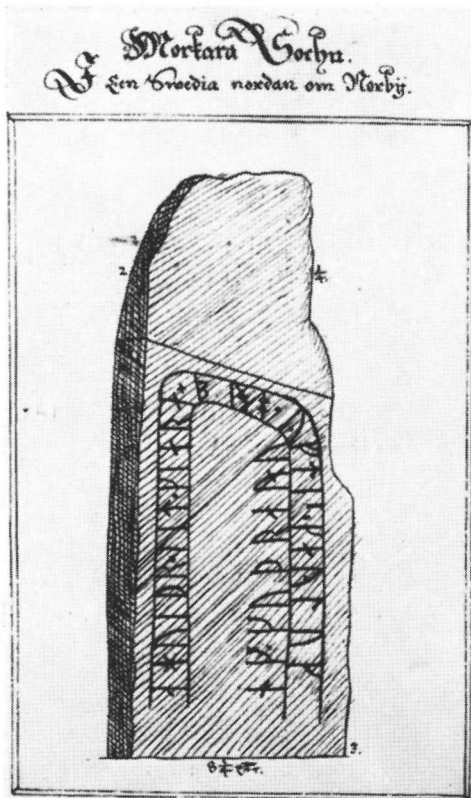

Fig. 453. U 1133. Norrby, Morkarla sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 1 1.

ahuiþr · lit · kiara · bro · [yf]tir · karluk ok · kupuar[u]
5 10 15 20 25 30 35

Agviðr let gera bro æftir Karlung ok Gudvaru.

»Agvid lät göra bro efter Karlung och Gudvar.»

Rhezelius i F a 6: **ahuiþr · lit · kiara · bro × yftir · karluk nk · kupraru.** Hadorph: **ahuiþr · lit · kiara · bro - - tir · karluk ok · kupuari.** Det är att märka, att runan 22 *ᚱ* av både Rhezelius och Hadorph återges som ett svensk-norskt *s* (1). Runan 37 uppfattas av Rhezelius som *u*; då Hadorph undersökte inskriften hade stenen brustit, och det är troligt, att bst då hade skadats eller gått förlorad i brottsprickan.

Alla tre namnen i U 1133 ha tydligen varit sällsynta. Om *Agviðr* se U 945. Samme man har också låtit resa U 1134. Namnet *Karlung* är såvitt känt endast belagt på ytterligare en svensk runsten, nämligen på Drävlestenen i Altuna sn (U 1164). Om denna namntyp se *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 55. O. von Friesen lämnar i *UFT* h. 39, s. 360 följande uppgifter om namnet: »Karlung är även eljest känt från Uppland under vikingatiden men synes ha en något vidsträcktare utbredning under medeltiden, då det också träffas i Dalarna, Småland och Bohuslän. Namnet är mest bekant genom det roslagska lokalhelgonet St. Karlung, som givit sitt namn åt Karlungskyrkia eller Karlung, nu Söderby-Karls socken norr om Norrtälje.» — I runföljden 31—37

återfinnes troligen kvinnonamnet *Gudvar*; detta namn finnes sannolikt också på Sö 262. Eljest är det icke känt från våra runinskrifter.

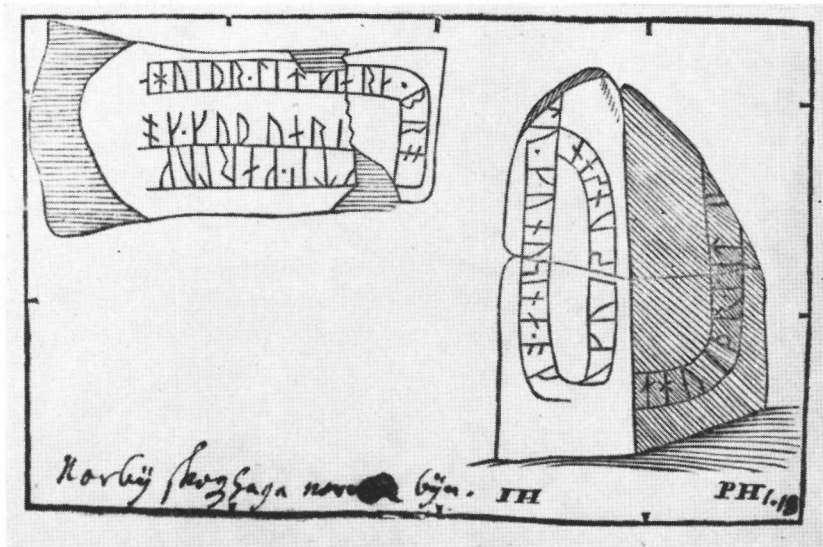

Fig. 454. U 1133 Norrby och 1134 Söderby, Morkarla sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 577).

U 1133 har väl ursprungligen stått rest invid den »bro», som Agvid enligt inskriften har låtit göra. »Bron» har i så fall legat strax N om Norrby, i närheten av landsvägen Knaby stn—Morkarla k:a.

1134. Söderby, Morkarla sn.

Pl. 116.

Litteratur: B 577, L 276. J. Bureus, F a 6 s. 192 n:r 137 (Rhezelius), F a 5 n:r 263; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 222 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 76), F l 1 n:r 9; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 120; E. Almgren, Brev till C. Silwer den 30/7 [1910] (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 577).

Den fragmentariskt bevarade runstenen står nu rest i trädgården till lägenheten Söderby n:r 6, 12 m. SSV om boningshuset. Lägenheten gränsar till Horsbol under Norrby. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Söderby» (1954).

Rhezelius ger i *Monumenta Uplandica* följande upplysningar om U 1134: »Denne sten står luta nordan södherby i tädh mellan horsbole gårdet och Södherbyes gårdar, är grå vender sikh skrifften Nor.» F a 6: »i Söderby tädh melen Horsbole och Söderby». F a 5: »Morkarla Söderby». F l 1: »Morkara Sochn. Melan Horsbole och Söderby i Tädh.» Om uppgifterna i Peringskiölds *Monumenta* se U 1133. — Stenen var sedan under lång tid försvunnen. Den omtalas åter först år 1910 i ett brev från E. Almgren, Knaby, till »Pastor Silwer, Alunda». Almgren skriver: »I detta sammanhang vill jag även meddela att fragment af en runsten för några år sedan fans i Söderby, det var ett stycke af vid pass en kvadratalns storlek, det fans då mellan Söderby handelsbod och Norrby småskola, alldeles intill där skraddare Johansson nu bor, där fanns invid landsvägen på den tiden, om det nu fins kvar vet jag ej, ett så kallat 'rör' ett stenkummel med några uppstående stenar, en af dessa uppstående stenar utgjordes af ett stycke af en runsten, var denna stått innan den blef sönderslagen var då omöjligt att utröna.»

Vid runinskriftsinventeringen i Uppsala län år 1942 hade stenen flyttats till sin nuvarande plats. I inventeringsberättelsen meddelas, att »fragmentet påträffades någon gång omkring år 1900, 15 m. NV om den plats där det nu står; det befann sig då i ett stenkummel vid den gamla landsvägen.»

Numera återstår endast nedre delen av den på två sidor ristade stenen.

Grå granit. Nuvarande höjd 0,90 m. Ristningsytornas bredd är 0,36 m. På den sida som innehåller inskriftens början, runföljden 1—7, är ristningen tydlig; på den andra sidan, där runföljden 18—27 har bevarats, har inskriften genom vittring blivit grund och delvis otydlig.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter B 577):

ahuiþr · l[et . . . . . lu · kunu] sina · ok - ku! [· sun sen]

Agviðr let . . . kunu sina ok . . . sun sinn.

»Agvid lät . . . sin hustru och (efter) . . . sin son.»

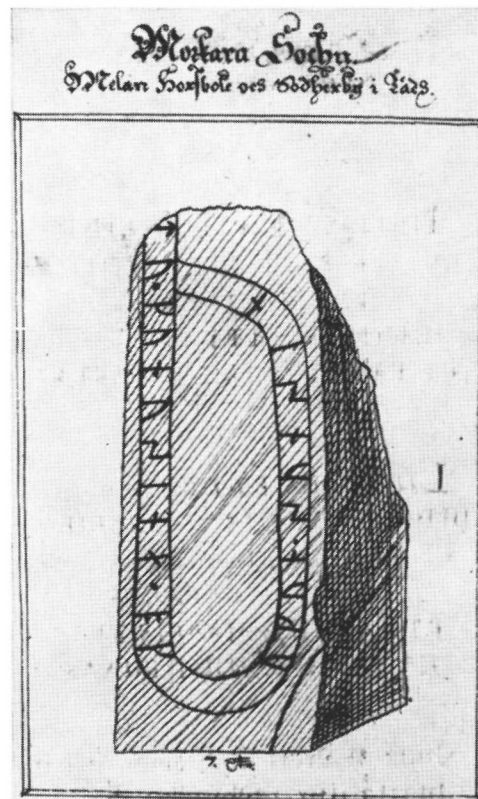

Fig. 455. U 1134. Söderby, Morkarla sn.
Efter teckning av Rhezelius i F l 1.

Till läsningen: I 5 **p** går bst upp till huvudstavens topp. Efter 7 **l** är stenen avslagen; på Hadorphs träsnitt är brottet mellan stenens delar tydligt markerat (se fig. 454). 8 **e** är på träsnittet något otydligt. Efter 9 **t** är stort avstånd till följande runa av vilken Hadorph endast har sett toppen. Också av runan 11 har endast toppen varit synlig. 12 **l** har förlorat två tredjedelar av hst. 18 **s**, som står på det nu bevarade stycket, har förlorat övre leden i brottet mellan stenens delar. Avståndet mellan 23 **k** och r. 24 är 12 cm.; på detta stycke finnas inga spår av runor. I runan 24 är bistavens övre del skadad; sannolikt skall runan uppfattas som **u** med upptill oregelbundet krökt bst. Osäker är också runan 27 **l**; den skulle också kunna uppfattas som ett **u** med nedre delen av bst bortfallen i brottet. — Rhezelius har icke observerat, att stenen bar ristning på två sidor. I hans läsning saknas därför runföljden 1—11: ... **!u** × **kunu sina · ok ukun · sun sin**. Hadorph och Helgonius: **ahuiþr · lit . . . - . . . lu · kunu sina · ok uku - sun sen**.

Peringskiöld tolkar U 1134 på följande sätt: »Agwed lätt reesa up Steen at sin hustru Kärlog, och sin son Gui.» Hans tolkning grundar sig på en supplerings av inskriften; U 1134 har enligt Peringskiöld haft följande lydelse: »Agwidur lit risa Stin at Karlug kunu sina, ok Gui Sun sen.» Denna av allt att döma oriktiga supplerings återgives av Liljegren i *Runurkunder* (1833).

U 1134 är rest av en man med namnet *Agvidr*, givetvis samme man som »lät göra bro» vid Norrby; se U 1133.

På grund av att U 1134 redan var skadad vid Rhezelius' undersökning år 1636, kan man nu ej fastställa vad hustrun har hetat. Av Hadorphs (och Rhezelius') undersökning framgår, att namnet i ack. har slutat på **lu**. Också runföljden 24—27 är alltför skadad för att man nu skall kunna fastställa sonens namn. Helt uteslutet är väl icke, att ristaren har avsett att rista det hos oss jämförelsevis vanliga mansnamnet *Igull*.

1135. Ackarby, Dannemora sn.

Pl. 116.

Litteratur: UFT h. 5 (1876), s. 83; C. M. Bolm, Anteckning den 27/6 1878 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Äldre avbildning: Bolm, teckning 1878 (ATA).

Den fragmentariskt bevarade runstenen står på gårdsplanen till Ackarby n:r 1³, 10 m. SSÖ om trappan till huvudbyggnaden. Stenen låg tidigare som trappsten framför avträdet. Till sin nuvarande plats flyttades fragmentet år 1935. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Bossarby» (1954).

U 1135 är det enda exemplet på en runsten från Dannemora socken. Fragmentet har icke varit känt länge. Det nämnes första gången i *UFT* år 1876¹. Där lämnas följande upplysningar om U 1135: »Hösten 1874 hittades af bonden Erik Jansson i Askarby vid undanrödjande af ett stenröse å hans gårdsplan en något skadad runsten omkring 3 fot lång, 2 1/4 fot bred och 1/2 fot tjock.» Den första kända granskningen av fragmentet utfördes av C. M. Bolm den 27/6 1878. Vid runinskriftsinventeringen år 1942 stod fragmentet på sin nuvarande plats.

Grå granit. Höjd 0,90 m., bredd 0,53 m. Ristningen är numera genomgående grund. Det bevarade stycket utgör stenens övre del; kanterna och rotändan äro bortslagna.

¹ I ett tidigare häfte av *UFT* (h. 1, 1871, s. 16), konstateras om Dannemora: »Runstenar finnas ej omtalade, hvarken i äldre eller yngre förteckningar öfver dylika.»

§ 240, Anm. 1. Man skulle under sådana omständigheter kunna förmoda, att här har stått det i svenska runinskrifter ofta belagda kvinnonamnet *Iofurfast*.

Runföljden 15—19 *yfitr* skall givetvis återge *aftir*. Jämförbar är skrivningen *ifita* på U 1132.

I *Ransakningarna* 1667–84 finnes följande upplysning om en sten i Dannemora sn: »Uthj Dannehra Sochn uppå Bännarby Äng, ligger een stehn laghd uppå een annan större, om hwilket folket säija wara inhuggit uthj medh Swärdh af starka kämpar, som i förtijden hafwa warit och stehrnarna då skulle hafwa warit blöte, och synes teckn dheruthj lijka såssom dhet wore inhuggit medh Swärdh eller bijla.»

1136. Gubbo, Kallviksmossen, Films sn.

Pl. 117.

Litteratur: J. Bureus, F a 6 s. 192 n:r 135 (Rhezelius), F a 5 mellan n:r 98 och 99; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 217 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 73), F 11 n:r 18; R. Dybeck, *Arbetsberättelse för år 1861* (i: ATS 1, 1864), s. 175; Stockholms Tidningen den 23/6 1933; Tierps Posten den 24/6 1933; S. B. F. Jansson, *Runinskrifts-inventering i Uppsala län 1942* (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F 11.

Den fragmentariskt bevarade runstenen står på en trädbevuxen låg »holme» i den s. k. Kallviksmossen, Ö om Österby Stordamm, 250 m. SSV om den punkt där Gubbovägen grenar sig. U 1136 står alltså i gränsen mellan Stockholms och Uppsala län. Länsgränsen gör här en spetsig

vinkel; Frösåkers härad skjuter in en kil i Olands härad. Det är vid spetsen av denna kil som stenen har placerats. Här går också gränsen mellan Films, Valö och Morkarla socknar. Stenen tjänstgör sålunda som märke för en viktig gräns. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Bummelmora» (1954).

Enligt Rhezelius, som undersökte stenen år 1636 »Oct. 8 pom. 1.», stod U 1136 i »Fillm Sochn På Kallwijkz måssa widh Dynsiön» (F 11). I *Monumenta Uplandica* lämnar han följande upplysningar: »På Kalluijkz måssa östan dynsiön står dene sondruge Runsten i Rågängen. Skriften wänder sigh wäster.» F a 6: »Film Sochn. På Kalwikz måssa i Sochn Skilnaden Står en för Råsten melan Morkara och Film Sochn, bokstäfverne äre bortslagne.» U 1136 stod sålunda redan vid 1600-talets början på sin nuvarande plats.

Stenen var därefter länge försvunnen; troligen åsyftar Dybeck U 1136, när han i sin *Arbetsberättelse för år 1861* skriver: »Med besöket i medlersta och norra Uppland ville jag isynnerhet förbereda allmogen på den spaning efter runstenar, som der kommer att ske. Ett oväntadt stort antal sådane, förut icke nämnde eller granskade, uppdagades. Sålunda funnos i . . . Film en, och i Hållnäs åter tre.» Närmare upplysningar om U 1136 lämnas i *Tierps Posten* år 1933. Under rubriken »Runstensfynd i Film» läses: »En runsten har i dagarna blivit hittad i den

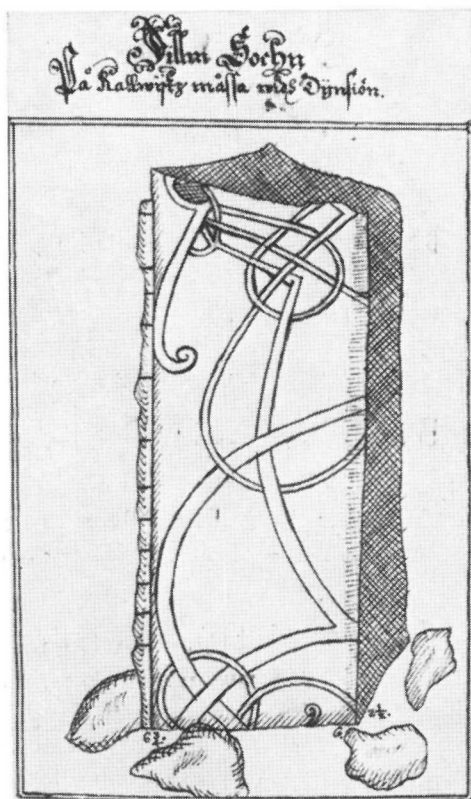

Fig. 457. U 1136. Gubbo, Kallviksmossen, Films sn. Efter teckning av Rhezelius i F 11.

s. k. Kallviksmossen vid Gubbo, Österby bruk. Stenen, som låg nästan helt nersjunken i mossa och vatten, har blivit upptagen och rest på platsen av förman Erland Karlsson, Gubbo, lärarna John Hogmark, Österby bruk, och Ragnar Svensson, Dannemora. Av allt att döma tycks det vara en del av en större sten. Den mäter en meter i höjd samt något mindre i bredd. Några tydliga runor kunna ej skönjas, medan däremot slingorna äro fullt tydliga . . . Stenen är den enda som finnes inom Films sockens gränser.»

Grå granit. Mått: 100×40 cm. Ytan vittrar och ristningen är delvis otydlig. Det bevarade stycket är endast en jämförelsevis obetydlig del av den ursprungliga runstenen.

Endast i fragmentets ena kant finnes numera ett runband, vilket emellertid tyvärr till största delen är bortslaget. I övrigt består den bevarade delen av ristningen av ornamentsdelar. Spår av tretton runor kunna skönjas; runan 2 nedifrån har troligen varit **r** och runan 3 **s**. — Rhezelius framhåller i F a 6, att alla »bokstäver» äro bortslagna. På teckningen i F 11 har han markerat nedre delen av tolv huvudstavar.

Av allt att döma har skadegörelsen på U 1136 varit avsiktlig. Stenen har omformats för att få en för en gränssten lämplig form. Under sådana omständigheter kan stenens nuvarande plats ute i Kallviksmossen givetvis icke vara den ursprungliga. Var den, innan den slogs sönder, har stått rest, kunna vi nu ej veta. Skadegörelsen och förflyttningen har skett överraskande tidigt — senast för omkring 400 år sedan.

1137. Skärplinge, Sälvasen, Österlövsta sn.

Litteratur: O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899–1901 (ATA), Anteckningar (UUB); S. B. F. Jansson, Skrivelse till Riksantikvarien den 7/4 1942, Runskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Avbildning: v. Friesen, foto (ATA).

I sitt undersökningsprotokoll »Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901» beskriver O. v. Friesen ett runstensfragment från »Skärplinge by»; denna sten är »förut ej om-

Fig. 458. Det gamla brygghuset vid Skärplinge.

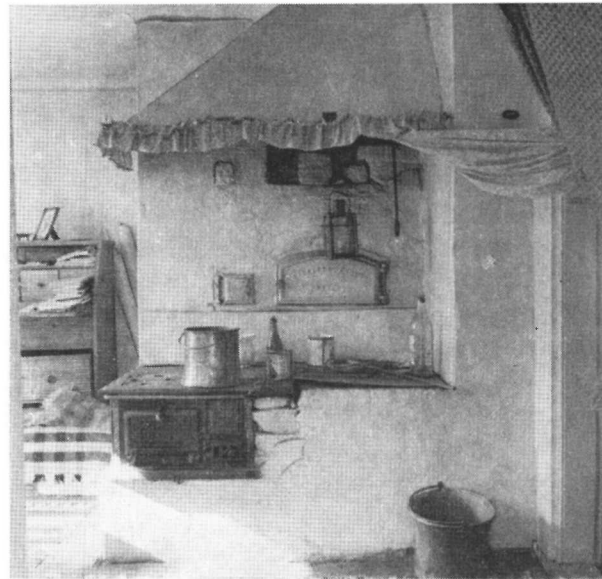

Fig. 459. Brygghusspisen i vilken U 1137 Skärplinge nu ligger inmurad.

nämnd i litteraturen. Observerades på 1890-talet först af Jan Olof Bolin. Låg då i spisen med runorna nedåt. Förvaras nu hos Bolins. Docenten B. Hesselman har lemnat notis om stenen till undertecknad.» Icke länge efter v. Friesens besök murades fragmentet in i brygghusets spis, där fragmentet fortfarande ligger. Enligt en till mig på platsen lämnad uppgift skedde detta redan omkring år 1901. Vi äro alltså tills vidare hänvisade till v. Friesens beskrivning. Med all sannolikhet är f. ö. numera ristningen till stora delar fördärvad genom hettan från spisen.

Röd sandsten. Mått: 65×50 cm. Runornas höjd omkring 9 cm.

Inskrift:

-riþia - mfaþursan : asio
           5   10   15   20

... (æft)ir ... faður sinn ...

»... efter ... sin fader ...»

Fig. 460. U 1137. Skärplinge, Sälvassen, Österlövsta sn. Efter foto av O. v. Friesen.

v. Friesen kommenterar sin läsning på följande sätt: »1. öfre delen af denna runa bortagen genom att stenen här är afslagen; 2 þ; 3 l; 4 þ, till venster en afflagring, som sträcker sig från toppen af det följande Ψ ned till basen af nr 4 þ. Denna afflagring har borttagit ytan på venstra delen af ristningen så att endast runornas botten mer eller mindre tydligt skönjes, hufvudstafvarne stå tydliga och säkert är þ, täml. säkert l, som dock möjligen(?) skulle kunna läsas ↑; nr 4 þ, täml. säkert; 5 l tycks ej ha haft bistaf; 6 † osäkert, bistafven i synnerhet.» Om runan 7 anmärkes, att »toppen saknas genom flagringen, det öfversta skymtar dock»; 8 Ψ, 9 þ, 10 †, 11 þ, 12 n, 13 R »grundt och nött så att det liknar n,» 14 n, 15 † (sic!), 16 þ. »Sk mellan 16 n och 17 a består av en hst med tre punkter på staven. 17 †, 18 n, 19 l, 20 †.

I den bevarade runföljden kunna med full säkerhet endast orden *faður sinn* urskiljas. Dessutom kan man taga för givet, att de föregående runorna innehålla faderns namn, föregånget av *æftir*. Vilket namn som döljer sig i den delvis skadade runföljden 3—8 *þia-m* är svårt att säga, men det förefaller att vara ett mansnamn, som har slutat på *-hialmæ*. Det är mycket beklagligt, att stenen är avslagen omedelbart efter 20 o. Någon sannolik supplerings av runföljden 17—20 *asio* torde icke kunna åstadkommas.

1138. Hållen, Runhällsbacken (Storgransbotten), Hållnäs sn.

Pl. 118, 119.

Litteratur: J. Bureus, F a 6 s. 195 n:r 151 (Rhezelius), F a 5 n:r 205; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 288 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 82), F l 1 n:r 36; Ransakningarna 1667—84; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 384, 573; N. R. Broeman, Resa til Helsingland År 1763 (F e 23), s. 39, Svenska Magazinet 1766, s. 725, Anteckning i Bautil (R 556 a), s. 162; J. G. Söderbaum, Brev till R. Dybeck den 26/11 1857 (ATA); R. Dybeck, Arbetsberättelse för år 1861 (i: ATS 1, 1864), s. 175, Reseberättelser för år 1864 och 1866 (ATA); Fr. Svenonius, Beskrifning till kartbladen Forsmark och Björn (1887), s. 38; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB), Runstenen söder om Hållens by (i: Upsala Nya Tidning den 29/9 1920); Stockholms-Bladet den 9/9 1903; K. Ahlenius och A. Kempe, Sverige 4 (1909), s. 782; Upsala Nya Tidning den 27/9 1920, julnumret 1924, s. 11; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 37; F. Bergman, Fornminnesinventering år 1926 (ATA); S. Lindqvist, Skrivelse till Riksantikvarien den 19/10 1928 (ATA); D. Westergren, Skrivelse till Riksantikvarien den 11/11 1931; Svarsskrivelse från Riksantikvarien den 18/11 1931 (ATA); E. Bellander, Besiktningsrapport den 19/10 1932 (ATA); G. Olson, Rapport till Riksantikvarien den 18/12 1933 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 94; G. Jonsson, Förteckning över fasta fornlämningar i Hållnäs socken 1952 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1; Broeman och Rehn, teckning i F e 23 (tab. 22) signerad »N: R: B.» och »O: R.», d. v. s. N. R. Broeman och O. Rehn; von Friesen, foto (ATA; återgivet av B. Bergman a. a. s. 95); O. Thunman, teckning (i Upsala Nya Tidnings julnummer 1924); G. Olson, foto 1933 (visande lagningsarbetet; ATA).

Runstenen står i den s. k. Runhällsbacken, 1900 m. Ö om Hållens by, 550 m. N om skälet mellan brukningsvägar till Enskär och Örnstensskäret, 10 m. V om gångstig. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Forsmark» och på Ekonomiska kartbladet »Slada» (1955). — I sin förteckning över fasta fornlämningar i Hållnäs sn skriver G. Jonsson: »Omkring 100 m. öster från runstenen, på andra sidan om den sänka, som väl i forna tider utgjort 'Torsundet' finnes ett gravfält. De äro placerade i och ovanför en mycket markerad strandlinje av kullersten. Många äro skadade och ha kanske ej varit så väl utförda.» I Riksantikvarieämbetets inventering för Ekonomiska kartan antecknas tre säkra stensättningar 70 m. SÖ om U 1138.

Rhezelius, som undersökte och avbildade Hållenstenen år 1638, lämnar i *Monumenta Uplandica* följande upplysningar om stenens plats: »Hollnäs Sochn. Wälåssudden. Denne R| står på Runfallet i Torslundz backe, är förd til Hålnes, han honom förde hade ingen roo förä han lät föra dijt honom igen, sei ja alla i byn boo, gamble män.» F a 6: »På Holunda egor i Hollnäs». Vidare uppger Rhezelius, att stenen »är brender». F a 5: »Hållnäs Hålunda bränder sten». F l 1: »Hollnäs Sochn, Å Walås vdd, eller Torslundz backa.» — I *Ransakningarna* 1667—84 finnas följande uppgifter om runstenar i Hållnäs: »J Lingnåre angh, finnes een Runsteen, medh bookstäfwer uppå skrefwen [= U 1139]. Widh Fagelsundet äfwen så een medh fulla Bookstäfwer.» — O. Celsius meddelar i *Svenska runstenar* (F m 60) 2: »Mag. Deckberg berättade om twenne [runstenar] som finnas i Hollnäs. 1. på Engen

Fig. 461. U 1138. Hållen, Runhällsbacken, Hållnäs sn. Efter teckning av Rhezelius i F l 1.

Lingware liggande, wid Engwreta [= U 1139]. 2. i Skogen wid byn Hollen, och Hollnäs Sochn. Stående och öfver alt ritad med Runor. Hwarwid och skal finnas rudera af en gl Kyrka el slik byggnad» (a. a. s. 573). På annan plats i samma arbete (s. 384) har Celsius antecknat: »Hollnäs Sn i Roslagen, Enn stor Runesten. Wid Runefallet, så kallat. dixit dn. Deckberg. d 20 Apr. 1727.» Celsius, som icke själv har undersökt U 1138, har alltså erhållit uppgifterna av Olof Deckberg, vilkens fader var komminister i Hållnäs.¹

N. R. Brocman, som undersökte U 1138 under sin resa till Hälsingland år 1763, anger på sin teckning, att stenen står »Wid Runfallet i Hollnäs Soken uti Roslagen.» I sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a [UUB]) har Brocman vid »Hållnäs Sockn» med bläck noterat: »4 $\frac{1}{2}$ aln hög runsten wid Holn och Hållnäs Sockn uprest på Torslunds Backe».²

Nästa kända uppgift om U 1138 (och 1139) finnes i ett brev till Dybeck från prosten J. G. Söderbaum, daterat Tierp och Hållnäs den $\frac{26}{11}$ 1857. Söderbaum skriver: »Till svar å ärade Skrifvelsen får jag nämna att de omskrefne Runstenarne verkligen finnas, den ena liggande på Ängvreta Bys äng; den andra upprättstående på Hållens Bys egor å ställe, som till följe af stenens befinn[an]de der, kallas Runstenen. Jag har dröjt med besvarande af T. t. bref för att kunna med detsamma sända inskriften å Stenen, hvilket jag likväl ännu icke hunnit låta verkställa, emedan då jag var på Förhör till Hållen, åtföljd af Skolmästaren, som då skulle afrita Runoskriften, inträffade ett sådant oväder att det icke kunde ske. Emellertid skall jag densamma åtminstone inom halfannan vecka eller 14 dagar anskaffa, beledsagad af en liten särdeles egen folksägen, vittnande om allmogens fördomar m. m. Stenen skall vara ståtlig och slät, med runoskrift allt rundtomkring kanterna. Den har för 70 å 80 år sedan varit flyttad från sitt ställe upp till Byn, men måste återforslas till sitt gamla ställe.» Det förefaller som om »Skolmästaren» icke lyckades »afrita Runoskriften», vilket med hänsyn till inskriftens art icke är överraskande. I alla händelser är ingen sådan avbildning känd. I Söderbaums uppgift, att U 1138 »för 70 å 80 år sedan» skulle ha förts upp till byn, spåra vi utan tvivel samma tradition som »gamble män» redan mer än 200 år tidigare hade meddelat Rhezelius. Dylika traditioner om runstenar och bautastener förekomma som bekant flerstädes i vårt land.

Dybeck lämnar i sin reseberättelse för år 1864 den överraskande uppgiften, att i Hållnäs socken »uppdagades tre icke förut kända runstenar». Två år senare skriver han i reseberättelsen: »Hållnäs skogiga trakter mot hafvet hafva få grafkullar, men der förekomma stenrör i mängd, såsom vid Ängvreta, i hvars hage låg en runsten [= U 1139] . . ., som jag lät resa. En annan stor och präktig sten med några få bibehållna runor, står i vilda skogen mellan byn Hållen och hafvet. Ristningen är synbarligen förderfvad genom eld.» — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Forsmark» anmärker Fr. Svenonius: »Endast en gammal fornlemning finnes inom bladområdet, nämligen den redan längesedan kända runstenen innanför Ytterfjärden på Hållens bys egor, Hållnäs sn. Öfriga kända fornminnen äro jemförelsevis unga.»

I sin till Vitterhetsakademien insända redogörelse för runstensundersökningar i Uppland och Gästrikland 1899—1901 skriver von Friesen om U 1138: »Stenen är — så vidt jag kunnat finna — icke förut omnämnd i litteraturen. Under landsmålsundersökningar i Hållnäs fick dåvarande fil. kand., numera docenten B. Hesselman under något af de sista åren af 1890-talet höra talas om den af Lars Olsson i Hållens by. Runhällsbacken (af folket kallad Runnhällsbacken) är belägen i djupa skogen — långt från människoboningar — nära en kolbotten på norra sidan om den kanal som afleder vattnet från Hållens utmarker. Ej långt från hafvet».

Ett par år senare »upptäcktes» U 1138 ännu en gång. Under rubriken »En nyupptäckt run-

¹ »Mag. Deckberg» blev kyrkoherde i Hållnäs år 1737.

² I detta exemplar av *Bautil*, som tillhör UUB, finnes på pärmens insida den vilseledande uppgiften, att de »handskrifna anteckningarna äro egenhändiga af Olof Celsius d. ä.» Anledningen till misstaget är, att Brocman ofta har ordagrant återgivit uppgifter av Celsius.

sten» meddelar *Stockholms-Bladet* den 9/9 1903, »att några älgjägare i Tierp upptäckt en runsten i närheten af Hållens by därstädes. Stenen står på en backslutning djupt inne i skogen och har en höjd af 3 m. och en bredd af 1½ m. Den är fullskrifven med runor, som delvis äro öfverväxta med mossa. Stenen, som för öfrigt är väl bibehållen, anses äga en betydlig ålder.» I *Upsala Nya Tidning* den 27/9 1920 förekommer ett upprop till »Fornminnesintresserade», undertecknat av »Skolläraren» i Hållnäs. Uppropet lyder: »Som undertecknad är helt nybliven upplänning och icke ens vet, om en fornminnesförening existerar här, — vilket jag dock antar — vill jag på detta sätt göra ett försök att rikta vederbörandes uppmärksamhet på ett uppländskt fornminne, som hotar att försvinna. I Hållnäs socken, ett par km. söder om Hållens by, långt ut på näset, finnes en c:a 1½ m. hög runsten. Den står vid en gammal kolbotten inne i skogen ett stycke från en skogsväg och är okänd för en stor del av sockenbefolkningen. För ganska lång tid tillbaka lär en kännare på området ha besökt stenen och försökt tyda den nu mycket otydliga inskriptionen. Sedan dess synes detta vördnadsvärda fornminne ha blivit överlämnat åt glömskan, och vad värre är, — det synes med snabba steg gå förintelsen till mötes. Kraftiga sprickor, som år för år vidgas, ha uppstått i stenen —

därjämte har den blivit utsatt för oförståndiga ungdomars skadegörelse — och inom en icke alltför avlägsen framtid torde det bli ogörligt att restaurera den. Något måste göras. Vem kan hjälpa till?» Två dagar senare finner man i *Upsala Nya Tidning* en artikel av von Friesen, föranledd av »uppropet». Den nämnda runstenen, skriver von Friesen, »torde vara densamma som jag undersökte och fotograferade för en tjugo år sedan. Den står inne i skogen mellan Hållen och Hammarviken nära en gammal kolbotten på en plats, som min sagesman kallade Runhällsbacken. Stenen är ett imponerande gneisblock av nära tre meters höjd över marken och en och en halv meters bredd mot toppen. I sin inramning av mörk, högvuxen granskog ger den ett sällsynt stämningsrikt intryck av forntid där den står fjärran från människoboningar. Runstenens läge djupt inne i ödemarken kan knappast ställas i samband med att här skulle ha funnits en forntida by eller gård. Snarare har den rests invid norra stranden av en på 1000-talet ännu segelbar fjärd som från Enskär vid den nu s. k. Ytterfjärden sträckt sig flera kilometer åt väster in i landet, där nu några små skogssjöar, Rönfjärden samt Stora och Lilla Djupfjärdssjön även med sina namn minna om dess tillvaro. Dessvärre», fortsätter von Friesen, »var stenen redan vid mitt besök illa medfaren av tidens och väderlekens åvärkan under de åtta och ett halvt århundrade som förflutit sedan ristningen inhöggs. Ornamentiken på innerytan har en gång varit synnerligen rik och konstmässig och troligen stått de märkliga ristningarna på Drävlestenen i Altuna och Ramsjöstenen i Vittinge nära. Jag kunde endast iakttaga spridda rester av slingorna. Själva inskriftsbandet, som följer stenens konturer, var lika förvittrat. Den lösa, i större och mindre flagor sönderfallande gneisen hade endast på vissa sträckor runorna kvar, och dessa voro därtill oftast så illa medfarna, att endast ett mindretal kunde säkert läsas. Man kan med ledning av de sparsamma ord man förmår skymta våga en förmodan att

Fig. 462. U 1138. Hållen, Runhällsbacken, Hållnäs sn. Efter teckning av O. Rehn och N. R. Broeman.

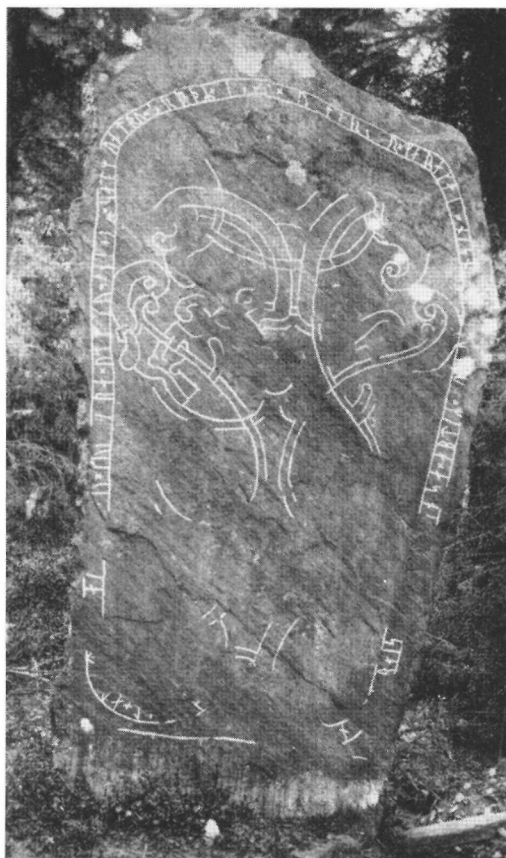

Fig. 463. U 1138. Hällen, Runhällsbacken, Hällnäs sn. Efter foto av O. v. Friesen.

stenen rests av en far till minne av hans son, men deras namn äro utplånade för alltid.» von Friesen slutar med att framhålla, att stenen på Runhällsbacken för fornforskningen har »mindre intresse än för orten och traktens historiska geografi. Kanske fanns invid den plats där den rests en gång Hällens hamn, där bönderna byggt sina sjöbodar och därifrån de drogo ut på fiske, säljakter och handelsfärder. Om så varit, kan man förstå varför stenen står där den står. Nu är det långt därifrån ut till Bottenhavet, men landhöjningen är i norra Upland så stark, att fördelningen mellan land och vatten för snart ett årtusende sedan med säkerhet har varit en helt annan än nu.»

I *Upsala Nya Tidnings julnummer 1924* återfinnes en dikt med namnet »Runstenen» under en teckning, som uppenbarligen föreställer U 1138. Konstnär och diktare är Olof Thunman:

»Vi ståndar du här, du höga sten
så spökaktigt grå i villande skog?
Vill du mäla om spjut som i striden ven,
vill du tälja om idog plog?

Din slinga är bruten och bräckt av år
och nött och dunkel runornas rad
och gåtfull lik suset som kommer och går
i aspens darrande blad.

Det är långt till väg och längre till by,
och seglens stigar blåna ej här.
Men långt i fjärran hörs havet gny
och mullra bland stenar och skär.

Var det bystad därborta vid kullens fot,
där snåret ruvar så mörkt och tätt?
Var det digerdödens flygande sot,
som här ödde en blåögd ätt?

Eller kom där ett långskepp en kulen dag
med en spjutstungen hövding ombord,
som här efter många fejder och slag
fick ro i utnäsets jord?

Jag frågar och spörjer men svar ej får.
Blott höken skriar vid mörknande fall,
och dimma redan på myren står,
och vinden från havet känns kall.»

I F. Bergmans rapport över fornminnesinventeringen i Hållnäs sn år 1926 anges platsen för runstenen vara Runhällsbacken, »nära 2 km. Ö Hållens by och ca 500 m. V innersta viken av Ytterfjärden». Platsen besöktes två år senare av Sune Lindqvist. Besöket föranledde följande skrivelse till Riksantikvarien (den 19/10 1928): »I juni 1928 hade jag tillfälle att i sällskap med konstnären Olof Thunman och hr Josef Karlsson, Hållen, Hållnäs sn, besöka den avsides i en skogsmark, vid en oansenlig skogsväg resta runsten, som» . . . står »rätt öster om Hållens by. Genom sannolikt avsiktlig åverkan, utförd i samband med en för flera år sedan skedd skogsavverkning är den vackra stenen — en hög, ovanligt tunn gneishäll — spräckt och torde, om ej lämpliga motåtgärder vidtagas, komma att förr eller senare itubrytas genom frostsprängning. Genom det kraftiga slag, som vållat sprickorna, ha även en rad smala flisor lossnat längs vänstra randen, medtagande vänstra hälften av runbandet. En mer än meterlång obruten rad av dylika runbandet kompletterande flisor hopsamlades av oss dels bland de stenar, som igenfyllede en i sen tid grävd grop vid stenens andra smalsida, dels annorstädes i närheten.» De lössprängda flisorna gömdes i närheten av stenen »för att icke av obehöriga skingras». Någon konserveringsåtgärd kom icke att vid detta tillfälle företagas. Däremot besiktigades stenen fyra år senare av Erik Bellander, sedan ännu en oroande skildring av stenens tillstånd insänts till Riksantikvarien, denna gång av D. Westergren, ordförande i Hållnäs hembygdsförbund. Westergren skriver: »Inom Hållnäs socken finnes tvänne runstenar, en vid den så kallade Torsbacken på Hållens ägor och en vid Ängvreta. Den förstnämnda stenen har under senaste tiden mycket försämrats, större sprickor har uppstått samt fullt av småsprickor vilket gör att stora bitar flangas av, runorna och runslingan blir mer och mer otydlig. Hållnäs Hembygdsförening har därför upptagit frågan vad som må kunna göras för att behålla stenen åtminstone i nuvarande skick, detta kan ske endast genom att sätta upp något skydd i form av kringbyggnad. Stenen står med framsidan mot söder. Vi har tänkt oss att sätta upp tre stolpar i form av en triangel, två väggar av bräder skyddar då kanterna och baksidan och vid framsidan vore det lämpligt med en eller två portar som kunde öppnas . . .» Då Bellander kom till platsen hösten 1932 befann sig den ståtliga stenen i ett bedrövt tillstånd, vilket framgår av hans skrivelse till Riksantikvarien. Bellander meddelar, att platsen, där stenen står, kallas »Torsunds backe», d. v. s. samma namn som möter redan hos Rhezelius. Bellander skriver: »Vid min ankomst till platsen befanns stenen ligga sönderslagen i en mängd bitar. Endast fotpartiet stod ännu orört. Framför detsamma lågo 4 större stycken, 1,70, 1,50, 0,95 och 0,85 m. långa samt omkr. 0,15 m. tjocka, och ett stort antal smärre bitar och skärvor. I omedelbar närhet lågo 3 st. int. 0,07 m. tjocka flisor av 1 m. resp. 1 m. och 0,80 m. längd. Stenen var redan förut skadad bl. a. av en tvärs över gående spricka. Det är partiet ovanför denna, som nu fallit. I kanten av denna spricka upptäcktes märken efter åverkan. Tydligen har man roat sig med att i sprickan med något hårt föremål bända loss stenen. De tre ovan nämnda flisorna äro troligen först borttagna, då de äro ordentligt lagda intill varandra. Skogvaktaren på denna bevakning omtalade, att han 2 veckor tidigare passerat stenen, som då stått som vanligt. Åverkan, som sannolikt varit avsiktlig, har alltså ägt rum kort före mitt besök på platsen.» Med anledning av denna rapport lagades stenen genom Riksantikvarieämbetets försorg sommaren 1933. G. Olson skriver: »Stenen låg . . . i en oordnad hög om c:a 25 större och mindre bitar, jämte ett stort antal små, tunna flagor. Rotändan stod fortfarande kvar i jorden till en höjd av omkr. 1 m. över markytan, men endast i halv tjocklek, den resterande halvan, med ristningsytan, låg nedfallen på marken. Sedan det konstaterats att rotpartiet stod ordentligt fast i jorden 'byggdes' stenen upp bit för bit med stenkitt i de mindre fogarna och cement och Sika nr 3 i de större. Efter rengöring av ristningsytan färgades fogarna.» Stenarten: »Svart-röd, finkornig, skiffrig granit. Skör.» — Vid runinskriftsinventeringen år 1942 kunde ytterligare några smärre vittringsskador konstateras.

Blåsvart finkornig, skiffrig gnejsgranit med fläckvis rödaktigt ytskikt. Höjd 2,75 m., största bredd (mot toppdelen) 1,50 m.; tjockleken är omkring 20 cm. Ristningsytan är svårt skadad genom flagring och vittring. Flerstädes är ristningen fullständigt bortfallen. Redan på 1600-talet var ytan skadad; Rhezelius uppger 1638, att stenen »är brender». Vid v. Friesens besök hade ristningens tillstånd förvärrats: Stenen »är mycket starkt vittrad och på betydliga sträckor är den ursprungligen beskrifna ytan borta genom flagring. Det som ej är på detta sätt afskaladt är genom vittring så hårdt angripet att endast en och annan runa är så oskadad att den kan med någorlunda säkerhet läsas. På fotografien [se fig. 463] framträda alltför många runor och delar af runor såsom säkra. Möjligen kan man komma till något bättre resultat om man är i tillfälle att flere dagar undersöka stenen i gynsammaste belysning (förmiddags-). Men jag tviflar på att man skall få fram någon sammanhängande mening.»

Efter v. Friesens besök utsattes stenen för svår skadegörelse, vilket framgår av den ovan lämnade redogörelsen. Trots detta kunna fortfarande närmare ett 50-tal runor urskiljas samt spår av ytterligare ett 20-tal. Ursprungligen har inskriften bestått av betydligt över hundra runor.

Inskrift:

(Högra delen av slingan) . . . n . . . rais . . . t . . . insa × abtir × ui - - . . . n sin

(Vänstra delen av slingan) . . . n . . . - - l × a . . . ai . . . u - - . . . r - × u - - - n . . . - almuntar

- × brypr × - - - b - × - u - - - - × marak . . .

. . . ræisa (stein) pinsa æftir . . . (su)n sinn . . . brøðr . . . markaði (?).

» . . . resa denna sten efter . . . sin son . . . bröder . . . ristade.»

Till läsningen: Före 1 n är ristningsytan avflagrad; där finnas numera inga spår av runor. Också efter 1 n har ytan fallit bort; avståndet mellan 1 n och nästa synliga runa, 2 r, är 26 cm. Här har plats funnits för fem runor. 3 a har förlorat hst ovanför bst. Efter 5 s har ristningsytan gått förlorad genom en avflagring, som mäter 44 cm. Runbandet har fullständigt förlorats, så när som på ett obetydligt stycke i flagringens mitt, där nedre ramlinjen samt vänstra bst i en t-runna skönjas. Av 7 l, som står i flagringens kant, återstår endast nedre hälften. 9 s har förlorat ett stycke nedtill och 12 b huvudstavens övre hälft. Mellan sk efter 15 n och 16 u är avståndet större än normalt. Detta beror möjligen på att ristningsytan här bildar en avsats och därför kanske ej har ristats, men det är icke uteslutet, att en runa här har vittrat bort. 16 u och 17 i ha förlorat nedre delarna genom att ytan i stenens kant har slagits bort. Skadan sträcker sig ända upp till 20 n. Av runorna 18 och 19 återstå endast obetydliga stycken av övre delarna. Mellan r. 19 och 20 n ha åtminstone sex runor stått, ty avståndet är 30 cm. Möjligen kunna på detta skadade parti spåras mycket svaga rester av topparna till tre runor. 20 n har förlorat övre delen i en brottspricka. Efter 23 n finnas inga säkra spår av sk. Därefter har inskriften uppenbarligen fortsatts nedtill till vänster. Den första här skönjbara runan är 24 n, som har förlorat höga bst och halva hst. Såväl före som efter 24 n är ytan avflagrad. Av runorna 25 och 26 återstå endast korta stycken upptill. 27 l har förlorat nedre delen i en stor flagring, som också har tagit bort ett stycke av 28 a samt all ristning på ett 35 cm. långt parti efter 28 a. På detta skadade stycke ha stått minst sju runor. 30 i har förlorat toppen. Därefter är ristningen åter bortfallen och inga runor kunna skönjas före 31 u. Avståndet mellan 30 i och 31 u är 27 cm.; här har plats funnits för fem runor. Av runorna 32 och 33 återstå hst. Mellan 33 och 34 ha två runor förlorats. Av 34 återstår endast hst. Runan 35 förefaller att ha varit r, och 36 har möjligen varit i. Därefter följer ett grunt sk. Efter 37 u, som är skadat av en brottspricka, följa obetydliga spår

han anser nämligen, att slutet av inskriften »troligen varit [osmunt]r marka[pi]». Denna uppfattning är av allt att döma oriktig. Såväl huggningsteknik som ornamentik avvika från av Åsmund signerade ristningar. Snarare visar, något som redan v. Friesen har framhållit, den rika ornamentala utsmyckningen vissa överensstämmelser med Drävlestenen i Altuna sn (U 1164) och med Ramsjöstenen i Vittinge sn (U 1177).

1139. Ängvreta, Hållnäs sn.

Pl. 119, 120.

Litteratur: B 576, L 265, D 1: 263. J. Bureus, F a 6 s. 195 n:r 150 (Rhezelius), F a 5 n:r 206, F a 1 s. 50; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 288 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 83), F 1 1 n:r 37; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 124; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 573; N. R. Brocman, *Resa til Helsingland År 1763* (F e 23), s. 40, Anteckning i Bautil (R 556 a, s. 162); C. C. Rafn, *Nordiske Runemindesmærker* (1856), s. 75 f.; J. G. Söderbaum, *Brev till R. Dybeck den 26/11 1857* (ATA); R. Dybeck, *Reseberättelse för år 1866* (ATA); A. H. Wahlqvist, *Några ord till upplysning om bladet »Leufsta»* (1868), s. 54; G. Stephens, *ONRM* 2 (1867—68), s. 633; E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10), s. 293 f.; O. v. Friesen, *Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901* (ATA), Anteckningar (UUB); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 10; F. Bergman, *Fornminnesinventering år 1926* (ATA); D. Westergren, *Skrivelse till Riksantikvarien den 11/11 1931* (ATA); E. Bellander, *Besiktningssrapport den 10/10 1932* (ATA); G. Olson, *Rapport till Riksantikvarien den 18/12 1933* (ATA); G. A. Hellman, *Rapport till Riksantikvarien den 24/2 1934* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942* (ATA); B. Bergman, *Uppländsk run- och bildstensristning* (1948), s. 59; G. Jonsson, *Förteckning över fasta fornlämningar i Hållnäs socken 1952* (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F 1 1 (återgiven i ONRM 2 med ändringar efter B 576); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 576); Dybeck, teckning (D 1: 263); v. Friesen, foto (ATA).

Runstenen står i en stenig hage, 100 m. SV om landsvägen till Sikhjälma, 350 m. NV om den plats, där Sikhjälmvägen (vid Lingnåre) utgår från landsvägen Fagerviken—Hållnäs k.a. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Leufsta» och på Ekonomiska kartbladet »Hållnäs» (1954).

Rhezelius, som undersökte och avbildade Ängvretastenen år 1638, lämnar i *Monumenta Uplandica* följande upplysningar om stenens plats: »Wästnor Engereta äng Lingnora äng benemdh sonan för Engereta byen ligger denne steen.» F a 6: »Hollnäs Sochn J Engereth Eng»; F a 5: »Ängereta med lutande Stawar såsom Selanger Stenen i Medelpad». F 1 1: »Hollnäs Sochn J Lingnora Eng widh Engeröta.» — *Ransakningarna* 1667—84: »J Lingnåre äng, finnes een Runsteen, medh bookstäfwer uppå skrefwen». — I Peringskiölds *Monumenta* omtalas U 1139 med följande ord: »På Ingreta Äng finnes denna Runsteen, hwilkens enfaldiga Ritning gifwer tilkänna dess höga ålder»; på det i *Monumenta* inklistrade träsnittet finnes bläckanteckningen »Ingreta Eng i Holnäs Sochn» (B 576: »Ingreta»; L 265: »Ingreta äng»). — Om de uppgifter som O. Celsius erhållit av »Mag. Deckberg» se U 1138. — Ängvretastenen besågs år 1763 av N. R. Brocman under hans resa till Helsingland. I reseberättelsen omtalas, att »Flere Runstenar äro . . . i Vägen besedde, såsom [runstenen] . . . På Ängen Lingnåre vid Engvreta i Hållnäs Sockn». I sitt exemplar av *Bautil* har Brocman antecknat (på avbildningen B 576) »1763 vidi»; dessutom har han med bläck på några ställen »rättat» Hadorphs läsning. — Om J. G. Söderbaums svar på Dybecks fråga om runstenarna i Hållnäs se U 1138 (s. 534). Av Söderbaums svar framgår, att U 1139 låg kullfallen. Vid sitt besök år 1866 lät Dybeck enligt »Reseberättelsen» resa stenen; se ovan s. 534. I *Sverikes runurkunder* skriver Dybeck: »Denne Runsten är nyligen åter rest på sin ursprungliga plats i Lingnårsängen, söderut från Ängvreta by. — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Leufsta» anmärker A. H. Wahlqvist, att en runsten finnes »söder om Ängvreta, vester nära den dit ledande vägen»; därefter

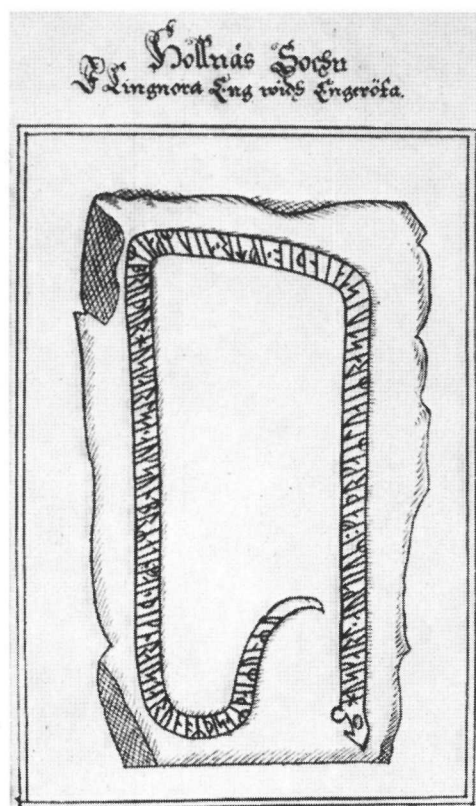

Fig. 464. U 1139. Ängvreta, Hällnäs sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 11.

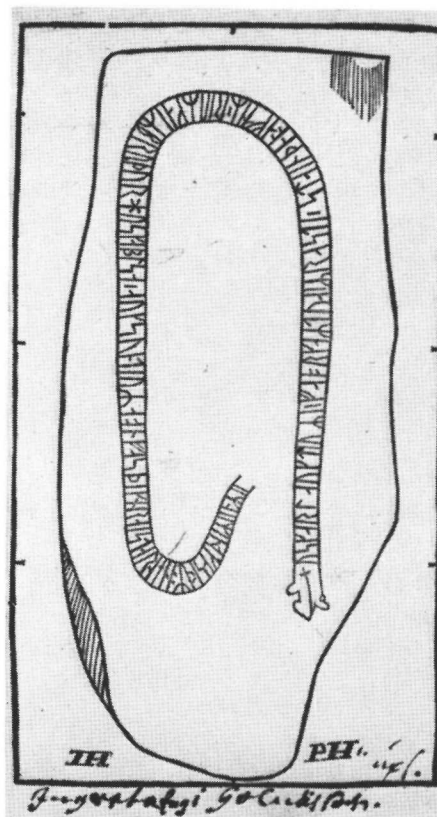

Fig. 465. U 1139. Ängvreta, Hällnäs sn. Efter
träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 576).

tillägges, att stenen är »ganska mycket fränt af tidens tand.» — v. Friesen: »Ängvreta på en backe på vänster sida om vägen till Hällnäs kyrka strax man kommer ut ur skogen mellan Hällnäs och Skärplinge. Backen synes ha varit i gammal tid bebyggd. Nu odlad åker och äng.» Då v. Friesen gjorde sin undersökning hade stenen åter fallit omkull; »den ligger nu omkullfallen med inskriftsidan snedt uppåt.» Vid fornminnesinventeringen år 1926 låg U 1139 fortfarande »kullfallen i ett odlingsröse»; detta befinner sig »ej fullt 200 m. V korsningen mellan vägen Edvalla och Valnäs och vägen Sikhjalma—Ängvreta». Stenen blev under ganska lång tid liggande på detta sätt. Hösten 1931 skriver D. Westergren, ordförande i Hällnäs hembygdsförbund, till Riksantikvarien: »Stenen vid Ängvreta anser Nämnden för närvarande ha ett ovärdigt läge. Den ligger kullfallen i en åkerren på ett gärde. Stenen bör resas och då är det fråga om det ska ske på platsen där den ligger, det fodrades härvidlag undersökning av sakkunnig person.» Med anledning av denna skrivelse besiktigades U 1139 av E. Bellander hösten 1932: »Runstenen befinner sig på Ängvreta nr 2 . . . , c:a 300 m. NV. om den punkt, där vägen till Ängvreta utgår från landsvägen Ö. Lövsta—Hällnäs, 125 m. SSV. om den förra vägen, i V. kanten av en åker. Stenen, som är 2,50 m. lång, 0,90 m. bred och int. 0,45 m. tjock samt med trekantig genomskärning, ligger kullfallen med den ristade sidan vänd snett uppåt. Den befinner sig i gott skick men är ganska mossbetäckt. Stenen bör befrias från mossan samt resas. Markägaren och ordföranden i Hällnäs hembygdsförening, herr Dan. Westergren, i sällskap med vilka jag besökte platsen, föreslog, att den skulle resas närmare vägskalet, på en moränkulle därstädes, ung. 200 m. SÖ om dess nuvarande plats, emedan de anse, att stenen där skulle komma bättre till sin rätt, vilket onekligen skulle bliva fallet. Jag delar även deras uppfattning, att den möjligen ej befinner sig

på den ursprungliga platsen, men anser mig ej direkt kunna tillstyrka deras förslag.» Lyckligtvis blev någon flyttning av stenen icke av. Den restes år 1933 på sin gamla plats genom Riksantikvarieämbetets försorg. G. Olson redogör på följande sätt för resningen: »Stenen låg kullfallen med en långsida mot marken, till en del nedsjunken i denna. Stenen lyftes och drogs åt sidan, varefter en rymlig grop (frostfritt djup) upptogs där stenens rotända befunnit sig. I gropen lades en grund av stora stenar på vilka runstenen sedan restes och kilades till rätt läge.» Strax V om U 1139 ligger ett gravfält, nu bestående av c:a 25 fornlämningar. Gravfältet är beskrivet av G. A. Hellman år 1934 och av G. Ekelund år 1952 i Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering för Ekonomiska kartan. Enligt Hellman torde gravfältets höjd över havet »knappast överstiga 10 m.»

Svartgrå gnejsgranit. Höjd (över marken) 1,80 m., hela höjden 2,40 m., bredd 0,92 m. Ristningslinjerna äro grunda och jämförelsevis smala. Ytan är flerstädes skadad genom vittring; så är t. ex. rundjurets huvud numera delvis fördärvat.

Inskrift:

huskarl · auk tiuri · faþrkar tuair rastu stæin þinaftir · triurkair broþur huskarlsa · auk sun tiura
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75
 in fastþign raist a runar þessar þair - - -
 80 85 90 95 100 105 110

Huskarl ok Diuri, faðrgar tvær, raistu stæin þenna æftir Diurgæir, broður Huskarls ok sun Diura. En Fastþegn raist a runar þessar. . .

»Huskarl och Djure, fader och son, reste denna sten efter Djurger, Huskarls broder och Djures son. Och Fasttegn ristade dessa runor.»

Till läsningen: Före 1 h finnas inga säkra spår av sk. I 1 h äro bistavarna mycket grunda; t. h. om hst äro de endast svagt skönjbara. 5 a har bst endast t. v. om hst; två fördjupningar nedtill på huvudstavens båda sidor äro säkerligen naturliga. Sk efter 7 l är grunt men säkert. I 8 a står den ensidiga bst vinkelrätt mot hst. Sk saknas efter 10 k. 11 t har liksom övriga t-runor (23, 31, 34, 43, 75 och 93 t) bst endast t. v. om hst. I 12 i böjer sig huvudstavens topp något åt vänster. 13 u är ej stunget. Sk efter 15 l är djupt och tydligt. 20 k är ej stunget. Sk saknas efter 22 r och efter 27 r. I 32 u är bst nedtill grund, men den är ännu vid god belysning klart skönjbar; toppen av runan har genom flagring gått förlorad. T. v. om hst finnes en flagringskant. Sk saknas efter 32 u. 33 s är skadat genom samma avflagring som har träffat 32 u. I 34 t är bst och övre delen av hst grunda. I 35 a är bst numera så gott som fullständigt bortvittrad. Sk saknas efter 37 n. I 40 n är bst ovanligt lågt ansatt. I 42 f når den grunda undre bst fram till bst i 43 t. Av 44 i återstår endast ett kort stycke av mittpartiet; övriga delar av runan ha flagrat bort. Också 45 r är skadat upptill och nedtill. Sk efter 45 r är djupt och tydligt. Runan 46 är en tydlig bindruna tr. I 48 u har huvudstavens nedersta del skadats av en urgröpnig; mellan hst och bst finnas flera naturliga fördjupningar. 49 r står på ett ojämnt parti av ristningsytan; runan är dock tydlig. 50 k är ej stunget. I 54 b är både hst och bst skadade; nedre delen av runan har gått helt förlorad i ett djupt bortfall. 57 þ har förlorat bistavens mellersta del. Sk saknas efter 59 r. Den nedre ramlinjen är bortfallen vid runföljden 60—66. I 68 a är bst på grund av platsbrist mycket kort. Sk efter 68 a är tydligt. Däremot saknas sk efter 71 k, 74 n och 79 a; de oregelbundna fördjupningar som förekomma här äro icke huggna. Detsamma gäller den kraftiga fördjupning som finnes efter 81 n. 87 k är ej stunget. Sk saknas efter 88 n. 94 a är säkert. Sk saknas omkring denna runa liksom efter 99 r och 104 r. I 108 r är vänstra bst nedtill skadad. Efter 108 r stå två linjer, starkt lutande, i form av en u-runna; de följas av tre tecken, som möjligen skulle kunna uppfattas som runorna nru.

Rhezelius (i F a 6): **huskarl · auk tiuri: faþrkar tuair rastu istain þio · iftr · tiunkair brupur · huskarlsa · auk sun þbra tn : fa - þikn raista runor þisar þair unru.** Runan 84 återges av Rhezelius som ett þ med skadad bst. I F a 6 har Bureus »rättat» runan till r. — Hadorph och Helgonius: **· uskarl auk tiuri · faorkar tuair rasti · stain þno aftir · riunkair brupur huskablisa · auk sun tiura on faspikn raist a runor þisar þair - nr -.** — Brocman, som undersökte inskriften år 1763, rättar i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a, UUB) på flera punkter Hadorphs läsning: 1 h tillägges; 18 þ, 32 u. — Dybeck: **huskarl · auk tiuri · faþrkar tuair rastu · stain þi - - f - - r · fr - - kair brupur huskarlsa · auk sun tiura on faspikn raista runor þi-ar þair uaru.** Läsningen återgives (s. 38) på följande sätt: HUSKARL AUK TIURI FAÞR KAR TUAIR RAISTU STAIN ÞI . . F(T)IR (T)URKAIR BRUPUR HUSKARLSA AUK SUN TIURA ON FAS(T)PIKN RAIST(I) RUNOR ÞI(S)AR ÞAIR U(A)RU . . . Dybecks kommentar till sin läsning lyder: »Ritningen är hopträngd, delvis mindre vårdad samt svåräst. Första ordets þ har ock kännestreck av ʀ, osäkert af hvad anledning. Af slutrunan i Rþþþ återstår nästan bara stafven, men redan Bure har þ. — þþþþþ vore naturligtvis en gissning. — I þþþþþ antages första runan hafva ett missristadt R-kännestreck; det tredje (i R) är oredigt, liksom det andra i påföljande ord. Slutrunan i Rþþþ missristad till kännestrecket? þ i þþþ skall väl föreställa þ. — þþþ (·) þþþ är redan antaget af Lars Bure, som gjort en ganska bra teckning af ristningen. Orden säkra och visande att inskriften är oafslutad.» — v. Friesen (i »Runstenar i Uppland . . . undersökta 1899—1901»): I 1 h äro »bistafvarne till höger bortvittrade». 7 l: »runan har vid hufvudstafvens nedre del en vittring, som vid hastigt påseende kan fattas som bistafvar till ett ʀ, så Dybeck». 14 r: »nedre delen något vittrad men säker». 32 u uppfattas med tvekan som a: »huruvida runan bör läsas | eller þ är osäkert, dock kanske snarast som þ, ty en svag fördjupning som ej synes vara tillfällig synes något till venster om hufvudstafvens midt». Sk efter 32 u. 35 a: »bistafven starkt vittrad, osäker.» 40 n: »af bistafven synes endast nedre delen, den öfre är borta genom flagring. 42—43 ft: »bistafvarne skymta svagt men synas säkra». 44 i: »af | synes nedre hälften samt midtpartiet af öfre halfvan». 46 fr »säkra». 48 u »sannolikt, ngt osäkert». 49 r »otydligt, men säkert, hufvudstafvens öfre del skadad af några springor». 50 k »säkert». Runföljden 46—53 är starkt vittrad, »liksom runan» 54 b. Runorna 56—57 »äro osäkra på grund af stark vittring». 58 u och 59 r »säkra». 66 l: »nedre (yttre slingkonturen saknas längs runorna» 58—66. 68 a: »bistafven mycket kort på grund af närheten till det framför stående þ». 80 i »säkert, ej þ som hos Dybeck; till denna läsning är Dybeck förledd af två grunda insänkningar, som tydligen äro vittringar». 94 a »säkert». Runföljden 95—108 läses **runor þisar þair.** Efter 108 r »följa några grunda stafvar som äro starkt lutande och ej kunna säkert läsas.»

Namnet *Huskarl* förekommer på fem uppländska runstenar, nämligen U 184, 240, 241, 281 och 1139 (i U 240 och 241 avser namnet samme man); en redogörelse för substantivet *huskarl* lämnas under Sö 338, s. 329 f. I runföljden 60—68 **huskarlsa** återfinnes namnet i genitiv; 68 a är utan tvivel felristat på grund av att följande ord börjar med en a-runa¹.

Faderns namn skrives **tiuri** (och **tiura**, gen.), vilket av allt att döma bör återges som *Diuri*. Samma namn möter oss på Järvsöstenen (L 1062), på L 1003 Romfartuna prästgård samt på Ög 187; se vidare S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1952, s. 105, *Danmarks gamle Personnavne* 1 (1936—40), sp. 206 och *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 274.

U 1139 har rests efter en man, vilkens namn skrives **triunkair**. Eftersom denna skrivning icke återger något känt mansnamn, ligger det nära till hands att i bindrunan **tr** se en felrist-

¹ Stephens är av annan mening; i *ONRM* 2 (s. 634) skriver han: »HUSKARLSA is apparently a lispings lve of an older HUSKARLAS or HUSKARLES». Bugge anser, att »sidste a i Gen. **huskarlsa**» är »uden sproglig Betydning og blot . . . tilføjet i mislykket Efterligning af ældre Indskrifter». På samma sätt uppfattar Bugge runan 94 a; se *Runverser*, s. 294.

ning för **t**. Redan Dybeck och Brate ansågo det sannolikt, att runans **r**-bst hade tillkommit genom felristning eller felläsning. Brate antager (i *Svenska runristare*), att »bistaven på **r** oriktigt fattats som ristad, så att namnet är **tiurkair** med samma första led, varifrån faderns namn **tiuri** utgår, som på grund av **r** måste sammanhänga med ordet 'djur', icke med adj. 'dyr'.»

Ristarens namn skrives **faspikn**, vilket säkerligen återger ett *Fastpegn*. Så vitt känt ger U 1139 det hittills enda belägget på detta mansnamn; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99 f.

Runföljden 89—94 **raista** har diskuterats. Stephens uppfattar den som verbet *rista* i pret. plur. (»risted»), vilket givetvis är omöjligt.¹ Också Bugge ser i runföljden ett ord, *raist*; det »sidste **a** i **raista**» synes »att være uden sproglig Betydning og blot at være tilföiet i mislykket Efterligning af ældre Indskrifter» (*Runverser*, s. 294). Brate frågar sig däremot, om icke **raista** skulle kunna vara »stark 1(!) sg. pret. av *rista* med adv. *ā* 'på (stenen)', alltså en ålderdomlighet både till form och uttryckssätt.» Det förefaller avgjort rimligast att uppfatta runföljden som två ord: *raist a*; något ordskillnadstecken är i denna inskrift icke att vänta i runföljden.

Som redan Peringskiöld, Bugge och Brate ha framhållit, är U 1139 av en ålderdomlig typ. Enligt Bugge har stenen »vistnok en meget gammel Indskrift, hvilken man dog med Flid synes at have givet et ældre Præg end Samtidens almindelige.» Uppfattningen, att ristaren avsiktligt skulle ha gett inskriften en ålderdomlig prägel, efterhärmat en gången tids språkform, är utan tvivel oriktig. De exempel på ett dylikt tillvägagångssätt som Bugge anför, **raista** och **huskarlsa**, avslöja icke någon sådan strävan hos ristaren². Bland ålderdomligheter i inskriften anför Brate, att **faprkar** »visar **r** i behåll» samt att **t**-, **a**- och **n**-runor ha ensidiga bistavar. Därtill kommer formen *raist*, 'ristade', i det jämförelsevis ovanliga uttrycket. (*Fastpegn*) *raist a runar*. Också det sparsamma bruket av skiljetecken torde i detta sammanhang böra anföras.

Framför allt är det emellertid ristningens utseende, den enkla slingan och den helt oorneade ytan, som gör ett ålderdomligt intryck. Peringskiölds uttalande, att runstenens »enfaldiga Ritning gifwer tilkänna dess höga ålder», har onekligen visst fog för sig. U 1139 står emellertid utanför det egentliga uppländska runstensområdet, vilket medför, att man måhända icke får fästa alltför stort avseende vid att ristningen är »enfaldig». I *Svenska runristare* skriver Brate: »Troligen tillhör Ängsvreta-stenen början av 1000-talet och är Fasttegn Upplands älste runristare.» Brate påminner om, att »Upplands älsta runsten med yngre runor ävenledes finnes i Roslagen, nämligen» U 585.

Innebörden av inskriftens sista runor, 105—111, är dunkel. Peringskiöld översätter inskriftens senare del på följande sätt: »Men Fårdiäkn uth högg desse Runer, som woro död Runer» (Sed Farthiagnus sculpsit Runas has emortuales). Peringskiöld finner nämligen i runföljden 105—111 ett ord **pairunir**, som han tolkar som 'dödrunor'. Rafn anser troligt, att runföljden har lytt **pair halr**; han översätter därför inskriftens sista sats på följande sätt: »men Fasthegn indristede disse Runer i Forening med (Hall).» Tolkningen är icke antaglig. — Helt omöjlig är Stephens' tolkning av det dunkla stället: ... »Risted (carved) runes these they Unru (= Unru and his kin or men).» Det egenartade »mansnamnet» *Unru* kommenteras (a. a. s. 634) sålunda: »The mansname UNRU (URU, our UNROO) will mean UNREST, RESTLESS, FIERCE, WARMAN. Spelt UNRUH, it is still used in Germany.» Enligt Dybeck, som läser **pair uaru** ('de voro'), visa de två »orden», att ristningen är oavslutad. Av samma mening är Brate.

¹ Stephens' tolkning av hela inskriften lyder (se ONRM 2, s. 634): *HUSKARL EKE TIURI, FATHER-AND-SON the-TWO (they two, father and son), RAISED STONE THIS AFTER TIURKAIR, BROTHER of-HUSKARL, Eke (and-after) his-(Huskarl's)-SON DEAR (beloved) FARTHIKN. RISTED (carved) RUNES THESE THEY UNRU (= Unru and his kin or men).*

² Även i några andra fall, då man har antagit »arkaiserande» språkform i runinskrifter, torde antagandet kunna betecknas som osannolikt; jfr ANF 52 (1936), s. 363.

Ur innehållets synpunkt slutar inskriften alldeles naturligt med den sats, i vilken Fasttegn omtalar, att han »ristade dessa runor». Vad han kan ha menat med de runor som ha tillagts efter inskriftens naturliga slut, kan icke avgöras. Någon runsten, som skulle ha burit en direkt fortsättning på den avbrutna satsen, finnes icke och torde icke heller ha funnits.

Ristaren Fasttegn, som vi uteslutande känna genom U 1139, kan knappast sägas vara någon framstående runstensmästare. Runorna stå tätt, ofta lutande, och helhetsintrycket av ristningen blir, trots att de enskilda runorna äro skickligt huggna, ganska gyttrigt. Man kan knappast helt dela Stephens' förtjusning inför U 1139: »Nothing can be more striking than the simple but elegant heathen grave-block at Ängvreta». Men ristningen är personlig och i sitt slag ganska ensamstående. Inför U 1139 får man det intrycket, att Fasttegn har varit van att rista runor — i annat och mindre krävande material än sten.

Örbyhus härad.

Socknar: Vendel, Tierp, Söderfors, Tolfta, Västland och Älvkarleby.

Örbyhus härad omfattar den nordvästra delen av Uppsala län. Det gränsar i Ö till Olands härad och i S till Norunda härad. I SV sammanfaller häradsgränsen med gränsen till Västmanlands län och i V med gränsen mellan Uppland och Gästrikland. Häradet når i N, med Älvkarleby sn, upp till Gävlebukten.

Örbyhus härads utsträckning från N till S är 5,5 mil; sin största bredd, omkring 2,5 mil, har häradet på mitten. Längst i S, där Vendels sn med en kort kil går in i Norunda härad, är bredden endast ett par kilometer.

Häradet präglas i stort sett av låglända skogsområden. Öppna bygder finner man huvudsakligen V och SV om Vendelsjön samt längs Tämnaireån, som från Tämnamen flyter i nordlig riktning genom häradet och faller ut i Lövestaviken. Det är, som man kunde vänta, inom dessa sistnämnda områden, som häradets runstenar äro att finna: i Vendels slättbygd ligga nära varandra Åbyggeby, Burunge och Gryttby med var sin runsten (U 1142, 1140 och 1141); till Tämnaireåns vida strandbygder höra U 1145 Yttrö, U 1143 och 1144 Tierps kyrka, U 1146 Gillberga och U 1147 Västlands kyrka; på Dalälvens öststrand har U 1148 Älvkarleby kyrka funnits. Utanför dessa öppna och bördiga trakter stå endast den ståtliga Flerängsstenen (U 1149) och den obetydliga U 1150 Gårdskär, de uppländska runstenarnas yttersta utpost.

Från Örbyhus vidsträckta härad äro sålunda endast 11 runstenar kända; häradet är Upplands runinskriftsfattigaste, om man bortser från det i Västmanlands län liggande Väla härad, till vilket Örbyhus härad gränsar i SV.

Ristningarna fördela sig på de sex socknarna på följande sätt: Vendel 3 (U 1140, 1141, 1142), Tierp 3 (U 1143, 1144, 1145), Tolfta 1 (U 1146), Västland 1 (U 1147) och Älvkarleby 3 (U 1148, 1149, 1150). I Söderfors' sn finnes ingen runsten.

Av de 11 kända runstenarna äro 3 förkomna, nämligen U 1141, 1147 och 1148, och man är för deras del hänvisad uteslutande till äldre uppgifter. U 1141 och 1148 äro avbildade av Rhezelius och Hadorph, U 1147 endast av Rhezelius.

Flera av häradets runstenar äro kända endast som fragment eller i svårt stympat skick: U 1141, 1147, 1148 och 1150.

Numera återstå inom hela området endast fyra fullständigt eller nästan fullständigt bevarade runstenar, nämligen U 1140, 1142, 1145 och 1149. Av de övriga fyra till vår tid bevarade stenarna har ristningen på U 1143 till största delen utplånats, U 1144 och 1146 ha förlorat avsevärda delar, och av U 1150 är endast hälften i behåll.

Alla häradets ristningar finnas eller ha funnits på resta stenar; inga jordfasta block ha här använts till runristning. Detsamma gäller grannhäradet Oland.

Joh. Bureus har själv undersökt 5 av häradets nu kända runstenar, nämligen U 1140, 1143, 1144, 1145 och 1149. Ytterligare 4 blevo bekanta för Bureus genom hans medhjälpare Joh. Rhezelius: U 1141, 1142, 1147 och 1148. Genom *Ransakningarna* blev U 1146 känd. Av de 11

runstenarna voro sålunda alla, utom den inskriftslösa U 1150, bekanta för 1600-talets runforskare. Av dessa äro 9 avbildade i *Bautil*; där saknas nämligen U 1147. Samma 9 ristningar äro förtecknade i Liljegrens *Runurkunder* (L 256—264, 1052).¹

År 1728 kom U 1150 i dagen; sedan dess har ingen runsten upptäckts i Örbyhus härad.

1140. Burunge, Vendels sn.

Pl. 121.

Litteratur: B 563, L 257, D 1:264. J. Bureus, F a 6 s. 64 n:r 90 (Bureus' egen uppteckning), s. 195 n:r 149 (Rhezelius), F a 5 n:r 473, F a 1 s. 103, F a 13 s. 119, s. 235, s. 237, F a 14 s. 241, R 556 s. 612; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 282 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 78), F 11 n:r 34; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2 bl. 100; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1866 (ATA); A. L. Th. Pettersson, *Några ord till upplysning om bladet »Salsta»* (1871), s. 53; UFT h. 1 (1871), s. 79; K. Ahlenius och A. Kempe, *Sverige* 4 (1909), s. 786; A. Karlén, *Fornminnesinventering* 1927 (ATA); S. B. F. Jansson, *Runskriftsinventering i Uppsala län* 1942 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F 11; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 563); Dybeck, teckning (D 1:264).

Runstenen står mellan åkrarna på en mindre, stenig upphöjning, 150 m. SV om Burunge mangårdsbyggnad (n:r 2), 70 m. V om landsvägen Viksta k:a—Vendels k:a. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Salsta» och på Ekonomiska kartbladet »Risby» (1954).

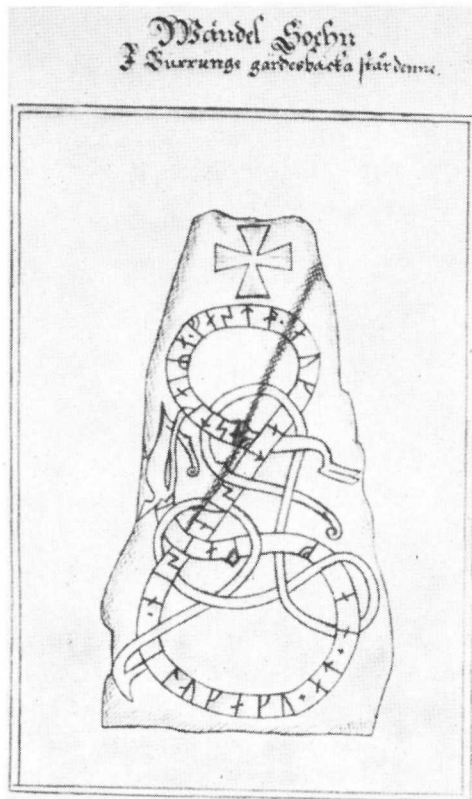

Fig. 466. U 1140. Burunge, Vendels sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 11.

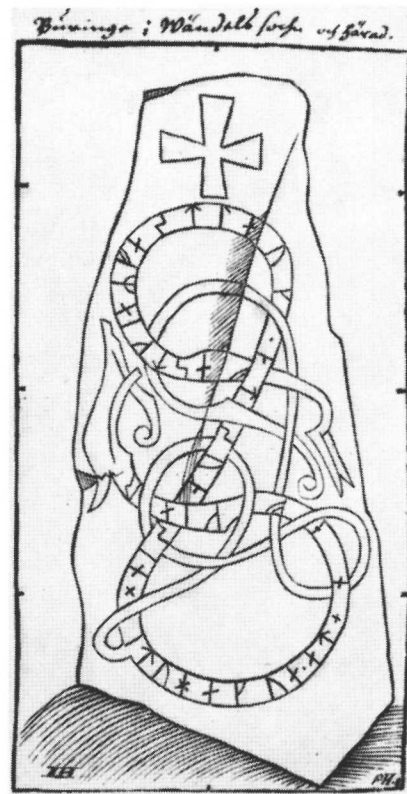

Fig. 467. U 1140. Burunge, Vendels sn. Efter
träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* (B 563).

¹ Liljegren upptager av misstag U 1149 med två nummer (L 264 och 1052) och under olika namn.

Enligt Bureus fanns U 1140 »Widh Burunge i Vendelz S.» (F a 6); »Wändil. Burunge» (F a 5). Rhezelius, som undersökte och avbildade U 1140 den 22 juni 1638, anger stenens plats på följande sätt: »I Burunge gärdet sonan byn wender sigh wester» (F c 6); »J Burunge Gärde» (F a 6); »Wändel Sochn J Burrunge gärdesbacka står denne» (F l 1). — *Ransakningarna*: »Anno 1677 den 26 Augusti bleffwo H^{ar} Befallningsmannen Sochnemennerna inkalladhe vti Sochnestugun och tillfrågades om några gamla monumenter och Antiquiteter & hwilkas berättelse befans som fölier. 1. Anbelangande Runnestenar, så finnes widh Burunge en oprest Steen [=U 1140] widh Åbyggeby Söder i giärde [=U 1142]... widh Grytby en uti giärdet [=U 1141]».

I Peringskiölds *Monumenta* lämnas följande uppgifter: »Ifrån Gryteby resa Wij till Buringe, hwarest en Runsteen står i Sudra gärdzbacken» (B 563: »Buringe»; L 257: »Buringe, S. gärdesbacken»).

I sin reseberättelse för år 1866 skriver Dybeck: »Vid Byrunge fanns en något lutande runsten på en oupptagen fläck i vestra gärdet — oupptagen emedan underlaget utgöres af en berghäll. Inskriften icke riktigt återgifven i Bautil, är fullständig, men icke synnerligt märkvärdig; så mycket märkligare är det hittills af ingen iakttagna, att han står midt i en väl bibehållen skeppssättning af 32 fots längd och 15 fots bredd midt öfver, samt egande både för- och akter-sten. En liten grafkulle är invid för-stenen.» *Sveriges runurkunder*: »Några få hednagrafvar äro på en liten aflång höjd i Buringe bys sydvestra gärde. Bland dem är ock en tämligen väl bibehållen skeppssättning, midt i hvilken runstenen står.» *UFT* h. 1: »Buringe, södra gärdesbacken... Står midt i en skeppssättning bland några hednagrafvar.» Vid fornminnesinventeringen år 1927 antecknade A. Karlén, att stenen, som står i en »smal gärdesbacke mellan åkrarna..., lutar bakåt». Den av Dybeck »omtalade skeppssättningen o. 'hednagravarna' äro bortodlade». U 1140 lutade vid runinskriftsinventeringen år 1942 så starkt bakåt, att den hotade att falla; stenen restes år 1950 genom Riksantikvarieämbetets försorg. Vid Riksantikvarieämbetets inventering 1952 för Ekonomiska kartan antecknades ingen skeppssättning eller grav vid runstenen.

Gråröd granit. Höjd 2,14 m., bredd (nedtill) 0,88 m. Ristningsytan flagrar. Ristningen är grund och inskriften flerstädes otydlig.

Inskrift:

fastkair fastlauk at sun sin litu hakua at nefkair

5 10 15 20 25 30 35 40

Fastgæirr, Fastlaug at sun sinn letu haggva, at Næfgæir.

»Fastger (och) Fastlög efter sin son läto hugga, efter Nävger.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. Anmärkningsvärt är, att inga dylika kunna med säkerhet konstateras i inskriften. 2 a har bst endast t. v. om hst. I 5 k finnes mellan hst och bst en grund, ojämn fördjupning, som icke gör intryck av att vara huggen. 6 a och 7 i äro säkra. Sk saknas efter 8 r. Efter 9 f finnes i slingan antydning till en k-runa; detta utgör spår av en felristning: ristaren har av förbiseende råkat börja att upprepa 9 f men insett misstaget, innan runan huggits färdig. Därigenom förklaras det onormalt stora avståndet till 10 a; se fig. 468. I 11 s förefaller nedre leden att vara huggen upp till ramlinjen. 16 k är ej stunget. Sk saknas efter 16 k, 18 t, 21 n, 24 n och 28 u. 19 s är skadat på mitten genom flagring. 21 n förefaller att ha ensidig bst. Mellan 24 n och den korsande slingan finnas inga säkra spår av någon runa. I 25 l utgöres hst av en ornamentslinje. I 27 t är vänstra bst delvis bortvittrad. 29 h har så gott som fullständigt förlorat bistavarna i en urgröpfung. 31 k är ej stunget. Efter 33 a finnes en rund fördjupning, som möjligen skulle kunna uppfattas som sk. Flera liknande fördjupningar finnas emellertid i ristningsytan. Också efter 35 t finnes en fördjupning av detta slag. Avståndet mellan 35 t och 36 n är mycket stort, liksom det mellan 36 n och 37 e. De stora mellanrummen

mellan runorna bero säkerligen på att ristaren ej har beräknat inskriften riktigt; han har fått för god plats mot inskriftens slut. I 37 e finnes en markerad fördjupning, som förefaller att vara huggen. 39 k är ej stunget. 42 r är säkert. Vid inskriftens slut kan intet säkert sk iakttagas. — Bureus (i F a 6): **fastgair fastlauk at sun sinā litu hakua · at · ekefiar ·**. Rhezelius (i F a 6): **fastkairak · fastlak uk at sun sin · ilauk aku + at + nefkeir**. Hadorph och Helgonius: **fastkair fastlauk · at sun sin × itu hakua · at + nefkiar**. Dybeck: **fastkair fastlauk · at · sun · sin litu hakua × at × nefkair**.

De i inskriften förekommande personnamnen äro alla kända från andra uppländska runinskrifter. Faderns namn, *Fastgairr*, förekommer också på U 887 och sannolikt även på den skadade U 449; på U 887 skrives namnet **fastken**, på U 449 **fstkir**. Från medeltiden finnes såvitt känt endast ett belägg, också det uppländskt. Mansnamnet har sålunda varit sällsynt. — Moderns namn, *Fastlaug*, har av allt att döma varit betydligt vanligare. Det är hitills säkert styrkt från följande uppländska runinskrifter: U 461 **fastlauk**, U 475 **fastlaugu** (ack.), U 878 **fastlauk**, U 923 **fasluh**, U 1102 **faslauk**, U 1140 **fastlauk**. Dessutom förekommer kvinnonamnet på en sörmländsk runsten (Sö 242) och på en småländsk (L 1283 Lilla Helleberg, Norra Tjust). Om personnamn med adjektivstammen *fast-* som förled eller efterled se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* s. 99 f. — Om sonens namn, *Nefgairr*, se U 1083.

U 1140 är rest av föräldrarna efter deras son. Den ganska ståtliga runstenen med sin på ristningsytan väl inpassade huvudslinga och sitt enkla kors bär en inskrift som har formulerats på ett högst ovanligt sätt. Den överraskande ordföljden beror säkerligen icke på oskicklighet utan avser väl att ge inskriften en högtidligare prägel. Vem som har ristat U 1140 går ej att fastställa. Några detaljer påminna visserligen om Öpir; även helhetsintrycket är öpirskt. Dock torde man kunna med bestämdhet säga, att ristningen icke har utförts av honom.

Fig. 468. U 1140. Burunge, Vendels socken. Detalj av runslingan med spår av felristning.

1141. Gryttby, Vendels sn.

Litteratur: B 562, L 256. J. Bureus, F a 6 s. 194 n:r 148 (Rhezelius), F a 5 n:r 474; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 281 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 78), F l 1 n:r 35; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 100; R. Dybeck, *Reseberättelse för år 1866* (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 78; K. Ahlenius och A. Kempe, *Sverige* 4 (1909), s. 786; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941–43* (ATA).

Avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 562).

Denna sedan länge försvunna, redan på 1600-talet svårt skadade runsten stod enligt Rhezelius »J Gryttieby södre gärde widh vägen åt Engen» (F c 6). I F a 6 anges platsen som »Widh Gryttieby». Om stenens tillstånd meddelas: »är förbrend». Ovanför teckningen i F l 1 läses »J Grytteby gärde widh Engzwägen.» Beträffande uppgifterna i *Ransakningarna* se U 1140. — I Peringskiölds *Monumenta* lämnas följande beskrivning: »Wij begifwa oss än wijdare på resan kring Wändels Sochn till att besichtiga och aftaga de dhär än befintlige monumenter, anländandes

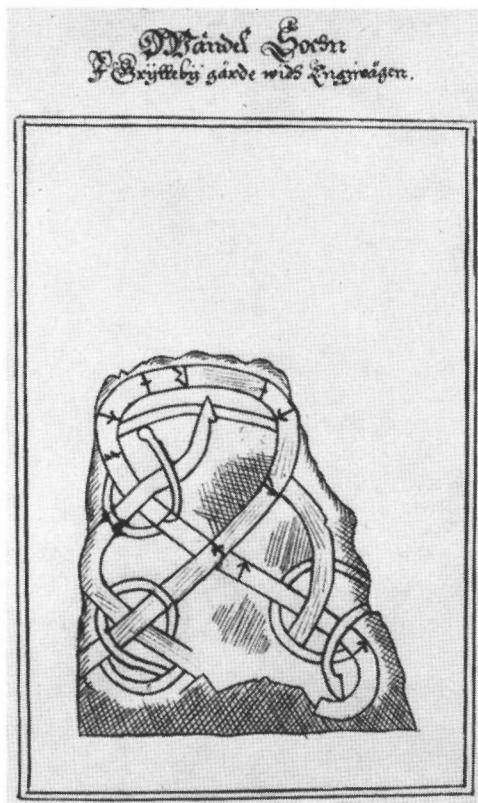

Fig. 469. U 1141. Gryttby, Vendels sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 11.

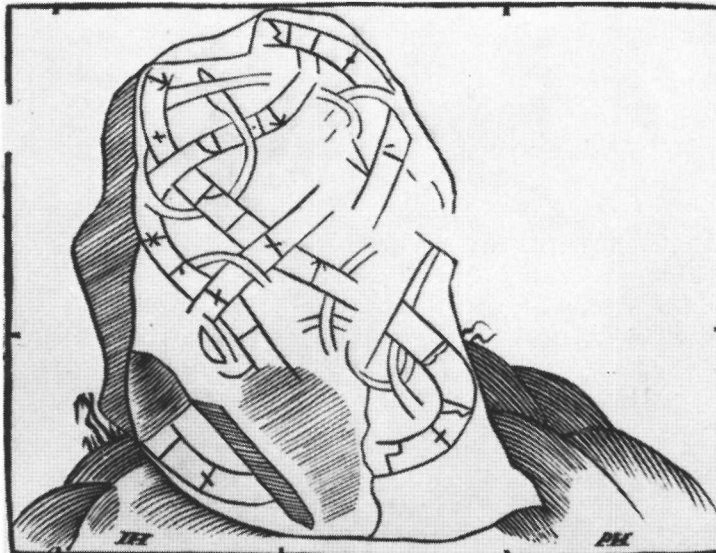

Fig. 470. U 1141. Gryttby, Vendels sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 562).

först till Gryteby, Hwarest många och märkelige ättehögar finnas på åsen i sudra gärdet, sampt En Runesteen jämpte en låg stensatt graf, men stenen är merendels förnött til sina Bookstäfwer och Ritningar, dels nedan till förbränd, doch synas dessa fåå bokstäfwer: ††††††††, och hwad mehr som sielfwa afrijtningen, uthan nogon fulkomlig mening, uthwijsar.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Gryteby i Wändels Sochn. wid Ätte Högarne» (B 562: »Gryteby»; L 256: »Gryteby, vid grifthögarne»). — Senare har U 1141 försvunnit. Dybeck skriver i sin reseberättelse för år 1866: »Runstenen som varit vid Grytby söktes förgäfwes bland der varande många och spridda grafhögar, af hwilka flere äro rätt illa medfarne.» Under runinskriftsinventeringen 1942 och även senare har U 1141 förgäwes sökts.

Höjd omkring 1,30 m., bredd omkring 1 m.

Inskrift (enligt B 562):

... l ... eir ... t + kit ... bra s ... ni ... an ... ti · u ... hli ...

Rhezelius (F a 6): ... nkterntokt t ... Enligt Peringskiöld syntes endast sex runor, nämligen ankjar.

Ristningen var redan på 1600-talet fördärvad och inskriften i stort sett oläslig. Varje rekonstruktionsförsök är därför dömt att misslyckas. Liljegren återger inskriften i *Runurkunder* (1833) på följande sätt: ... iera .. t+kitilbirn s ...; med utgångspunkt från denna »läsning» tolkas inskriften i *UFT*: »... lät göra (nl. sten) efter Ketilbjörn, son ...»

1142. Åbyggeby, Vendels sn.

Pl. 121, 122.

Litteratur: B 564, L 258, D 1:265. J. Bureus, F a 6 s. 194 n:r 147 (Rhezelius), F a 5 n:r 475, F a 1 s. 103; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 281 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 77), F 1 1 n:r 33; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 100; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 400; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1866 (ATA); A. L. Th. Pettersson, Några ord till upplysning om bladet »Salsta» (1871), s. 53; UFT h. 1 (1871), s. 79; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10), s. 24 not 8; O. von Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899–1901 (ATA), Anteckningar (UUB); K. Ahlenius och A. Kempe, Sverige 4 (1909), s. 786; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 33; A. Karlén, Fornminnesinventering 1927 (ATA); S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1945), s. 94.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F 1 1; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 564); Dybeck, teckning (D 1:265).

Runstenen står i en mindre, tallbevuxen höjd i åkern, 130 m. ÖNÖ om Åbyggeby n:r 1, 170 m. ÖNÖ om landsvägen Viksta k:a—Burunge, 45 m. SÖ om en åkerväg. Runstenen står vid ett mindre gravfält. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Salsta» samt på Ekonomiska kartbladet »Risby» (1954).

Rhezelius anger i *Monumenta Uplandica* platsen för U 1142 på följande sätt: »Wändell Sochn. Widh Åbyggieby i Södre giärde wiidh bron 1 R 4 och någre andre vpreste.» F a 6: »J Wändel Sochn Widh Åbyggeby.» F 1 1: »Wändel Sochn Vthi Åbyggieby södre gärdet.» — Be- träffande uppgifterna om U 1142 i *Ransakningarna* se U 1140.

I Peringskiölds *Monumenta* meddelas, att runstenen finnes »J Åbyggeby sudra Gärdzbacke där några hedniska griffter äro» (B 564: »Åbyggeby»; L 258: »Åbygge by, S. gärdet»). Celsius, som undersökte inskriften den 4 sept. 1727, anger stenens plats som »Wändel och Åbyggeby wid vägen i från Tensta till Tierp». Han tillägger: »Stenen står wid ändan af en ättehaga liten som en långl quadrat stor trögårdssäng.» — Vid Dybecks besök år 1866 hade runstenen fallit omkull. I sin reseberättelse till Vitterhetsakademien skriver Dybeck: Vendels »socken är den nordligaste i Upland, der fornlemningarne äro jämnare utbredda och således förekomma i mängd äfven på afstånd från vattendragen. Traktens hednavårdar voro mig förut bekanta och jag höll mig nu mäst till runstenarne. Till en början uppsöktes runstenen vid Åbyggeby och fanns liggande på en höjd i gärdet vester ut från byn. En djup grop var upptagen intill stenen som var fallen i denna. På höjden funnos fem grafkullar, en skeppssättning, fyra runda stensättningar och en mycket liten bautasten. Runstenen upptogs med mycken möda ur gropen och restes.» *Sveriges runurkunder*: »På en höjd i Åbygge sydöstra gärde äro många stensättningar, en mindre bautasten och några grafkullar. Runstenen, nyligen åter rest, står bland dem.» I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Salsta» anges platsen vara »Ö. från södra gården i Åbyggeby.» UFT h. 1: »Åbygge by, södra gärdet ... Upprest i närheten af en bautasten bland en mängd stensättningar.» v. Friesen: »Nere på en oodlad upphöjning i en åker mellan landsvägen och ån.»

Röd granit. Höjd 1,49 m., bredd 1,03 m. Ristningsytan flagrar. Ristningen är i stort sett tydlig. Endast de första och de sista runorna äro grunda, liksom vissa delar av ornamentiken.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter äldre läsningar):

fastulfr lit rita stino i abtir i huit i haufpa i faupur sin i osmuntristi [.] uk uihmar +

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Fastulfr let retta steina æftir Hvithauþða, faður sinn. Asmundr risti ok Vigmar.

»Fastulv lät uppresa stenarna efter Vithövde, sin fader. Åsmund ristade och Vigmar.»

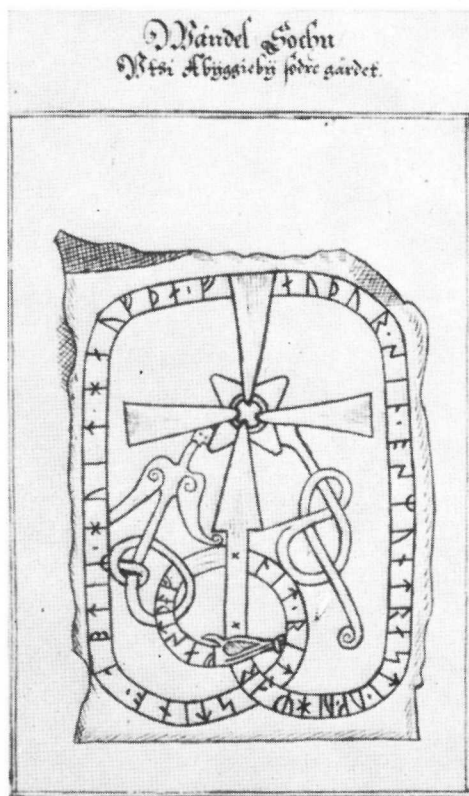

Fig. 471. U 1142. Åbyggeby, Vendels sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 11.

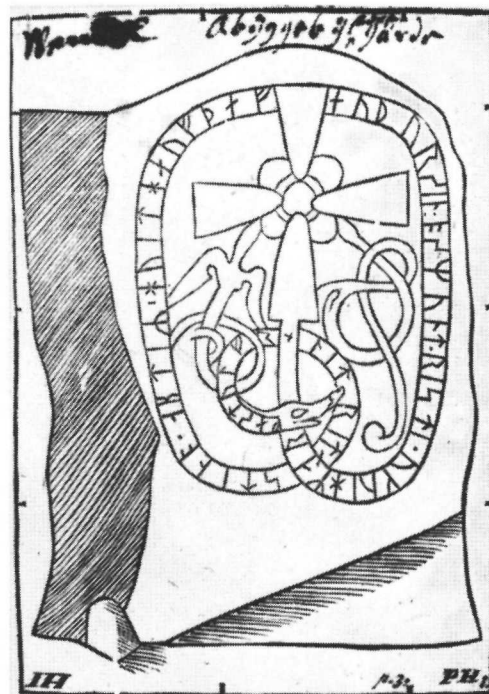

Fig. 472. U 1142. Åbyggeby, Vendels sn.
Efter träsnitt i Peringskölds Monumenta (B 564).

Till läsningen: Före 1 f finnes ej sk. 1 f är mycket grunt men fullt säkert; detsamma gäller de följande fyra runorna. I 9 l är bst i det närmaste bortvittrad. Sk saknas efter 8 r och efter 11 t. 10 i och 13 i äro ej stungna. I 15 a utgöres hst av den korsande slinglinjen, på vilken sålunda bst är ansatt. Sk saknas efter 15 a. 18 l är ej stunget. 19 n har ensidig bst, liksom 44 n och 49 n. 20 o har, liksom 45 o, bst endast t. h. om hst. Sk efter 20 o består av ett kort, lodrätt streck; samma utseende ha samtliga sk inne i inskriften (efter 25 r, 29 t, 35 a och 44 n). 21 a har ensidig bst. Sk efter 29 t är säkert. I 37 a är bst uppåtböjd t. v. om hst. 38 u, 39 p, 40 u och 41 r äro skadade i topparna genom vittring. Sk saknas efter 41 r. 54 t är skadat i toppen. 55 i står alldeles i kanten av en flaging, som har tagit bort runans högra del. Avståndet till 56 u är större än normalavståndet, vilket tyder på att ett sk här har gått förlorat. 56 u har genom samma flaging skadats upptill. Sk saknas efter 57 k. Runföljden 59 l—63 r är jämförelsevis grund men fullt säker. Långt från 63 r, strax nedom undre korsarmen, finnes som sk ett kraftigt litet kors. — Rhezelius (i F a 6): **fastk-r × lit × rita stino · abtir · huit · haufpa · faþur · sin · osmuntrasti · uk + uihmar ×**. Hadorph och Helgonius: **fastulfr lit rita stino · abtir · huithaufpa faþur sin · osmunt · risti · uk uihmar ×**. Celsius: **fastulfr lit rita stino · abtir · huit · haufpa · faþur sin · osmuntristi · uk uihmar**. Dybeck: Sk saknas efter 29 t och 35 a; sk efter 54 t. v. Friesen: »Ristningsytan är tämligen vittrad; på vissa ställen äro ock större stycken aflagrade eller afstötta, så uppe till höger.» 6 l: »hufvudstafven skadad genom flaging». 8 r: »en ornamentslinga skär mellan 7 och 8 runslingan och ena konturen af denna har fått tjänstgöra som hufvudstaf åt 8» r. Vid runorna 23 t och 24 l är »runslingans inre konturlinie skadad». 36 f: »öfre bistafvens nedre del bortflagrad». 37 a: »öfver-skjutande delen af bistafven osäker då en springa här går in mot hufvudstafven». 38 u: »toppen

af bistafven bortflagrad». 39 **p**: »runans öfre del bortflagrad, likaså med» 40 **u** »och i mindre grad med» 41 **r**. 53 **s**: »vid slingans yttersida en flagring som borttagit konturlinien, så ock efter» 55 **l**. 54 **t**: »skadat genom nyssnämnda flagring». Sk efter 63 **r**: »kanske bör tecknet anses avsluta ristningen».

Om namnet *Fastulfx*, som är vanligt i uppländska runinskrifter, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. Den döde faderns namn, *Hvithaufði*, har tydligen varit sällsynt. Det är eljest känt endast från U 622. Vanligare är det jämförbara mansnamnet *Svarthaufði*, vilket bl. a. förekommer på U 457.

Ristningen är signerad av *Asmundr* och *Vigmarr*. Det förra namnet åsyftar den berömde runristaren *Asmundr Karasun*, som har signerat ännu ett verk inom Örbyhus härad, nämligen U 1144; dessutom kan U 1145 hänföras till honom. *Vigmarr* är namnet på en eljest okänd medristare. Detta mansnamn har varit mycket sällsynt, vilket framgår av att det eljest endast förekommer på två sörmländska runstenar, Sö 292 och 298; dessa båda sörmländska belägg åsyfta en och samme person.

U 1142 visar många drag, som utmärka Åsmund Kåresson: ortografien överensstämmer med hans vanor, **stino**, **osmuntristi**, **abtia**, det sparsamma bruket av skiljetecken o. s. v. De digrafiska beteckningarna i **haufpa** och **faupur** äro av intresse. Om skrivningar med **au**, **o** och **u** i ack. av ordet *fadir* se t. ex. U 479 och 492; se vidare E. Brate, *Runverser*, s. 24 not 8 och H. Markström, *Om utvecklingen av gammalt ä framför u i nordiska språk* (1954), s. 120 f. Också ornamentiken är högst karakteristisk. Om denna och den vingade draken se U 1031 och U 1043.

Inskriften omtalar, att »Fastulv lät resa stenar» (**stino**). Det är då värt att uppmärksamma, att också en bautasten står rest i gravfältet invid U 1142.

Åkra, Vendels sn.

Enligt en uppgift av O. Celsius i *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 212 skulle det i »Wändel Sochn Åkra by» finnas »En sten i Bakungs muren, i mellangården.» Stenen söktes förgäves under runinskriftsinventeringen år 1942. Andra uppgifter om en runsten vid Åkra äro icke kända.

1143. Tierps kyrka.

Pl. 123.

Litteratur: B 565, L 259. J. Bureus, F a 6 s. 80 n:r 166 (Bureus' egen uppteckning), s. 196 n:r 154 (Rhezelius), F a 10:2 n:r 53, F a 5 n:r 386, F a 14 s. 33, s. 121, s. 136, s. 168, F a 13 s. 361, F a 1 s. 87, R 556 s. 604, F f 6 n:r 163 b; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 299 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 90), F l 1 n:r 41; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 102, *Monumenta Uplandica per Thiundiam* (1710), s. 253, *Ättartal för Swea och Götha konungaHus* (1725), s. 24; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 401, *Acta literaria Sveciæ 1727*, s. 236; N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1760), s. 94, *Resa til Helsingland År 1763* (F e 23), s. 40, *Anteckning i Bautil* (R 556 a, s. 159); J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 105 f.; UFT h. 1 (1871), s. 69, h. 5 (1876), s. 95; H. Hildebrand, *Kronologiska anteckningar om våra runstenar* (i: VHA Akad:s Månadsblad 1879), s. 10 f.; E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10), s. 24 not 8; E. Olson i *Yngvars saga vídförla* (1912), s. 55 f.; O. v. Friesen, *Upplands runstenar* (i: *Uppland* 2, 1908), s. 474, 2 uppl. (1913), s. 46; K. Ahlenius och A. Kempe, *Sverige* 4 (1909), s. 787; O. Montelius, *Svenska runstenar om färder österut* (i: *Fornvännen* 1914), s. 109; E. Malmberg, *Strömsbergs bruks historia* (1917), s. 212; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 91; E. Bellander, *Inventering av fasta fornlämningar i Tierps sn 1930* (ATA); E. Wessén, *Om Ingvar den vittfarne, en sörmländsk vikingahövding* (i: *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXX, 1937), s. 17; S. B. F. Jansson, *Runskriftsinventering i Uppsala län 1942* (ATA), *Runstenen i Bredgränden* (i: ANF 65), s. 158, *Om Södertäljetraktens runristningar* (i: *Täljebygden* 1952), s. 8, *Mälabygdens runinskrifter* (i: *En bok om Mälardalskapen*, 1953), s. 92.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i F a 10:2), kopparstick (i F f 6); Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*, i Peringskiölds *Ättartal* 1725, B 565 samt i Wessén, a. a. s. 16).

Fig. 473. U 1143 och 1144. Tierps kyrka. U 1144 står längst till vänster; den mörka stenen är U 1143. De andra två stenarna, till höger om runstenarna, äro gravhällar.

Stenen står rest på kyrkogården, invid norra bogårdsmuren, 30 m. NNÖ om kyrkans nordvästra hörn. 1 m. åt VNV står U 1144. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Halls» (1954).

Enligt Bureus (i F a 6) låg runstenen »Vidh Tijärps kyrkedör»; F a 10:2: »För Tijärps Kyrkedörr»; F f 6: »Tierp. Kyrkedören». Enligt Rhezelius i *Monumenta Uplandica* låg stenen »J Wåkenhusdören inmurat»; F l 1: »Tijärp Sochn. Vthi Kyrkiodören den mindre». I Peringskiölds *Monumenta* lämnas följande uppgifter om U 1143 och 1144: »Twenne Runstenar finnas här wid kyrkian, den ena är lagder til tröskelsteen wid wapnhuset [=U 1143], den andra uthan-före» [=U 1144] (B 565: »På Kyrkogården»; L 259: »På kyrkogården»). — O. Celsius, som undersökte U 1143 den 5 sept. 1724, antecknar i F m 60, att stenen ligger i »Tiarp kyrkiodören»; ristningen är »förnött af trampande», konstaterar Celsius och tillägger: »i Hadorfeus och Petter Helgonii tijd, har denna stenen warit temlig behållen.» I *Acta literaria Sveciæ* 1727 anges stenens plats på samma sätt: »In paroecia Tierp, & templi limine». — U 1143 nämnes icke av Dybeck, trots att han år 1866 undersökte den andra runstenen vid kyrkan; se U 1144. Av Tierps sockens tre runstenar »tyckes numera ej finnas mer än en, att döma efter D[ybeck]s senaste arbete» konstaterar C. A. Klingspor i *UFT* h. 1 (1871). Runstenen försvann tydligen i samband med att vapenhuset, i vars dörr den låg, revs ned år 1770. På sin resa till Hälsingland år 1763 såg Brocman stenen. Den kom icke i dagen igen förrän år 1930, då komminister E. Spjut, Tierp, påträffade stenen »i jorden omedelbart innanför kyrkogårdsmuren, 10 m. V om den plats, där den nu är upprest genom pastor Spjuts försorg. Lutar mot muren» (Inventeringsberättelsen 1930).

Vid runinskriftsinventeringen år 1942 konstaterades, att stenen år 1930 hade rests upp och ned. Den vändes därför och restes genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Mörkblå granit. Höjd 1,64 m., bredd 1,10 m. Ristningsytan är så hårt sliten, att största delen av ristningen har gått fullständigt förlorad. Endast upptill t. v. finnas djupa och tydliga runor. Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 565):

[klintr auk blikr × ristu stin × pinsi · iftir kunuip] × faður × sin + han [× for bort miþ ikuari + kuþ trutin
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75
 hialbi ont ...]r[a·]kristin[a þu]r[ir + -- an - × ri]s[ti +]
 80 85 90 95 100 105

Klintr(?) ok Blæikr væistu stæin þessi æftir Gunnvið, faður sinn. Hann for bort með Ingvari. Guð drottinn hialpi and (ald)ra kristinna. Þorir (ru)naðr (?) risti.

»Klint och Blek reste denna sten efter Gunnvid, sin fader. Han for bort med Ingvar. Gud drotten hjälpe alla kristnas ande. Tore runorna (?) ristade.»

Till läsningen: Numera återstå av den långa inskriften endast 21 runor: runföljden 40—50 **faður × sin + han**, r. 85 **r**, runföljden 87—93 **kristin**, 97 **r** samt 107 **s**. Av de bevarade runorna äro 40 **f**, 41 **a**, 42 **þ**, 43 **u**, 44 **r** och 45 **s** tydliga; även sk mellan 44 **r** och 45 **s** är tydligt. I 41 **a** kan en rättad felristning iakttagas; t. h. om hst har ristaren ansatt en oriktig **n**-bst. Runföljden

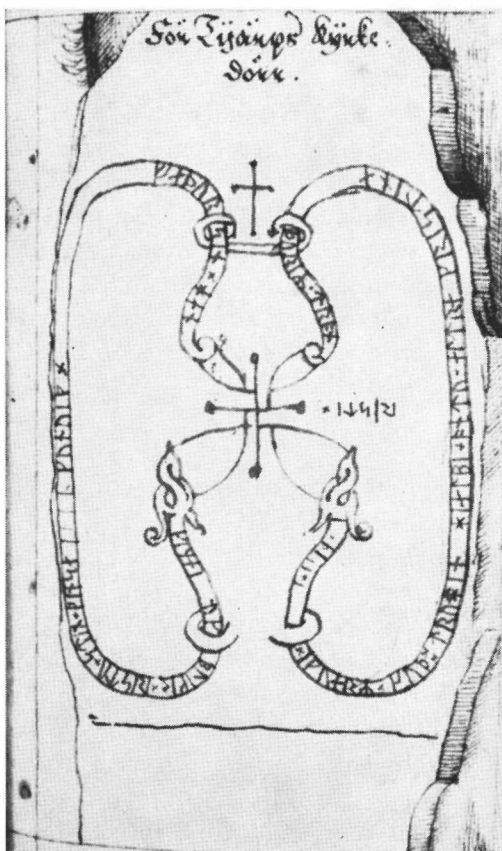

Fig. 474. U 1143. Tierps kyrka.
Efter teckning av Bureus i F a 10:2.

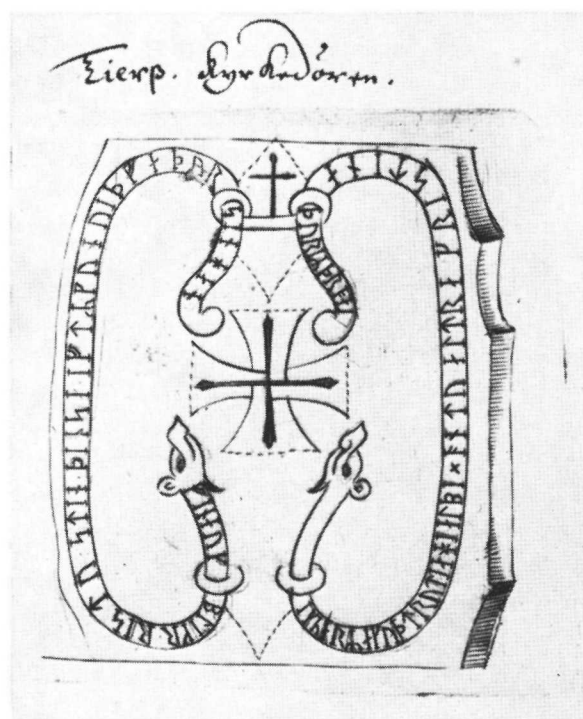

Fig. 475. U 1143. Tierps kyrka.
Efter kopparstick av Bureus i F f 6.

46 i—50 n är däremot skönjbar endast som en ljusare skiftning i stenytan. I högra slingan finnas upptill grunda ristningsspår: först övre delen av 85 r följt av övre delen av hst i 86 a. 87 k och 88 r ha förlorat nedre delarna. Runföljden 89 i—93 n är svagt skönjbar. Därefter är ristningen bortnött till 97 r, av vilken runa svaga spår finnas. Av 98 i och 99 r skönjas endast hst. Av runföljden 100—109 i är numera endast 107 s skönjbart. Av 108 t och 109 i finnas svaga spår av huvudstavarna. — Bureus (i F a 6): **kīma . . . k × blikr × ristū × stin × pinsa i - - r kunuip × fapūr sin × han - × p - - - + . . . × ikuarr × kup × trudin hialbi × ontū × altra kristina × puria × troni × risti ×**. — Rhezelius (i F a 6): **kle . . . k × blikr + ristū · stin + pin . . . - nui · gfapūr + sin + + + 2. × ikuar + kup trutin hibi ontū . . . tri kristina piria ironi 3. risti**. — Celsius (ristningen »förnött af trampande»): **kli-tr . . . × blikr × ristū s - - . . . pi - . . . - × - unuip × fapūr × sin × han × . . . - . . . . . iku - ri kup tr . . - albi ont × . tra × kristina puria t roni risti ×**.

Den intressanta, tyvärr numera till allra största delen bortnötta inskriften innehåller bl. a. fem mansnamn. Av dessa äro tre säkert styrkta i uppländska inskrifter, nämligen *Gunnviðr*, *Ingvarr* och *Porir*. Namnen på de två män, som läto resa stenen, bereda däremot vissa tolknings-svårigheter; särskilt gäller detta inskriftens första namn, runföljden 1—6 **klintr**. Vid Bureus' och Rhezelius' besök torde detta parti av ristningen, liksom runföljden 51—60, ha varit dolt; Bureus läser **kīma . . .** och Rhezelius **kle . . .**. Hadorphs läsning **klintr** stödes av Celsius, som uppfattar runföljden som **kli-tr**. Namnet har »tolkats» på olika sätt; Peringskiöld återger det som »Glynter», Celsius som »Glintr», Brocman och alla senare tolkare som »Klint». Ett mansnamn *Klintr* är eljest okänt i runinskrifterna. Ett tillnamn *klinter* finnes i Kalmar stads tänkebok (se Söderwall, suppl.) och i danska källor från medeltiden (se *Danmarks gamle Personnavne*). — Inskriftens andra namn, runföljden 10—14 **blikr**, är flertydigt. Som E. Olson påpekar (a. a. s. 55, anm.) är en »möjlig transskription . . . *Bligr*; jfr fisl. *Bligr*, fnor. *Bligur* . . . samt fisl. *bligr* som tillnamn . . . ävensom det från nord. språk lånade meng. *Blih*». Av allt att döma återger emellertid **blikr** ett mansnamn *Bleikr*, känt från Sö 309, där det skrives **bleik** (ack.) och troligen även från U 651, där det skrives **beleikr**. Under medeltiden har namnet också varit sällsynt; endast ett belägg upptages i Lundgrens och Brates namnordbok och ett i *Danmarks gamle Personnavne*. Som tillnamn förekommer det jämförelsevis ofta i Danmark under medeltiden, och det är även känt från västnordiskt område (*Guðmundr bleikr*, *Ljótr hinn bleiki*). Användningen som tillnamn är givetvis den ursprungliga. Namnet har betecknat bärarens hår- eller hudfärg; jfr *Hvittr*, *Svartr*, *Rauðr* o. s. v. — Faderns namn, *Gunnviðr*, förekommer på ytterligare tre svenska runstenar, U 249, 854 och L 1079 Högom, Selångers sn. Det är också känt från medeltida källor. — *Ingvarr* och *Porir* äro vanliga namn.

U 1143 är rest av två söner till en man, som »for bort med Ingvar». Stenen är sålunda en *Ingvar-sten*. Inskriften behandlas därför flerstädes i den runologiska litteraturen. I *Monumenta Uplandica per Thiundiam* (1710) skriver Peringskiöld: »Konung Bröt-Emunt hafwer lefwat i then siette ålderen efter Christi födelse, dödde wid pass åhr 565 . . . At en dehl tå allareda i Seculo 6. warit Christne i Swerige, kan bewisas af våra Sten-Chrönikor. Thenne Konung Emunds fader war Konung INGWAR, hwilken med all sin krigzhär blef slagen i Estland, och thär i hög satter . . . För samma INGWARS åtskilliga följeslagare fälles också förebön på många Runestener . . . At the Swenske tå allareda i Konung Ingvars tijd hafwa anlitat icke Hedningarnas, vtan the Christnas Gud, sees af Tiärps Runestenen: **Gunnwid han for bort mid Igvari; Gud Trutin hialpi ant alra Kristina**. thet är: Gunnwid han for bort (til Estland) med Konung Ingvar; Herren Gud hiälpe alla Christnas anda». Även i *Åttartal* (1725) behandlar Peringskiöld *Ingvar-stenarna* (s. 21 f.). Om det nederlag, i vilket kung Ingvar »med hela sin Krigshär blef slagen . . . finnas åthskilliga Sten-Chrönikor den tiden här hema i Landet vthuggne, hwilke också betyga at Kong Ingvar warit Christen med en stor del af Riket . . . Tiärpz stenen förmäler thär om således: . . .

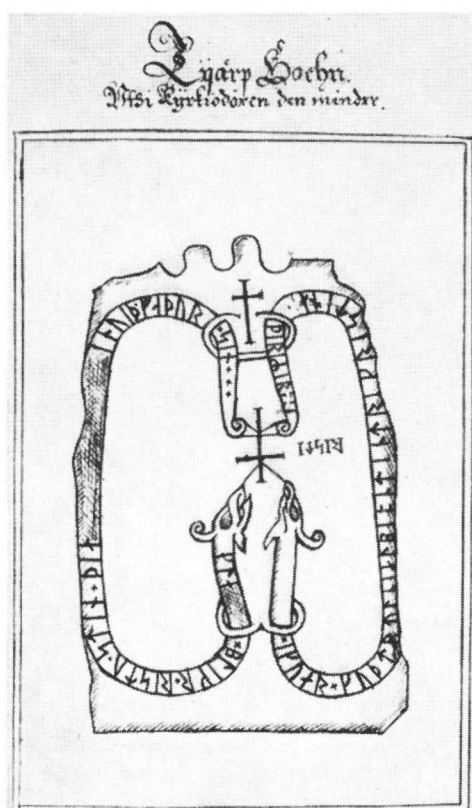

Fig. 476. U 1143. Tierps kyrka.
Efter teckning av Rhezelius i F 11.

Fig. 477. U 1143. Tierps kyrka.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 565).

Glynter och Bleker reeste upp denna åminnelse-Steen efter sin Fader Guntwid, han for bort med (Kong) Ingvar; Herren Gud hiälpe alla Christnas anda! Thure Trana uthhögg runeritningen.» I *Acta literaria Sveciæ* 1727 tolkar Celsius inskriften på följande sätt¹: »Glintr et Bliqr erexerunt hoc saxum Gunvido patri suo. Is cum Inguaro peregre profectus est. Deus Dominus iuvet spiritum omnium Christianorum. Thorirus Trone incidit.» Tolkningen kommenteras sålunda: »De *Inguaro*, ejusque in Esthones infausta expeditione lapides plusculi loquuntur, Christianum fuisse, ex hoc *Tierpensi* monumento clare perspicitur.» — Brocman anför i *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1760) U 1143 som ett av exemplen på »Runstenar til Åminnelse af Ingwards Österländska Färd». Översättningen lyder: »Klint och Blek reste denne Sten efter sin Fader Gunwid. Han for bort med Ingvar. Herren Gud hjälpe alle Christnes Ande. Thure Trone riste.»

Endast början och slutet av den sats som innehåller uppgiften, att Gunnvid hade deltagit i det ödesdigra Ingvarståget, kunde läsas av Bureus, Rhezelius och Celsius. Numera är endast satsens första ord, **han**, synligt. Vi äro alltså för mittpartiet, runföljden 51—60 **for bort miþ**, hänvisade uteslutande till Hadorphs läsning. Att detta innebär ett moment av osäkerhet har framhållits av v. Friesen och Brate. I *Svenska runristare* skriver den sistnämnde: »Prof. O. v. Friesen har gjort mig uppmärksam på, att **for bort** äro osäkra och blott bero på Hadorphs auktoritet . . . Uti Burei i koppar stuckna runstenar bl. 163 [= F f 6 163 b] saknas de alldeles. O. Celsius . . . har ock blott ett par stavar på deras ställe, vilket visar, att detta varit mycket skadat och

¹ Celsius lägger Hadorphs och Helgonius' läsning till grund för sin tolkning; vid Celsius' undersökning år 1724 voro nämligen stora delar av inskriften redan utnötta: »Hoc tempore plurimæ hujus lapidis runæ rusticorum calceis, quibus ferreos clavos habent fere suffixos, detrītæ sunt. Ante hos 40 annos eundem multo integriorem vidit Cl. Hadorphius, cum pictore Petro Helgonio.»

Hadorphs läsning ej att lita på. Måhända har här stått **fil·austr**. Brates översättning lyder därför: »Han föll(?) österut(?) med Ingvar.» Om nu Hadorphs läsning är en rekonstruktion, vilket är möjligt, så har denna dock en fördel framför Brates rekonstruktion: Hadorph gjorde den i samband med en granskning av inskriften. Under alla omständigheter är det säkrare att hålla sig till Hadorphs läsning än till Brates förslag.

Viktigt är, att namnet *Ingvar* har varit klart synligt för alla fyra granskarna (Bureus, Rhezelius, Hadorph och Celsius). Därigenom blir det ovedersägligt, att U 1143 är en Ingvar-sten. Den är den nordligaste av de till denna grupp hörande stenarna, rest överraskande långt norr om dessa inskrifters centralområde kring Mariefred och Strängnäs. »Med undantag af en sten vid Tierps kyrka höra alla de uppländska stenar, som nämna Ingvar, till Mälarens strandbygder» (v. Friesen i *Upplands runstenar*).

Den fromma önskan *Guð drottinn hialpi and aldra kristinna* har motsvarigheter i ett par andra runinskrifter: U 457 *Guð hialpi and hans ok allum kristnum*, Sö 165 *Kristr hialpi and kristinna*. Uttrycket *Guð drottinn* är hittills belagt på tre uppländska runstenar (U 627, 759, 1143); se vidare U 942. Av äldre läsningar framgår, att gen. pl. av adj. *all* har skrivits **altra**, alltså med inskott av *d* mellan *ll* och *r*; se E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 1 (1955), § 26. Enligt A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 326 uppträder detta konsonantinskott först omkring år 1100. U 1143 erbjuder ett betydligt äldre exempel på företeelsen.

Inskriften avslutas med en uppgift om ristaren. Tyvärr var den sats, i vilken uppgiften finnes, redan på 1600-talet delvis skadad. På grund av Bureus' (och Celsius') läsning av runföljden 100—104 som **-roni** har man här velat se ett tillnamn. Peringskiöld låter ristaren heta »Thure Trana», Celsius, Brocman och Säve »Thure Trone», H. Hildebrand »Thore trane»¹ och E. Olson »Thore trana». Ett mansnamn *Trani* är visserligen känt från U 186, men det förefaller ändå avgjort troligare, att runföljden 100—104 helt enkelt har innehållit objektet i satsen, **runar**. Detta låter förena sig med Hadorphs läsning; ristaren torde ha förväxlat **a** och **n**, vilket var lätt gjort, eftersom slingan just där dessa två runor stå gör en sväng; se fig. 477. Det bör dock framhållas, att ordföljden vid en sådan tolkning blir ovanlig.

U 1143 är den enda kända ristning, som *Þorir* har signerat. Av avbildningarna att döma har han varit en god ristare. Ornamentiken är med sina två symmetriskt lagda, upptill och nedtill sammankopplade ormar enkelt verkningsfull. U 1143 går också genom ornamentiken väl in i Ingvar-stenarnas intressanta runstensgrupp.

1144. Tierps kyrka.

Pl. 124.

Litteratur: B 567, L 260, D 1:266. J. Bureus, F a 6 s. 81 n:r 173 (Bureus' egen uppteckning), s. 196 n:r 153 (Rhezelius), F a 5 n:r 387, F a 10:2 n:r 51, F a 13 s. 14, s. 120, s. 361, F a 14 s. 118, F a 1 s. 87, F f 6 n:r 164; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 298, s. 299 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 89, 90), F l 1 n:r 40; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 104, 105; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 403; C. C. Rafn, Nordiske Runemindesmærker (1856), s. 74 f.; C. Säve, Brev till G. Stephens den 3/1 1864 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 69, h. 9 (1880), s. LXXII, h. 27 (1911), s. 265 f.; K. Ahlenius och A. Kempe, Sverige 4 (1909), s. 787; E. Malmberg, Strömsbergs bruks historia (1917), s. 212; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 33; E. Bellander, Inventering av fasta forn lämningar i Tierps sn 1930 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i F a 10:2), kopparstick (i F f 6); Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1; J. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 567).

¹ Hildebrand motiverar sin uppfattning på följande sätt: »Här användes $\text{†} = \mathbf{a}$ och $\mathbf{u}$ der man i senare runskrifter hade haft skäl att vänta $\mathbf{o}$ (trutin). På grund deraf torde man ock böra läsa runristarens namn icke som Thure trone, såsom Säve gjort, utan som Thore trane.» Brate gör i *Runverser* följande invändning mot Hildebrands förmodan: »Uti inskriften ... förekommer óss-runan uti: **for**, **bort**, **ont**, **Troni**, af hvilka de båda första afgjort hafva *o*-vokal, isl. *fór*, fsv. *bort*, *burt*; uti **ont** kan *u*-omljud föreligga, isl. *ond*, och Hildebrands tilltalande förmodan, att runristarens namn varit Thore trane, torde ej kunna hållas uppe inför vittnesbördet af **for**, **bort**.»

Stenen står rest på kyrkogården, invid norra bogårdsmuren, 30 m. NNÖ om kyrkans nordvästra hörn, 1 m. VNV om U 1143; se fig. 473. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Halls» (1954).

Enligt Bureus i F a 6 låg U 1144 »För Tijärps Kyrkedör»; F a 10:2: »För Tijärps Kyrkedörr». Rhezelius: »Widh Tierp kyrkiedör» (F a 6); »Denne R^h ligger för K dören» (F c 6); F l 1: »Tijerp Sochn, Vtan för Kyrkie dören den större.» — I Peringskiölds *Monumenta* omtalas, att »Tvenne Runestenaar finnas här wid kyrkian, den ena [=U 1143] är lagder til tröskelsteen wid wapnhuset, den andra [=U 1144] uthanføre.» På det i *Monumenta* inklustrade träsnittet finnes bläckanteckningen »Tiarpz kyrkegård i Wändels härad» (B 567: »På Kyrkogården»; L 260: »Dersammastädes» [=»På kyrkogården«]). Vid O. Celsius' besök den 6 sept. 1727 låg stenen kvar på samma plats. — *Sverikes runurkunder*: »En illa medfaren runsten, som ändtligen blifvit insatt i norra bogårdsmuren innantill». *UFT* h. 1 (1871): »Stenen stod sommaren 1869 lutad mot bogårdsmuren; ej insatt i densamma, som D[ybeck] säger. Önskligt vore, om han blefve fäst vid någon vägg, emedan han eljest, då han är ovanligt tunn, lätt kan blifva sönderslagen.» I *UFT* h. 9 (1880) meddelas, att runstenen »vid Tierp upprests å bekostnad af Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien.» Denna åtgärd måste ha varit av mycket provisorisk art, vilket framgår av inventeringsberättelsen år 1930: »Denna sten påträffades av komminister S. Spjut, Tierp, för några år sedan nedsjunkn i jorden på den plats, där den nu står. Den upplyftes och restes mot muren genom pastor Spjuts försorg.» Stenen var då skadad: »Högra övre delen bortslagen, nedre högra delen lös. Flera runor i vänstra och övre delarna av ristningen äro förstörda genom stenens vittring.» Vid runinskriftsinventeringen år 1942 befann sig stenen fortfarande i samma tillstånd. Det lösa stycket fästes med stenkitt och stenen restes sedan genom Riksantikvarieämbetets försorg. Det stora kilformiga stycket i stenens övre och högra del söktes förgäves.

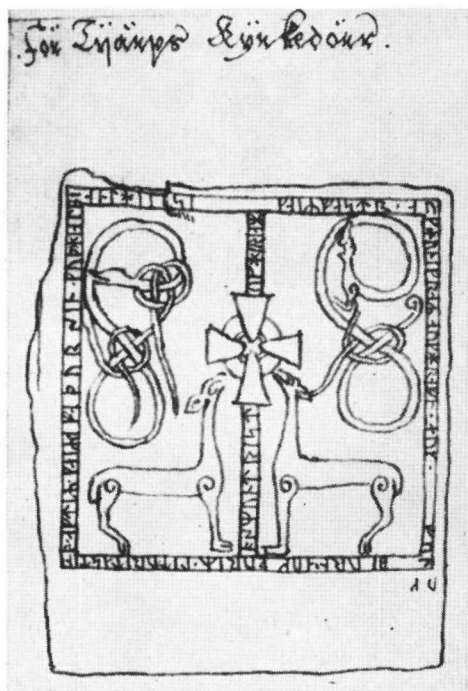

Fig. 478. U 1144. Tierps kyrka.
Efter teckning av Bureus i F a 10:2.

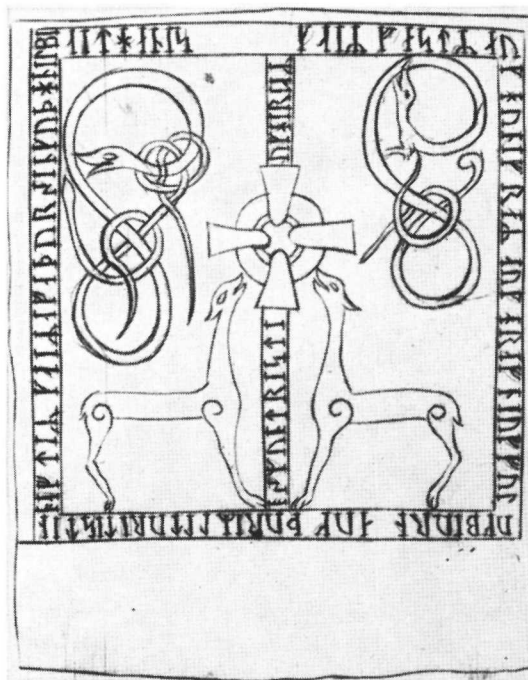

Fig. 479. U 1144. Tierps kyrka.
Efter kopparstick av Bureus i F f 6.

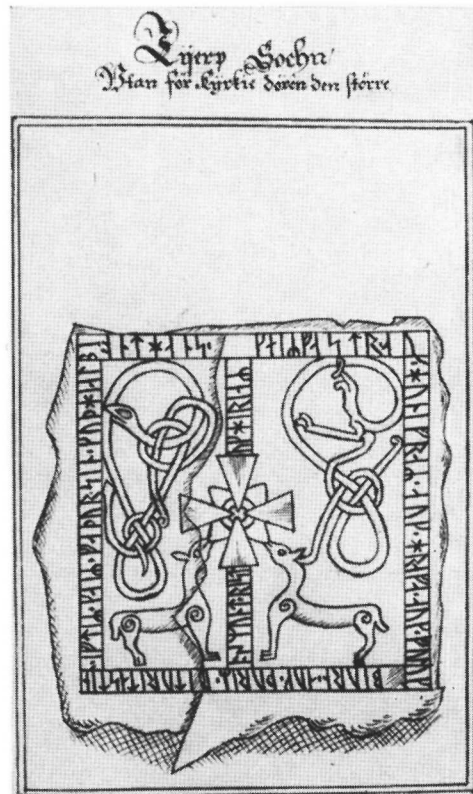

Fig. 480. U 1144. Tierps kyrka. Efter teckning av Rhezelius i F 11.

Rödgrå granit med svarta inslag. Höjd 1,82 m., bredd 1,94 m. Det stora blocket har en ojämn ristningsyta. På flera ställen är ristningen numera utplånad genom nötning. På det bortslagna och förlorade stycket har runföljden 10—28 haft sin plats. På bevarade partier av ristningsytan är inskriften mestadels fortfarande tydlig. Linjerna äro jämförelsevis breda, rundade.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter Bureus):

• kairfastr [auk hunifrar auk hrafn] • auk • fulkbiurn • auk þurir • litu rita stino • aftir • kair[a]
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70

f[a]þur sin • kup hialbi an- hnns • osmuntristi • uk hiriar •
 75 80 85 90 95 100 105 110

Gæirfastr ok hunifrar ok Hrafn ok Folkbiorn ok Þorir letu retta stæina æftir Gæira, faður sinn. Guð hialpi and hans. Ásmundr risti ok hiriar.

»Gerfast och hunifrar och Ravn och Folkbjörn och Tore läto uppresa stenarna efter Gere, sin fader. Gud hjälpe hans ande. Åsmund ristade och hiriar.»

Till läsningen: Inskriften börjar i det övre, vågräta runbandet, något till höger om dess mittpunkt. Sk före 1 k och runföljden 1—8 äro tydliga. 9 r, som står intill det stora bortslagna partiet, är numera otydligt; av hst skönjas endast svaga spår och av bst blott delar. Möjligen kan ett obetydligt spår av ett sk ännu skönjas intill skadan. Runbandets nu förlorade del har mätt omkring 1 m.; på detta stycke har plats funnits för ett tjugotal runor. Före 29 a finnes en kort linje, som troligen bör uppfattas som sk. 29 a är lätt skadat på mitten genom flagring. Detsamma gäller bst i 30 u. Avståndet mellan 35 k och 36 b är 15 cm. Detta onormalt stora

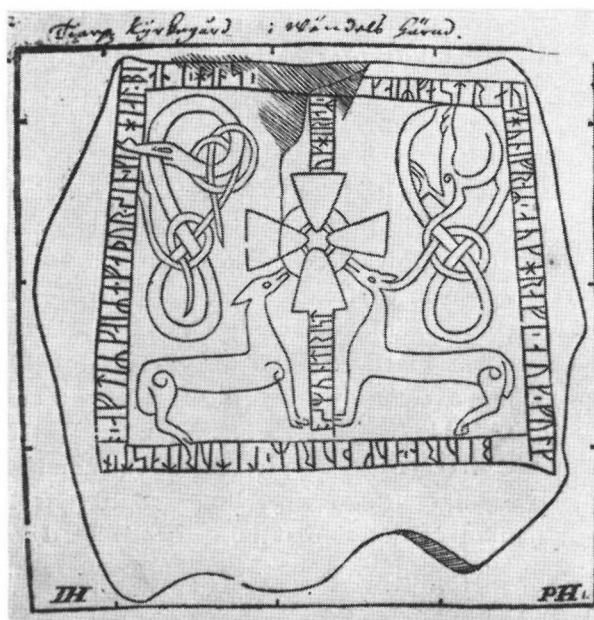

Fig. 481. U 1144. Tierps kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 567).

avstånd mellan runorna förklaras av, att ytan här genom sin ojämnhet har varit otjänlig att rista. 37 l är genom flagring skadat något nedanför mitten. 40 n har förlorat övre delen. 43 k har fått hst fördärvad genom den stora brottsprickan. Sk saknas efter 43 k. I 44 p utgår bst upptill från ramlinjen. Avståndet mellan 47 i och 48 n är större än normalavståndet mellan runorna, vilket beror på ristningsytans ojämnhet. 50 l är ej stunget. Sk saknas före 53 r. 54 i är ej stunget. Sk saknas efter 56 a. 57 s är på mitten hårt slitet. 61 o har bistavar endast till höger om hst. 67 k är ej stunget. 68 a är på grund av slitning mycket svagt; i än högre grad gäller detta om 71 a, av vilket numera endast huvudstavens nedre del är bevarad. Även 72 f är hårt slitet. Av 73 a återstår nu blott svaga spår av hst; bistaven är ej längre skönjbar. Av 74 p är övre hälften bortnött; nedre delen av runan är däremot tydlig. 75 u och 76 r ha förlorat stycken av hst och bst genom nötning. Efter 76 r finnas inga spår av sk. Mellan 81 u och 82 p sticker rundjurets nos ut i runbandet. I 89 a kan en felristning iakttagas: ristaren har först ansatt bst snett nedåt men sedan rättat sig. Runan 91 saknar toppdelen; till höger om hst finnas två linjer, liknande de högra bistavarna i en h-runna. 92 h, 93 n, 94 n och 95 s ha förlorat topparna. 93 n är tydligt; givetvis felristning för a. I 102 r är ett stycke av bst utnött. 105 t har förlorat ett mindre stycke av hst genom flagring. 106 l sammanfaller med nedre korsarmens begränsningslinje. Sk före 107 u är svagt. 109 h är mycket nött men fullt säkert. 111 r når ej upp till ramlinjen. 113 a och 114 n stå så trångt att vänstra bst i 114 n träffar hst i 113 a. Sk efter 114 n är säkert. — Bureus (i F a 6): **kairfastr · auk hunifrar auk hrafn auk · ful(k?)biurn · auk þurir · litu rita stino aftir kaira faþur sin kup hialbi an-t - - s · osmuntrist uk hiriar**. Rhezelius (i F a 6): **kairfastr · auk · hunifrar · auk · hrafn · auk · fulukbiurn · auk · þurir · litu rita stinn · iftir · kair · faþur sin · kup hialbi ont hans · osmuntristi uk hiriar**. Hadorph (och Helgonius): **kairfastr auk hunfrar · auk hrafi · auk · fulkbiurn · auk þurir · litu rita stino · aftir kaira · faþur · sin · ki hial-bi an- · hans · osmuntrist uk hiriar · .** Celsius: **kairfastr · auk hunifrar · auk hrafn · auk · fulkbiurn · auk þurir · litu rita stin · aftir · kaira faþur sin kup hialbi -n- hō-s · osmuntristi uk hiriar · .** Dybeck: **kairfastr . . . unifrar · auk hrafn auk · fulkbiurn · auk þurir · litu rita stin · aftir · kair- f . . . sin kup hialbi an- · ha-s osmuntrist uk hiriar · .**

Inskriften innehåller åtta personnamn av vilka sex icke erbjuda några tolkningssvårigheter. Mansnamnet *Gæirfastr* är hittills känt från sju svenska runinskrifter: U 660, 874, 1144; Sö 45, 227; L 1002 Berga, Skultuna sn; L 1222 Vetlanda sn. Om namn i vilka adjektivstammen *-fast* ingår se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99 f. — *Hrafn* har av runinskrifterna att döma varit sällsynt på östnordiskt område; namnet är hittills endast belagt på U 1144, i Järsbergsstenens **harabanar** samt på Simrisstenen (DR 344), där det skrives **rafn**. — Om namnet *Folkbiorn*, belagt också på U 358 (**fulkbiarn**) och 473 (**faylkiurn**), se E. Wessén a. a. s. 103. — *Þorir* hör till de vanligare namnen i runinskrifterna; det förekommer också på den andra runstenen vid Tierps kyrka (U 1143). — Vilket namn som åsyftas med runföljden 13—20 **hunifra** är f. n. omöjligt att avgöra; här döljer sig ett eljest okänt mansnamn (jfr U 773 **hunef**). Detsamma gäller **hiria**, namnet på den man, som tillsammans med Åsmund har ristat U 1144. — Faderns namn *Gæiri*, kortnamn till sammansatta namn på *Gæir-* (jfr den äldste sonens namn *Gæirfastr*), är känt från följande inskrifter: U 363, 668, 1144; Ög 129, 202, 207, 229; Vg 158, 187. I ett brev till G. Stephens den $\frac{3}{1}$ 1864 lämnar C. Säve några upplysningar om namnet. »**Kaira** är», trots att det på U 1144 är något slitet, »i alla fall nog riktigt, det är utan tvifvel acc. sing. indef., men icke af det starkt böjda *Kair*..., utan af det svagt böjda *Kairi* (g. *kaira*, d. *kaira*, ac. *kaira!*)... På Isl. *Geirr* (*geirs*) starkt, den svaga formen *Geiri (g. *geira*) finnes väl ej i Isl., men den kunde allt för väl finnas.» Namnet är emellertid säkert styrkt från Island, liksom från Danmark och Sverige under medeltiden. »I Norge bevarat endast i några få ortnamn» (Lind). Se vidare A. Janzén i *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 60, 248, 264.

U 1144 är signerad av Åsmund Käresson och **hiria**. Ristningen visar flera för Åsmund karakteristiska drag: **o** som tecken för nasalerat *a*, **u** som tecken för *o*-ljud, en runa gemensam för två ord o. s. v. Korsets form och de två mot korset vända djuren äro också helt i Åsmunds stil. Typiskt är också, att han använder uttrycket **litu rita** (»låto uppresa»); uttrycket missupfattas av Peringskiöld (»låto skrifwa på Steen») och Säve (»låto rita stenar»).

I likhet med U 1142 omtalar U 1145, att man efter den döde har låtit »resa stenar», **rita stino**. Monumenten torde i båda fallen ha bestått av en runsten samt en, eller flera resta stenar utan inskrift. På vilken plats Geres minnesmärke ursprungligen har stått, veta vi tyvärr icke; runstenen fördes tidigt fram till kyrkan.

1145. Yttrö, Tierps sn.

Pl. 122, 123.

Litteratur: B 566, L 261. J. Bureus, F a 6 s. 3, s. 5, s. 79 n:r 163 (Bureus' egen uppteckning), s. 196 n:r 155 (Rhezelius), F a 10:2 n:r 50, F a 5 n:r 388, F a 13 s. 119, F a 14 s. 258, F a 1 s. 88, F f 6 n:r 165; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 301 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 91), F 11 n:r 42; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 105, Vita Theoderici (1699), s. 237; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 404; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1866 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 69, h. 27 (1911), s. 266; K. Ahlenius och A. Kempe, Sverige 4 (1909), s. 787; E. Malmberg, Strömsbergs bruks historia (1917), s. 212, 213; A. Julius, Skrivelse till Riksantikvarien den $\frac{28}{5}$ 1918 (ATA); Skrivelse från Riksantikvarien till H. Wachtmeister den $\frac{19}{2}$ 1919 (ATA); Skrivelse från H. Wachtmeister den $\frac{22}{2}$ 1919 (ATA); S. Erlandsson, Skrivelse till Riksantikvarien den $\frac{1}{9}$ 1921 (ATA); Skrivelser från Riksantikvarien till Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag den $\frac{23}{2}$ och den $\frac{8}{9}$ 1923 (ATA); Skrivelser från Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag till Riksantikvarien den $\frac{8}{3}$ och den $\frac{12}{9}$ 1923 (ATA); A. Enqvist, Skrivelser till Riksantikvarien sept. 1923 och den $\frac{11}{6}$ 1928 (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 41; G. Hallström, Skrivelse till Riksantikvarien den $\frac{18}{9}$ 1928 (ATA); E. Bellander, Skrivelse till Riksantikvarien den $\frac{9}{12}$ 1930 (ATA), Inventering av fasta fornlämningar i Tierps sn, 1930 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA), Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den $\frac{7}{4}$ 1956 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i F a 10:2), kopparstick (i F f 6); Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F 11; J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 566; återgivet av Malmberg i a. a. s. 213).

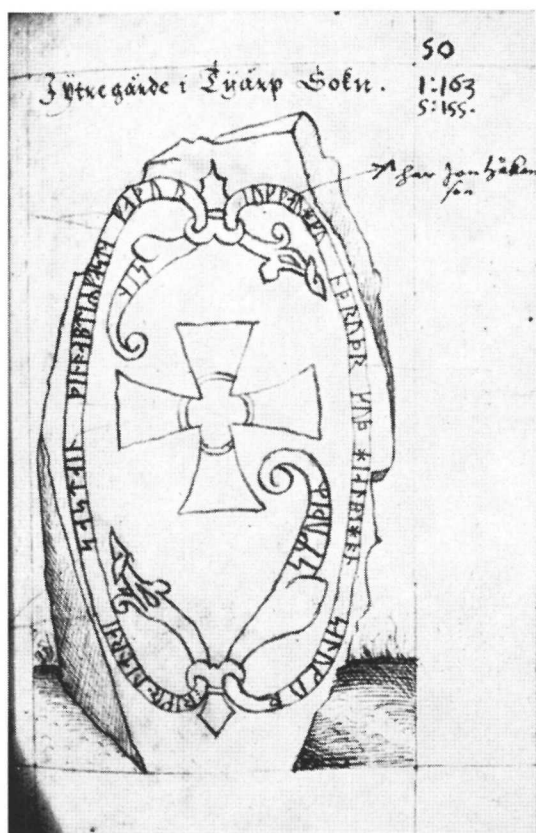

Fig. 482. U 1145. Yttrö, Tierps sn.
Efter teckning av Bureus i F a 10:2.

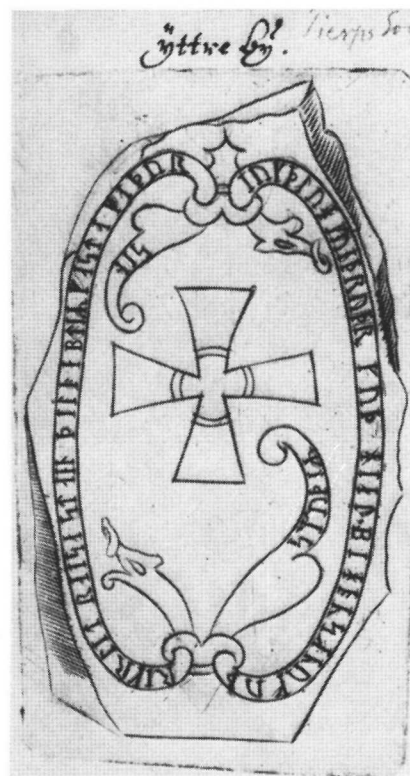

Fig. 483. U 1145. Yttrö, Tierps sn.
Efter kopparstick av Bureus i F f 6.

Runstenen står 7 m. Ö om rikshuvudvägen Uppsala—Gävle (n:r 13), i norra kanten av avtagsvägen i Yttrö. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Yttrö» (1954).

Enligt Bureus (i F a 6) stod U 1145 i »Yträ gärde i Tjörp»; F a 10:2: »J Ytre gärde i Tjörp Sokn». Rhezelius: »Widh ytre i Tierp Sochn» (F a 6); »Tierp Sochn. Widh ytre i gärdet strax westan byen är R4» (F c 6); F 11: »Tjörp Sochn, Vthi ytre gärdet widh byen». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har med bläck skrivits »Ytterby gärde» (B 566: »Ytterby gärde»; L 261: »Yttreby gärde»). Celsius, som undersökte U 1145 den 5 sept. 1727, anger i *Svenska runstenar* platsen på följande sätt: »Tierp ytre. strax wid byn på åkren». Därefter slogs stenen sönder och lades i en närbelägen landsvägsbro. Vid sitt besök på platsen år 1866 antecknar Dybeck: »Temnaråns stränder ega väl flere betydliga minnesvårdar, särdeles i granskapen af Tierps, Tolfta och Wesslands kyrkor, der större ättehögar förekomma; men nästan alla bära märken af åverkan. Vid Ytterby i förstnämnde socken söktes en runsten och delar af honom funnos under en landsvägsbro». I *UFT* h. 27 lämnas en redogörelse för Upplands fornminnesförenings sommarmöte år 1910; vid mötet meddelade v. Friesen, att »han just af en bonde från Ytre by erhållit meddelande, att man där i en brotrumma hittat bitar af en runsten; möjligen vore denna identisk med en, som förr varit känd från denna by, men förkommit.» Nästa gång den sönderslagna stenen såvitt känt nämnes är i *Strömsbergs bruks historia* (1917), där det meddelas, att stenen »legat som underlag för en brotrumma, tills den nu på grefve H. Wachtmeisters initiativ tillvaratagits.» På grund av att stenen på detta sätt hade tagits om hand och flyttats, anmäldes den som försvunnen; i ett brev till Riksantikvarien den 28/5 1918 skriver A. Julius: »Undertecknad mottog i dag af Fanjunkare

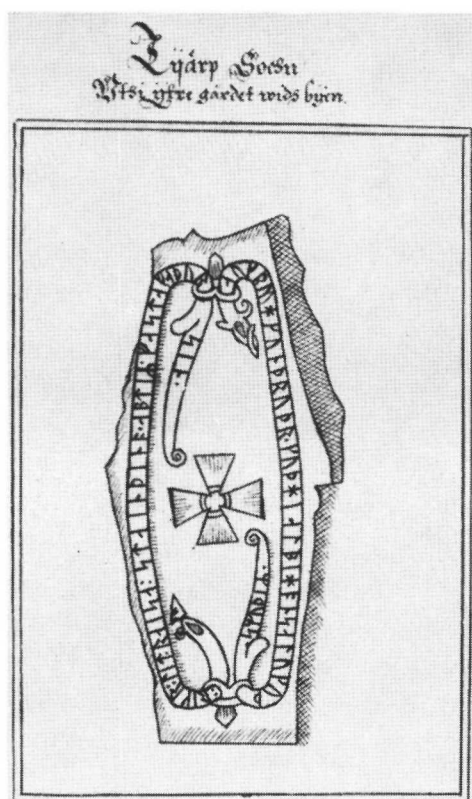

Fig. 484. U 1145. Yttrö, Tierps sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 1 1.

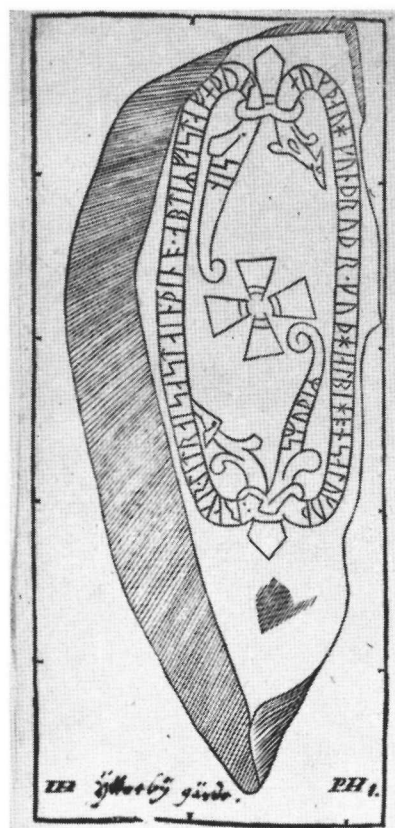

Fig. 485. U 1145. Yttrö, Tierps sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 566).

C. Söderberg, Kyrkogårdsgat 27 *Uppsala* anmälan om, att en runsten som legat vid vägkröken i Yttreby ... försvunnit och antog han att stenen blifvit placerad i något stolphål, då den elektriska kraftledningen drogs fram. Förmodligen är det fråga om stenen Bautil 566. Denna runsten har varit förlorad, men återfanns för några år sedan ... Fanjunkare Söderberg kommer en del af sommaren att vistas i Tierp. Han lofvade mig att se om stenen kunde återfinnas. Vore det ej lämpligt att han af Herr Riksantikvarien erhöi uppdrag att mot ersättning göra efterforskningar.» Det visade sig emellertid denna gång icke svårt att återfinna stenen. I en skrivelse av den 22/2 1919 meddelar H. Wachtmeister, Strömsbergs bruk, att han, »för att rädda de delar af stenen, som ännu finnas i behåll, låtit föra dessa till Ullfors Bruk, i närheten af Yttre. Min afsikt har varit att söka ihopfoga delarne af stenen, om detta går för sig samt uppställa den samma inom Ullfors Bruks område, der den kan blifva mera fredad än på den plats, hvarest stenen förut låg. De delar af stenen, som funnos i behåll, äro orörda och finnas i vård hos Bruksinspektör Köhler å Ullfors Bruk ... Jag emotser gerna instruktion om, huru med stenen bör förfaras» ... Yttrö-stenen blev liggande på Ullfors bruk några år. Sven Erlandsson skriver hösten 1921: »År 1918 hade anmälan ingått, att runstenen ..., som legat vid vägkröken i Yttre by ... flyttats utan tillstånd till Ullfors bruk. Detta hade ombesörjts av dåvarande ägaren, greve H. Wachtmeister, Strömsbergs bruk. Undertecknad ... erfor, att ... runstenen nu ligger intill bruksbyggnaderna vid Ullfors. Den är söndersprängd i sju bitar ... Det framgick, att stenen sedan omkring 1882 legat söndersprängd på N. sidan av landsvägen intill byvägen till norra delen av Yttre by. Tidigare skulle den ha legat i en brotrumma och skulle ha tillvaratagits av

komminister Berlin i Tierp († o. 1900).» Från sin plats vid landsvägen hade den »för några år sedan» flyttats till Ullfors »för att hopsättas och resas i trädgården vid inspektorsbostaden.» Erlandsson fortsätter: »Stenen är väl bevarad, och endast obetydligt av den ristade ytan har gått förlorat. Den ristade sidans längd är 2,55 m varefter det är ytterligare $\frac{1}{2}$ m till nedre spetsen.» Rapporten avslutas med följande ord om runstens ursprungliga plats: »Då det är ganska sannolikt, att stenen verkligen stått rest på den plats, där den låg söndersprängd före sista flyttningen — vägen gör där en skarp krök åt väster för att kringgå en åker, i vilken enligt skollärare J. F. Lundin, Yvre, för ca 15 år sedan vid dikesgrävning på ung. 1 m:s djup av Karl Karlsson i Yttre anträffats fyra skelett, som sedan nedsatts på Tierps kyrkogård — vore det enligt min mening lämpligast, att stenen efter att ha hopfogats åter restes på denna plats.» Först tre år senare (1924) flyttades stenen tillbaka från Ullfors och restes på den plats, där den tidigare hade legat. Arbetet bekostades av Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag, som hade övertagit bruket. Tyvärr utfördes arbetet av en i runstenslagning helt oerfaren stenhuggare, vilket förklarar den otympliga och ovanligt kostsamma lagningen. Våren 1957 skall stenen resas på ny, upphöjd grund. I samband med detta arbete kommer den gamla lagningen att bättras.

Röd granit. Höjd 2 m., ristningsytans bredd 0,90 m. Nedtill och på mittpartiet ha stora delar av ristningsytan fullständigt fallit bort. De bevarade delarna av ristningen äro djupa och tydliga.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 566):

: rikr · lit · raisa · stain · þino · abtir · fasta · faður · sin · auk · þauh · kunþrúpr · k[up hial]bi · honsalukuþs · muþir

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75

Rikr let raisa stein þenna æftir Fasta, faður sinn, ok þau Gunnþrudr. Guð hialpi hans salu ok Guðs modir.

»Rik lät resa denna sten efter Faste, sin fader, så ock Gunntrud. Gud hjälpe hans själ och Guds moder.»

Till läsningen: Inskriften börjar med sk, som på detta ställe består av två punkter. Genom runföljden 1—3 rik går en av brottsprickorna. R. 2 är genom denna spricka kluven i två delar. Hadorph ser till höger om hst en bst (†) och har väl uppfattat runan som a. Det är emellertid att märka, att inskriftens övriga a-runor ha formen †; det förefaller avgjort som om runan har varit l, ty om den hade varit a, borde man nog kunna se något spår av bst nedanför sprickan. Läsningen l stödes av samtliga andra äldre läsningar. 3 k har förlorat övre delen av hst i samma brott. En grund och ojämn fördjupning, som finnes mellan hst och bst, beror med all sannolikhet på flagring. Sk efter 4 r är tydligt. Eljest saknas sk utom efter 21 o och 54 r. 9 a har, i likhet med inskriftens övriga a-runor, bst endast till vänster om hst. 12 a är skadat av en brottspricka; hela hst har förlorats. 17 n har, i likhet med inskriftens övriga n-runor, bst endast till höger om hst. 21 o har bistavar endast till höger om hst; detsamma gäller inskriftens andra o-runa, 65 o. 28 a är skadat genom en brottspricka. Genom 39 n går samma brott. 47 k är ej stunget. 54 r och 55 k ha förlorat topparna. Efter 55 k är ristningsytan numera bortslagen. På det förlorade stycket, som mäter 33 cm., har plats funnits för sex runor. Av 62 b återstår nu endast nedre bst. 68 a är skadat i en brottspricka; stycken av såväl hst som bst ha gått förlorade. 69 l har förlorat huvudstavens nedre del. 71 k är ej stunget. I 77 þ utgår bst upptill från ramlinjen, som här gör en oregelbunden inbuktning. 79 r har i en stor flagring förlorat hst ovanför bst. — Bureus (F a 6): rikr lit raisa stain þino abtir fasta faður sin auk þauh kunþrúpr kup hialbi honsalukuþs muþir. Rhezelius (i F a 6): rikr : lit · raisa : stain þino · abtir · fasta faður sin · 2. auk þaluh kunþrúpr · kup hialbi honsalukuþs muþir ·. Hadorph och Helgonius: : r-kr · lit raisa stain þino · abtir fasta faður sin auk þauh kunþrúpr · kup hialbi honsalukuþs muþir. Celsius: : rikr · lit raisa stain þino · abtir fasta faður sin »andra draken» auk þauh kunþrúpr kup hialbi honsalukuþs muþir.

U 1145 är rest av *Rikr* efter fadern *Fasti*; i vilket förhållande *Gunnþrudr* har stått till den döde är ej fullt klart. Formuleringen är ovanlig: *Rikr let ræisa ... ok þau Gunnþrudr*. Den torde ha tillgripits i stället för det längre men klarare uttryckssättet *Rikr let ræisa ... æftir ... faður sinn ok Gunnþrudr æftir boanda sinn*. Om *Gunnþrudr* hade varit dotter till *Faste*, hade sannolikt inskriften fått följande formulering: *Rikr ok þau Gunnþrudr letu ræisa ... æftir Fasta, faður sinn ...*

Såväl *Rikr* som *Gunnþrudr* äro sällsynta namn; de äro eljest ingenstädes belagda i runinskrifterna. Ett mansnamn *Riki* torde finnas på U 438. Teoretiskt sett finnas givetvis flera möjligheter att uppfatta **rik**; Säve återger namnet i *UFT* som »Ring (?)». Peringskiöld behandlar namnet i *Vita Theoderici* (1699): »**Rikur** vero est dives, potens, & idem ac **Rekur**, quod etiam Regem indigitat. Sic in carminibus antiquissimis, Sturlæsonio nostro citatis; & in lapidibus Runicis, nomen proprium **Rekr** in monumento nostro *Yttregårdensi* in paroecia *Tiarp.* in alio **Rikr**, i.e. propulsator, subjugator».

Kvinnonamnet *Gunnþrudr* var tydligen också under medeltiden sällsynt; i Lundgrens och Brates namnordbok upptages endast ett belägg på namnet (*Gunthrudis*). Se vidare *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 260. — Om det vanliga mansnamnet *Fasti* se U 1079.

Trots att U 1145 är osignerad kan ristaren namnges. Huggningstekniken, runornas användning och form samt ornamentiken hänföra ristningen till Åsmund Käresson. Redan Celsius insåg detta, vilket framgår av en anteckning i F m 60: »tyckz wara osmuntr kara suns skriff. vid Gersta [=L 1053 Järsta, Valbo sn] et wedyxa [=U 956] stenar.»

1146. Gillberga, Tolfta socken.

Pl. 125, 126.

Litteratur: B 560, L 262. Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 106; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1866 (ATA); M. Stolpe, Några ord till upplysning om bladet »Örbyhus» (1869), s. 26; *UFT* h. 1 (1871), s. 71; K. Ahlenius och A. Kempe, *Sverige* 4 (1909), s. 789; E. Malmberg, *Strömsbergs bruks historia* (1917), s. 212; Cl. Billstam, *Skrivelse till Riksantikvarien* den 10/6 1932 (ATA); E. Bellander, *Inventering av fasta fornlämningar i Tolfta socken*, 1932 (ATA); O. von Friesen, *Bynamn på de uppländska runstenarna* (i: *Namn och Bygd* 1930), s. 95; G. Olson, *Rapporter till Riksantikvarien* den 18/12 1933 och den 31/12 1934 (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län* 1943 (ATA), En otolkad runinskrift i Veckholm (i: *UFT* 47:2, 1949), s. 186.

Äldre avbildning: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 560).

Runstenen står 40 m. Ö om huvudbyggnaden i Gillberga n:r 1 (och 2), 3 m. N om byvägen till Bro. Ett stort, delvis raserat gravröse ligger 30 m. NV om stenens nuvarande plats. Röset ingår i ett gravfält, som består av omkring 20 fornlämningar. Runstenens plats är utmärkt på Geologiska kartbladet »Örbyhus» och på Ekonomiska kartbladet »Gillberga» (1954).

På det stora röset har stenen, enligt pålitliga uppgifter från 1600-talet och enligt muntliga meddelanden, bland annat ännu vid runinskriftsinventeringen 1943, ursprungligen varit rest. (Enligt uppgift till mig togs omkring sekelskiftet ungefär 200 lass sten från detta röse; stenarna skulle användas till täckdiken på Bro ägor.)

I *Ransakningarna* lämnar kyrkoherde Abrahamus Matthiæ (den 9/9 1677) följande uppgifter om stenens plats: »Widh Gilberga i Tolftta Sochn, står uthi en Steenröosa en stoor Rundsteen medh bookstäfwer vthuggen.» Peringskiöld (i *Monumenta*): »Gillberga är en by i Tolfta, östan för åan belägen, där står en gammal R. Steen med artigt flätade rijtningar uprester uthi en stoor hoopburin Steenrösa.» På träsnittet finnes följande anteckning: »gilberga by ... i en Steen Rösa»; B 560: »Gilberga By»; L 262: »Gilberga (i ett griftrör)».

Senare har Gillbergastenen tyvärr blivit svårt skadad. Dybeck meddelar i sin reseberättelse för år 1866, att »man för några år sedan» hade lagt in »hälften af runstenen, som står i ett rör i skogsbacken invid och norr om Gillberga . . . i grunden till en byggnad.» I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Örbyhus» (1869) nämnes en runsten »vid Gillberga . . . mycket skadad», och i *UFT* (1871) påpekas, att stenen »ligger kullfallen och är mycket förstörd.» Det är sannolikt den av Dybeck nämnda delen, som åter kom i dagen år 1932. Då skriver kantor Cl. Billstam till Riksantikvarien: »På Gillberga ägor . . . finnes nedre delen av en runsten, vilken i årtal legat kullvräkt och hotas bli alldeles spolerad. En bit av övre stenen har komminister Spjut i Tierp samt undert. funnit i en smedja.» Vid fornminnesinventeringen år 1932 antecknar E. Bellander, att runstenen är »sönderslagen i ett flertal stycken, av vilka 6 äro bevarade. Det största, vilket hela tiden legat på S kanten av det stora röset, är 1,10 m. långt, 0,95 m. brett och c:a 0,50 m. tjockt. Av de övriga bitarna, vilka legat i en smedja SÖ om byn, är den största 0,95 m. lång, 0,65 m. bred och 0,15 m. tjock, medan de övriga äro 0,30—0,50 m. stora. Genom värmen i smedjan ha de lidit åtskillig skada; på det största stycket ser man dock ännu en mängd slingor; baksidan av detsamma är borta. — På det förstnämnda, största fragmentet finns större delen av runtexten bevarad.» Stenen lagades år 1933 genom Riksantikvarieämbetets försorg. G. Olson lämnar följande rapport om lagningen: »Vid vår ankomst till platsen låg stenen vid foten av en större, delvis raserad gravhög, på vilken den tidigare, så långt tillbaka gårdsfolket kunde minnas, varit rest. Runstenen var uppdelad i två stora delar: övre halvan relativt oskadad och av full ursprunglig tjocklek, av den undre delen saknades omkr. tre fjärdedelar, d. v. s. stycket

Fig. 486. U 1146. Gillberga, Tolfta sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 560).

var av endast halva den ursprungliga bredden och hade mindre än halva ursprungliga tjockleken. Denna underdel sammansattes medelst stenkitt av sex större och mindre bitar och sedan detta skett och kittet hårdnat, restes densamma på en förut iordningställd grund på frostfritt djup. Cementbruk användes i grunden. För att ersätta de felande delarna av stenen göts cement i en mot det resta underpartiet anbragt form, så att den sammanlagda ytan av underpartiet och cementblocket till sin storlek överensstämde med överdelens brottyta. Sedan cementen hårdnat ställdes överdelen upp på underdelen och det hela justerades till god passning mellan de båda delarna av runstenen.» Vid runinskriftsinventering tio år senare befann sig U 1146 i jämförelsevis vårdat skick, trots att lagningen på vissa ställen hade spruckit. Skadorna botades år 1956.

Mörk diabas; ytskiktet är ställvis gulvitt. Höjd 1,85 m., bredd 1,10 m. Runorna äro på bevarade partier i stort sett tydliga, medan däremot ornamentiken flerstädes är grund och numera ofta ytterst svår att reda. Upptill finnas svaga spår av ornament, vilka troligen aldrig ha huggits till normalt djup. Ristningsytan är, i synnerhet nedtill till höger, genomdragen av naturliga fåror; dessa ha flerstädes utnyttjats av ristaren.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter B 560):

[**ra**pulfr : **a**]uk : funtin : auk : anuntra : bruþr : ritu : stain : pinsa : abtir : kara : faþur : sin : in :
           5   10   15   20 25   30   35   40   45   50   55   60
mal : s[**b**]aka : sun : uks : [i·sua]n[**o**]bu :
   65   70   75   80   85

Raðulfr ok Fundinn ok Anundr, brøðr, rettu stein þenna æftir Kara, faður sinn, hinn malspaka, sun Uggs i Svanaby.

»Rådulv och Funden och Anund, bröderna, reste denna sten efter Kåre, sin fader, den målspake, son till Ugg i Svanby.»

Till läsningen: Runföljden 1—8 har gått förlorad; den första nu bevarade runan är 9 **u**, som dock har förlorat sin hst. 11—16 **funtin** är tydlig. 21 **n** är numera otydlig. 26 **a** är säkert; nedtill, parallellt med bst, finnes en skåra, som utan tvivel är naturlig. 27 **b** har svensk-norsk form (𐌚). I 28 **r** fortsätter bistavens nedre led i en svagt böjd linje in till huvudstavens topp; runan får därigenom formen av en bindruna **úr**. Att detta beror på en felristning är uppenbart: ristaren har först ristat en **u**-runa, vilken han därefter har ändrat till **r**. Anledningen är givetvis att följande runa (29) är **u**. 29 **u** är ej stunget. Mellan 33 **i** och 34 **t** går en djup spricka, som dock icke har skadat någon runa. Till vänster om 42 **i** finnes en avlång skåra, som går vinkelrätt mot hst; fördjupningen är naturlig. 52 **a** står på ett ojämnt ställe; bst är svag till höger om hst. Sk efter 64 **n** har förlorat nedre punkten. Sk efter 67 **l** är säkert. Av 68 **s** är endast övre leden bevarad; runans övriga delar ha gått förlorade i stora brottsprickan. 69 **b** har förlorats helt i samma spricka. I 70 **a** är bst otydlig på grund av flagring. 72 **a** står på ett ojämnt ställe med flera djupa naturliga skårer. Tvärs över dessa går en **a**-bst. Runföljden 73 **s**—78 **s** är tydlig. Mellan hst och bst finnes en kraftig, naturlig fördjupning. Inskriftens slutord, runorna 79 **i**—86 **u**, stå för sig själva i ett runband inne på stenen. I denna runföljd äro numera endast 83 **n**, 85 **b**, och 86 **u** tydliga. 79 **i**—82 **a** ha stått på det förlorade stycket av stenen, på vilket också inskriftens början, runföljden 1—8, har haft sin plats. — Hadorph och Helgonius: **rapulfr : auk : funtin : auk : anuatra · bruþr · ritu : stain pinsa : abtir · kara : faþur · sin : in · malsbaki : sun : uks : i · suanobu ·**

Av de fem i inskriften förekommande personnamnen äro endast två vanliga, nämligen *Anundr* och *Kari*. — Mansnamnet *Fundinn* är jämförelsevis sällsynt men säkert styrkt i runinskrifter. Det är hittills känt från ytterligare en uppländsk inskrift, U 1178 Huddunge by, samt från två västgötska, Vg 159 och Vg 180 (?). I Danmarks runinskrifter finnes ett belägg, nämligen på DR 29.

Under medeltiden är det känt från hela Norden. — *Rādulf* förekommer som bekant också på Rökstenen; det är belagt i norsk-isländska urkunder och förekommer i Sverige även under medeltiden. — Svårare att fastställa är, hur runföljden 76—78 **uks** skall uppfattas. Möjligen skall den återges som genitiv av *Uggr*, ett eljest icke belagt mansnamn. *Uggi* är känt som namnet på fadern till skalden *Ulfr Uggason*.

Inskriftens sista ord **suanobu** åsyftar givetvis den endast drygt 3 km. åt SV liggande byn Svanby. Namnet behandlas av v. Friesen i *NoB* 1930: Det »är intressant så tillvida som det representerar den typ av *-by*-namn, vilkas första led betecknar djur. Typen är rätt sparsamt företrädd t. ex. fsv. *Høkæby*, nu *Hökby* i Vendels socken, fsv. *Skiuraby*, nu *Skörby* i Hacksta socken . . ., *Ramby* i Löts socken . . . Gillberga-stenens **suanobu** . . . bör rimligtvis härledas ur djurnamnet *svan*. Vid byns anläggning, eller vi kanske böra försiktigt säga namngivning, har förmodligen ett eller flera svanpar häckat eller hållit till i närheten. Svanen uppehåller sig i träsk och grunda sjöar där den når ned till bottnen med sin långa hals. Tämnardalen söder om Strömsberg har i äldre tid bildat en dylik långsmal sjö, såsom framgår av bl. a. namnet på den stora byn *Sjukarby*, fsv. *Syokarlaby*, dvs. 'karlarnas vid sjön by', vilken är belägen ett stycke norr om Svanby på Tämনারåns västra sida.»

Den döde får det berömmande epitetet *hinn målspaki*. Detta kan jämföras med det i U 703 och 739 förekommande adjektivet *malsrisinn* 'målsnäll', 'vältalig': *Hann var mildr matar ok malsrisinn*.

Redan Peringskiöld tolkar inskriftens senare del på i stort sett riktigt sätt: »Rådulf och Fundin, samt Andwäter och Uhrwetter upreeste denna Steen till åminnelse effter sin fader Kåre den wältalige, Ygges Son i Swaneby.» Säve (i *UFT*): »Rådulf och Funnen och Anund, bröder, ristade denna sten efter Kåre den målspake (=vältalige), sin fader, Hugs son, i Svanabo.» En tolkning, som vad senare delen beträffar är sämre än de tidigare framlagda översättningarna, lämnas av E. Malmberg i *Strömsbergs bruks historia*: »Rådulf och Funden och Anund, bröder, ristade denna sten efter Kåre. Men målspake [=vältalige], sonen, växte upp i Svanabo.»

Gillbergastenens ornamentik är av ett i uppländska runristningar mycket ovanligt slag. Inom landskapet finnes emellertid en ristning, som i detta avseende visar överensstämmelse med U 1146, nämligen U 1016. Denna sten står vid Fjuckby i Ärentuna sn, omkring fyra mil S om U 1146. Om den högst karakteristiska bandornamentiken se U 1016, s. 231. Överensstämmelserna i ornamentalt avseende äro i själva verket så stora, att man redan på grund av dessa frestas att hänföra de två ristningarna till samme mästare. En granskning av huggningstekniken, runformerna och inskriftens anordning förstärker ytterligare känslan av att en och samme ristare i dessa två fall kan ha varit verksam; bruket av skiljetecken är helt likartat, liksom tecknens form, inga stungna runor förekomma, ej heller runan **æ**. Därtill kommer, att överensstämmelser i uttrycksätt kunna anföras: U 1016 **riti : stain : pinsa**; U 1146 : **ritu : stain : pinsa**. Såväl U 1016 som U 1146 meddela något utöver den vanliga inskriftsformeln; ur innehållets synpunkt äro båda mycket intressanta. Detta beror åtminstone delvis på, att inskrifterna äro äldre än den stora mängden av de uppländska runstenarna. Språkformerna i U 1016 äro relativt ålderdomliga: ack. pl. *sunu*, pret. *kvam*, partikeln *sem*. Detta går väl ihop med det förhållandet, att ristaren av U 1146 en gång brukar den ålderdomliga svensk-norska formen av **b**-runan; jfr U 585.

Det är sålunda ganska mycket som talar för att U 1016 och 1146 ha ristats av samme mästare, som av allt att döma har varit van att arbeta i trä och metall. Tyvärr veta vi icke hans namn. U 1016 är visserligen signerad, men inskriften är olyckligtvis där så skadad, att namnet icke kan rekonstrueras med någon säkerhet. En annan uppländsk ristning, som vad ornamentiken beträffar visar överensstämmelser med U 1146, är U 1138; jfr även U 1147.

1147. Västlands kyrka.

Litteratur: J. Bureus, F a 6 s. 195 n:r 152 b (Rhezelius), F a 5 (mellan n:r 480 och 481); J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 294 (tryckt i *UFT* h. 32, 1915, s. 86), F 11 n:r 38; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942* (ATA).

Avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6, teckning i F 11.

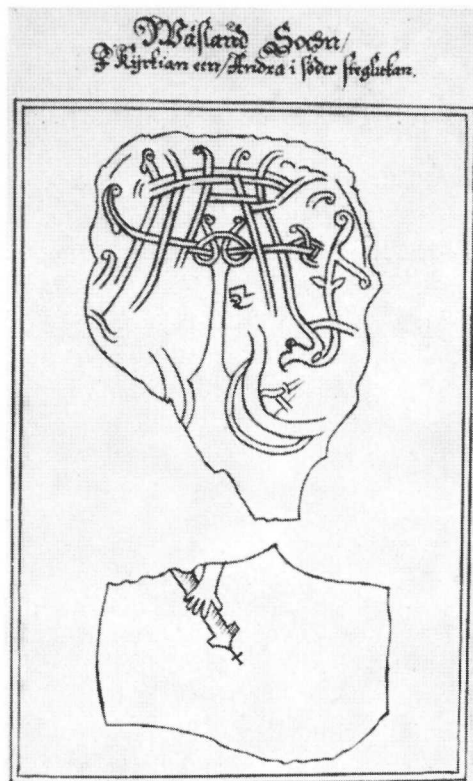

Fig. 487. U 1147. Västlands kyrka. Efter teckning av Rhezelius i F 11.

Denna sedan länge försvunna sten, som redan på 1600-talet endast bestod av ett nött fragment, har såvitt känt granskats allenast av Rhezelius. I *Monumenta Uplandica* uppger han, att »Denne R[unsten] ligger på K[yrko] golfwet i store gängen». F a 6: »Widh Wäsland Kyrkia äre två stycker, män bokstäferne förnötte.» F 11: »Wäsland Sochn, J Kyrkian een». F a 5: »Wäsland Wid Kyrkian äro twänne Runestenar men Runorne förnötte.» I Peringskiölds *Monumenta* (bl. 107) lämnas följande uppgift om »Wässlands kyrkia»: »dher finnas inga monumenta, meer än Erchiebiskop Jacobs wapn.»

Av Rhezelius' teckningar att döma visar det bevarade styckets ornamentik släktskap med Gillbergastenens (U 1146); se fig. 487.

Västlands kyrka.

Rhezelius omtalar två fragment av ristade stenar från Västlands kyrka; se U 1147. Det ena stycket, U 1147, låg i kyrkgolvet, det andra, som han avbildar i *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 297 (teckningen återgives i *UFT* h. 32, s. 88) och i F 11 n:r 38, låg »J söder Steglukan i Wäster». Fragmentet i stiglukan har av teckningen att döma knappast tillhört en runsten; se fig. 487, där fragmentet återfinnes nedanför U 1147 (»Andra i söder Steglukan»). Man ser en hand, som förefaller att hålla en korsmärkt hammare.

1148. Älvkarleby kyrka.

Litteratur: B 561, L 263. J. Bureus, Fa 6 s. 195 n:r 152 (Rhezelius), Fa 5 n:r 491, Fa 12 bl. 536; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (Fc 6), s. 295 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 87), F11 n:r 39; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 109; N. R. Brocman, Anteckning i Bautil (R 556 a, s. 158); J. A. Tranberg, *De paroecia Elfkarlebyensi* (1838), s. 4; K. Ahlenius och A. Kempe, *Sverige* 4 (1909), s. 792; A. N. Sandén, *Älvkarleby* (1923), s. 25; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA)*.

Avbildningar: Rhezelius, teckning i Fc 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F11; J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 561).

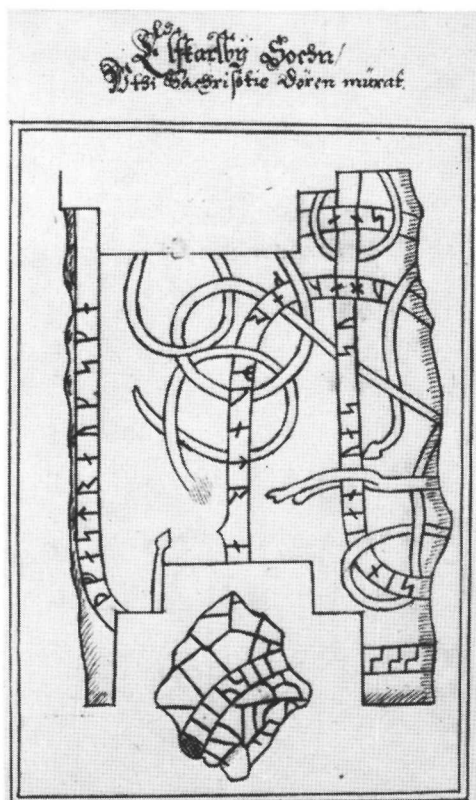

Fig. 488. U 1148. Älvkarleby kyrka.
Efter teckning av Rhezelius i F11.

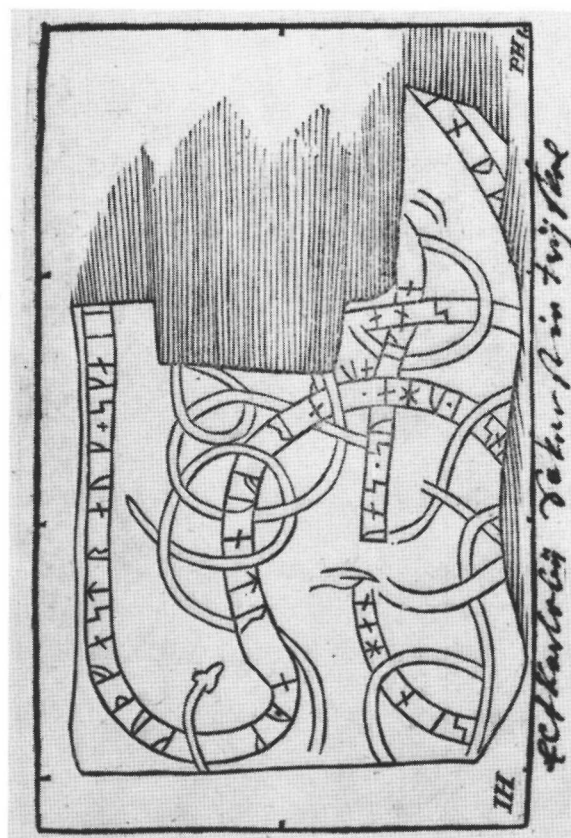

Fig. 489. U 1148. Älvkarleby kyrka.
Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* (B 561).

Denna sedan länge försvunna runsten låg enligt Rhezelius »J Elfkarleby Sachristie dör» (Fa 6). I *Monumenta Uplandica* skriver han: »Denne R| ligger i Sachristie Dören inmurader.» F11: »Elfkarlby Sochn, Vthi Sachrisstie Dören murat.» Peringskiöld avslutar sin beskrivning av vissa inventarier i Älvkarleby kyrka med följande ord: »Elliest äro här wid kyrkian inga monumenter behålna, mehr än en Runesten wid kyrkians anläggning i Sakerstie dören inmurader». På det i *Monumenta* inklistrade träsnittet finnes bläckanteckningen »Elfkarleby Sakerstie tryskel» (B 561: »I Sakerstie-dören»; L 263: »I sakerstiedörren»). Detta är den senaste uppgiften om U 1148. Möjligen förlorades runstenen redan vid slutet av 1600-talet i samband med en stor tillbyggnad. På 1700-talet är den i alla händelser försvunnen; N. R. Brocman antecknar i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a), att runstenen »nu [är] borta eller omvänd 1763». Den försvunna runstenen nämnes också i J. A. Tranbergs dissertation *De paroecia Elfkarlebyensi* (1838): »Juxta

januam Sacrarii olim fuit lapis scripto Runico insignis; cujus confracti fragmentum in muro jam inclusum est.» A. N. Sandén uppger 1923, att runstenen numera är »borttagen och försvunnen». Vid runinskriftsinventeringen år 1942 söktes stenen förgäves.

På grund av att runstenen, då den lades in som tröskel i sakristiedörren, kom att till avsevärda delar döljas av dörromfattningen, är inskriften endast delvis känd. Dessutom hade stenen fått sin högra kant bortslagen, varigenom några runor i inskriftens början förlorats. Detta är mycket beklagligt. De på 1600-talet synliga partierna av ristningen ge nämligen vid handen, att inskriften har varit ovanligt intressant.

Höjd omkring 1,80 m., bredd omkring 1,05 m.

Inskrift enligt Hadorph (B 561):

... - nsi · uha · auk arfuntr auk kupfastr auk + ska - - ... - nþk ... sin han uas · suikn ... ans

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

... ok Armundr ok Guðfastr ok ... sinn. Hann vas svikinn ...

»... och Armund och Gudfast och ... sin ... Han blev försåtligt dräpt ...»

Till läsningen: Av runan 1 återstod enligt Hadorphs läsning endast övre hälften av hst; övriga delar av runan ha stått på stenens bortslagna högra del. Före r. 1 ha några runor gått förlorade. Runföljden 7—10 auk står utanför slingan, mellan 7 a och 11 a. Tillägget bör säkerligen uppfattas som ristarens rättelse; se fig. 489. Av runorna 35 och 36 återstod endast huvudstavarna. Efter r. 36 har stenen dolts av dörromfattningen; på det dolda partiet av ristningsytan torde nära ett 20-tal runor ha stått. Av r. 37 återstod endast huvudstavens nedre hälft. 40 k har förlorat toppen i kantskadan. Efter 40 k är stenens kant bortslagen, varigenom åtminstone 15 runor torde ha gått till spillo. Efter 54 n har åter ett stycke av stenen dolts i dörromfattningen; det är svårt att avgöra, hur många runor som ha stått på det dolda stycket. — Rhezelius (F c 6): ... uha auk armuntr a ... pfastr auk ska ... sin ian uas su ... ans

Peringskiöld tolkar i *Monumenta* inskriften på följande sätt: »Bense och Ugge, samt Arfund och Gudfast, och Skalder, de låto upresa denna åminnelse Steen effter sin fader N. - - som blef swikligen af daga tagen ...»

Inskriftens början, som har innehållit ett personnamn, är okänt. Vilket eller vilka namn, som dölja sig bakom runföljden 1—7 -nsi·uha, kan ej avgöras. Peringskiölds förslag 'Bense' och 'Ugge' kan ej godtagas.

Runföljden 11—17 läses av Hadorph som arfuntr men av Rhezelius som armuntr. Av allt att döma bör den senares läsning föredragas. I så fall ger U 1148 ett belägg på det mycket sällsynta mansnamnet Armundr (*Armundr*). Hittills har det i runinskrifterna endast varit belagt på U 685 och på Gørlev-stenen (DR 239); se vidare U 685. Mansnamnet Guðfastr är däremot vanligt; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. — Av det följande namnet i inskriften voro endast de tre första runorna, 32—34 ska, fullständigt bevarade; av de två följande funnos endast huvudstavarna. Peringskiöld rekonstruerar det som skalti och så återges det också i Liljegrens *Runurkunder* (1833). Ett namn Skaldi förekommer visserligen på U 1107, men namnet är eljest ingenstädes belagt i våra runinskrifter. Med lika stor rätt skulle man kunna gissa på namn som Skarði, Skalli, Skeggi o. s. v.

Inskriftens sista sats börjar med runföljden han uas·suikn, vilket knappast kan uppfattas annorlunda än som Hann vas svikinn ... Jfr t. ex. det på U 130 förekommande uttrycket Hann varð svikvinn a Finnæiði 'Han blev sviken (försåtligt dräpt) på Finnheden'. Tyvärr kunna vi ej veta, hur satsens fortsättning har lytt på U 1148. Vad formuleringen vas svikinn i st. f. varð

svikinn beträffar, kan den jämföras med det vid sidan av *varð dauðr* förekommande uttrycks-sättet *var dauðr*. Se E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 3 (1956), s. 157 f.

U 1148 förefaller att ha varit en ganska ståtlig runsten, tydligen ristad i typisk uppländsk runstensstil. Av Rhezelius' teckning framgår (se fig. 488), att ristningen nedtill har begränsats av en s. k. repstav. Om förekomsten av detta ornament se U 1079.

På teckningen i F 11 (fig. 488) har Rhezelius nedanför sin avbildning av U 1148 också ritat ett tydligen av flera delar bestående stycke av en sten med några runliknande tecken.

1149. Fleräng, Älvkarleby sn.

Pl. 126, 127.

Litteratur: B 1098, L 264 och 1052. J. Bureus, F a 6 s. 228 nr 6 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 nr 535, F a 1 s. 113; U. Christoffersson, Gästriklands Antiquiteter afriktade (F 17 b), s. 1; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 39, Acta literaria Sveciæ 1726, s. 214; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 245 f.; J. A. Tranberg, De paroecia Elfkarlebyensi (Upsaliæ 1838), s. 4; C. C. Rafn, Nordiske Runemindesmærker (1856), s. 92 f.; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1864 o. 1865 (ATA); K. Hj. Kempff, Söderby runsten vid Gefle (1897), s. 20; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899–1901 (ATA), Upplands runstenar (i: Uppland 2, 1908), s. 468, 469, 2 uppl. (1913), s. 33, 35, Anteckningar (UUB); A. N. Sandén, Älvkarleby (1923), s. 25 f.; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 29; Gefle Dagblad den 19/8 1933; E. Bellander och B. v. Malmberg, Inventering av fasta fornlämningar i Valbo sn (ATA); N. Sundquist, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 3/12 1942 och den 11/1 1945 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Gästrikland 1945 (ATA); G. Olson, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 27/11 1947 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christoffersson, teckning (i F 17 b); U. Christoffersson och J. Hadorph, träsnitt (i B 1098); v. Friesen, foto (i Upplands runstenar); A. N. Sandén, foto (i boken »Älvkarleby»).

Den ståtliga runstenen står i Flerängs samhälle, 25 m. NV om fastigheten Fleräng 1¹⁸, 2 m. V om vägen. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Skutskär» (1955).

Bureus anger i F a 6 platsen på följande sätt: »J Walbo i flärberg[z] myra». Ulf Christoffersson, som ritade av U 1149 i *Gästriklandz Antiquiteter* i »Joh. Hadorphii närvaro» den 6/8 1690, antecknar på sin avbildning, att stenen står »J Wahlbo S. och Flärängz Skogzmark». O. Celsius lämnar i *Svenska runstenar* en utförlig beskrivning av U 1149; han gjorde sin undersökning den 7/7 1726: »Fläringe Äng till Harnäs brwk hörande, ligger nu till Elfkarby Kyrkia. Men till Wahlbo effter båtzmanshållet. En stor skiön sten och slät men nyl. bräckt mitt öfer skriften nedan till ... Stora vackra runor. Står i willande Skogsmarken. är nyl. up rätt af H. Leyels folk, och bakom satt en Klabb rund. När den rutnar neder faller stenen i stycker. som är myckit tunn ändoch stor. är allareda sönder twärs öfer runorna nedan till. Men när jag läste honom, war ännu ingen skärfwa förlorad uthan syntes runorna alla wäl och behållna.»¹ *Acta literaria Sveciæ* 1726: »In paroecia Elfkarlby, & villa Fläringe».² J. A. Tranberg: »In vicinia prædii Fläräng lapis Runicus exstat.» I en not tillägger Tranberg: »Prædium Fläräng, paroeciæ Wahlbo subjunctum, agros intra limites nostras habet. Prædium remotioribus temporibus ad paroeciam nostram pertinuisse Acta ecclesiastica docent.» I sin »Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland» omtalar C. F. Wiberg, att han den 29/7 1864 tillsammans med »ritläraren Hr. N. L. Söderholm» reste »till Harnäs bruk, hvarifrån företogs en fotvandring upp

¹ N. R. Brocman har delvis avskrivit Celsius' beskrivning och infört uppgifterna i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a) på s. 301.

² Liljegren läste ortnamnet som Häringe, tydligen därför att de två första bokstäverna i Fläringe äro lätt skadade. Detta är förklaringen till att Liljegren i *Runurkunder* upptager en runsten från »Häringe gård» (L 264). Han har icke observerat, att denna runsten är identisk med Fleräng-stenen, vilken han anför som nummer 1052. U 1149 får på så sätt två nummer i *Runurkunder* (L 264 och 1052).

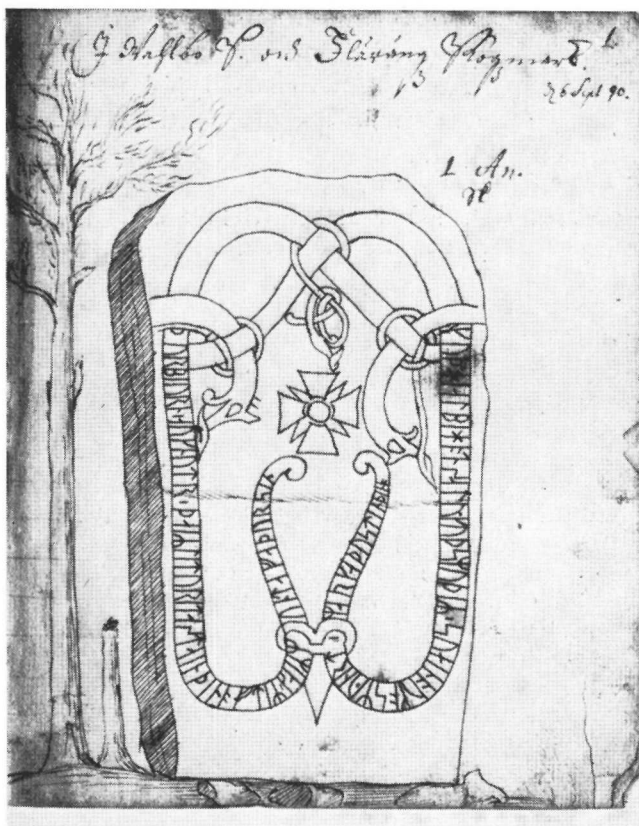

Fig. 490. U 1149. Fleräng, Älvkarleby sn.
Efter teckning av Ulf Christoffersson i F 1 7 b.

till skogen, der man granskade, aftecknade och afläste den så kallade Flärängs sten . . . Stenen, som står långt inne i skogen, långt aflägsen ifrån hvarje väg, är visserligen ned emot foten afbruten, men stöttad med stödmur af väldiga kullerstenar och utmärkt väl vårdad genom bruksförvaltarens omsorg. Skrift och slingor äro fullkomligt bibehållna och af serdeles smakfull teckning.»

Enligt v. Friesen stod stenen i »Fläräng», i »en löfäng kallad Tärnängen nära lägenheten Torfstig.»

I *Gefle Dagblad* 1933 återfinnes en artikel »Korset och bönen i Fleräng», som börjar på följande sätt: »Namnet Fleräng eller Fleringe, som namnet står skrivet i gamla handlingar, har nu genom befolkningens anhållan om återförening med Älvkarleby socken, med vilken socken samhället tidigare hört samman, blivit aktuellt, och många älvkarlebybor bege sig i dessa dagar på 'upptäcktsfärd' dit ut. Men, käre vandrare, när du nalkas Fleräng så drag dina skor av dina fötter. Du vandrar nämligen här på helig mark. Under trädens kronor, bland gräs och blomster, står vid sidan av vägen en runsten, i de lärdes skrifter benämnd Flerängs-stenen.» — År 1942 an-

mälades till Riksantikvarieämbetet, »att stenens nederdel är starkt söndrig. Stenen står lutad mot ett stenröse och har fördenskull en mindre tilltalande uppställning . . . Åtgärder för en förändring till det bättre äro nödvändiga.» — Vid runinskriftsinventeringen år 1945 stod U 1149 »i Flerängs egnahemssamhälle, lutad mot ett stenröse i trädgården till tomten 1⁸, 4 m Ö om en väg genom samhället, 10 m VSV om en villa.» Om stenens tillstånd meddelas i inventeringsberättelsen: »Den vackra runstenen har brustit nedtill, varigenom ristningsytan har delats i tre delar. Dessutom har stenen skivat sig i sex större skivor. Risk föreligger för att ytterligare stycken spricka loss. Stenens nuvarande plats är ej tillfredsställande.» Genom Riksantikvarieämbetets försorg lagades stenen och flyttades till sin nuvarande plats på vägens västra sida år 1947.

Röd gävlesandsten; i stenens kanter är ytan ljusare. Höjd 2,20 m., bredd (vid korset) 1,25 m., tjocklek omkring 0,20 m. Ristningen är ovanligt djup. De utomordentligt skickligt huggna linjerna lysa ljusa i den röda ytan.

Inskrift:

þurbiorn · auknutr · þair litu ritaustain þinoftir · kairmunta faður sin kup hialbi honsalukuþs
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75
 mupir · suain ouk osmunrt markapu stin þino
 80 85 90 95 100 105 110

Þorbiorn ok Knutr þeir letu retta stein þenna æftir Gæirmunda, faður sinn. Guð hialpi hans salu ok Guðs moðir. Sveinn ok Asmundr markaðu stein þenna.

»Torbjörn och Knut de läto uppresa denna sten efter Germunde, sin fader. Gud och Guds moder hjälpe hans själ. Sven och Åsmund ristade denna sten.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. Sk förekommer endast efter 8 n, 15 r, 41 r, 83 r; det har formen av ett lodrätt streck. I 1 þ utgöres hst av en ornamentslinje. Detsamma gäller 59 k, som står på motsvarande ställe i stenens högra kant. 8 n har, i likhet med inskriftens övriga n-runor, bst endast till höger om hst. 9 a har bst endast till vänster om hst; detsamma gäller inskriftens samtliga a-runor. I 27—29 föreligger uppenbarligen en felristning; ristaren har först råkat rista en u-runor i st. f. en a-runor — alltså ritu för rita; märk föregående ord litu. Jfr ett liknande fel på Åsmundstenen U 847 (s. 491). Därefter har han på u-runans hst satt en a-bst och utnyttjat u-bistavens nedre hälft som nedersta leden i följande s-runor (29). »Bindrunan», som på detta sätt har uppkommit, har följande utseende: N.

Genom runföljden 35—45 inoftir • kair går en stor, nu lagad, brottspricka. 41 r är nedtill skadat genom denna spricka. 42 k är ej stunget. 74 u har huvudstavens nedre hälft i kanten av en upphöjning i stenytan; detsamma gäller övre delen av 79 m. 89 o är tydligt. I 98 t har brottsprickan klivit hst på längden. — Bureus (i F a 6):

þurbiurn auk nutr þair litu rita stain þino ftir kairmunta faþur sin • kuþ hialbi honsalukups muþir • suain ouk osmunr mirkaþu stin þino. — Hadorph och Christoffersson: Läsningen är fullständigt riktig, om man bortser från att felristningen 27—29 icke har observerats, att en oriktig bst har satts

vid toppen av 70 n, att 95 u har uppfattats som stungen, samt att sk har insatts efter 98 t. — Celsius: Sk insattes efter 50 a; eljest är läsningen helt korrekt. — v. Friesen: »Ristningen är ovanligt väl bevarad, klar och säker i alla drag. Nära ristningens bas är stenen afslagen. Den spricka som sålunda går tvärt öfver ristningen vållar i ett fall osäkerhet, näml. vid » 38 f » där omedelbart under springan från hufvudstavven utgår en kort fördjupning uppåt venster; denna fördjupning väl dock tillfällig, ehuru Bautil hvars teckning anger, att stenen då ännu ej var afslagen har f hvilket möjligen bör läsas þ .» Fördjupningen är säkerligen naturlig.

U 1149 är rest av två söner efter deras fader. Den äldste sonens namn, *Þorbiorn*, tillhör de vanligaste mansnamnen i de uppländska runinskrifterna. Den andre sonens namn uppfattas av Celsius och Broeman som *Nytr*, vilket utan tvivel är oriktigt. I runföljden 9—15 **auknutr** skall 11 k säkerligen dubbelläsas; till Åsmunds ristarvanor hör som bekant, att han ofta låter samma runa beteckna slutet av ett ord och början av det följande (jfr t. ex. runföljden 34—41 **þinoftir** och 68—78 **honsalukups**). Namnet skall alltså uppfattas som *Knutr*. Om detta namn se U 818, där dock belägget från L 264 Häringe skall utgå, eftersom denna inskrift är identisk med L 1052; se ovan s. 573 not 2. — Faderns namn har varit *Gæismundi*, en eljest icke belagd form av det väl kända mansnamnet *Gæismundr*.

I likhet med U 1142, 1144, L 1049 Söderby (Gävle) och troligen U 932 är Fleräng-stenen signerad av två ristare, nämligen Åsmund Käresson och en medhjälpare till honom. Den ristare *Sveinn* som i U 1149 nämnes tillsammans med *Åsmundr* förekommer också på den viktiga inskriften L 1049 Söderby (Gävle): **suain • uk osmunrt þau markaðu.**

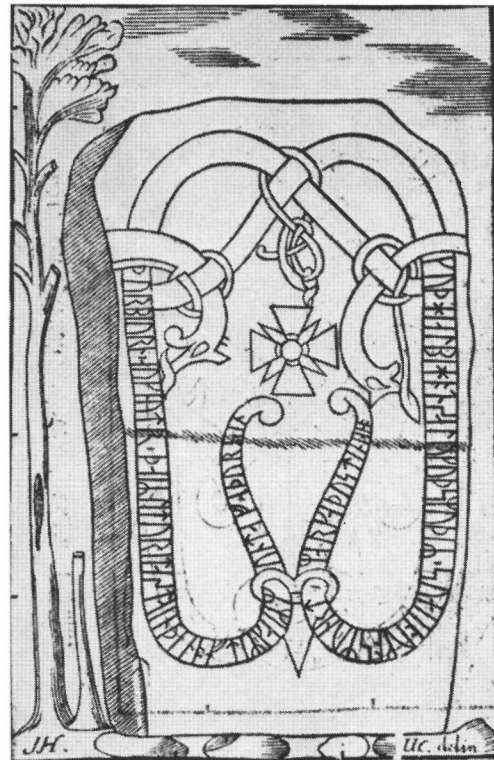

Fig. 491. U 1149. Fleräng, Älvkarleby sn.
Efter B 1098.

Asmundr omkastar i U 1149 ordningen mellan de två sista runorna i sitt namn: *osmunrt*. Samma egendomlighet kan iakttagas i flera av hans ristningar: U 859, 969, 981, 986, 998, 1149 samt L 1049 Söderby (Gävle). Omkastningen är alltså nästan lika vanlig som det korrekta. Magnus Olsen söker förklara felristningen med antagandet, att Åsmund var ordblind: »I hans inskrifter er der dessuten en lang rekke av andre 'ortografiske' besynderligheter ... At Åsmundr var en stor kunstnerbegavelse, utelukker ikke at han kan ha været 'ordblind'; det er kjent nok at kunstnerisk begavelse og ordblindhet ofte er forent i samme person» (*Fornvännen* 1953, s. 328).

U 1149 hör till Åsmunds förnämsta verk och visar många för denne mästare karakteristiska drag.

1150. Gårdskär, Västerboda, Älvkarleby sn.

Pl. 128.

Litteratur: O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 193; J. A. Tranberg, De paroecia Elfkarlebyensi (1838), s. 4; Gefle Dagblad den 21/7 1922; A. N. Sandén, Älvkarleby, En hembygdsbeskrivning (1923), s. 10, 25; E. Willner, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 22/6 och den 10/8 1926 (ATA); Skrivelse från Vitterhetsakademien till E. Willner den 25/6 1926; K. A. Gustawsson och E. Bellander, Inventering av fasta fornlämningar i Älvkarleby socken 1928 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Äldre avbildningar: Willner, foto 1926 (ATA); K. A. Gustawsson, foto 1928 (ATA).

Den fragmentariskt bevarade stenen står rest 6 m. N om landsvägen genom Gårdskär, 50 m. SSV om skogvaktarbostället, 15 m. Ö om vägskalet vid vägen till skolan. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Gårdskär» (1955).

Den äldsta kända uppgiften om U 1150 lämnar O. Celsius. I *Svenska runstenar* antecknar han den 9/9 1728, att »Petr. Enagrius¹ varit där [=vid Gårdskär] att efftersee. Men funnit allenast en liten sten wid Västerboda, heel släät, ingen runeskrift där at see och finna, allenast någre ränder omkring wid kanterna. Men uthan någre bokstäwer.» Hundra år senare nämnes stenen i J. A. Tranbergs dissertation *De paroecia Elfkarlebyensi*: »Præterea in vico Westerboda lapis Runicus, dimidia parte in terra demersus, reperitur, sed litteræ ætate aut manibus protervis læsæ discerni non ultra possunt.»

I en uppsats om fornminnen i Älvkarleby (i *Gefle Dagblad* 21/7 1922) skriver fornminnesvårdaren Ejnar Willner: »Den enda inom socknen kända runstenen finnes i Gårdskär. Fornminnesföreningen ämnar föranstalta om att den flyttas något från allmänna vägen. Där den nu står händer ofta att den skadas av åkdon.» A. N. Sandén nämner också U 1150 i sin hembygdsbeskrivning 1923: »I byn Västerboda i Gårdskär finnes en mindre runsten, som emellertid är så illa medfaren, att endast några slingor numera kunna urskiljas på den, medan runorna nästan alla äro utplånade.» År 1926 skriver Willner till Vitterhetsakademien: »Härmed får jag vördsamt meddela, att en s. k. runsten belägen vid byn Västerboda i Älvkarleby socken genom breddning av vägen genom Västerboda by kommer att ligga inom vägbanan varför den bör för att ej ytterligare skadas flyttas omkring 3 meter i nordlig riktning ... Flyttningen är på grund av stenens ringa storlek lätt att verkställa. Om ej omedelbar åtgärd kan vidtagas, kanske undertecknad finge i uppdrag att flytta densamma 3 meter i nordlig riktning för att stenen ej skall skadas av väghyvlar och dylikt ... Stenen har troligen aldrig från början varit rest på denna plats, endast diförd.» Tillstånd till förflyttningen gavs, och U 1150 »flyttades den 29 juni 1926 4 meter i rätt nordlig riktning från den plats som den förut innehade alldeles intill vägkanten. Flyttningen verkställdes av skogvaktaren Frans Eliasson i Gårdskär samt andra hjälpsamma och intreserade personer utan kostnad. Vid stenens flyttning användes samma underlag som förut samt plaserades bakom

¹ Pehr Enagrius (1703–1757) var son till kyrkoherden i Älvkarleby.

runstenen större stenblock, så att den nu är säkert stöttad.» Willner meddelar vidare, att stenen »enligt en äldre persons berättelse . . . fordom stått i en åker ungefär 20 meter nordväst om sin nuvarande plats. Någon tillförlitlig uppgift är det knappast. I en år 1838 av J. A. Tranberg utgiven akademisk avhandling om Älvkarleby nämner han denna runsten såsom stående nedsjunken vid vägen till Västerboda, eller på den plats som stenen hade före den nu verkställda flyttningen.» Vid fornminnesinventeringen år 1928 anges platsen på följande sätt: »15 m. NO om vägskalet mellan landsvägen Östanå—Gårdskär och vägen, som från Västerboda går åt SO till skolhuset, 3,5 m. N om landsvägen.» Stenen beskrives sålunda: »Avslagen. Blott övre delen kvar. Orienterad Ö—V. Vilar på en annan flat sten och stödes på baksidan av flera stenar. Någon tydlig runskrift går ej nu att urskilja. Blott ett par otydliga runor på västra sidan av stenen kunna upptäckas. F. ö. blott slingor, även dessa osammanhängande . . . Runstenen bär flera märken efter slag, sannolikt förorsakade genom att stenar kastats på densamma.» Vid runinskriftsinventeringen 1942 stod stenen kvar på samma plats.

Rödgrå granit. Höjd 0,80 m., bredd 0,90 m. Det bevarade stycket utgör stenens övre del. Ristningsytan är hårt sliten, varför linjerna äro mycket grunda. Utan tvivel är ristningen utförd av en ovan person. Inga spår av runor kunna upptäckas på den bevarade delen av stenen. Några runor ha av allt att döma aldrig funnits på detta stycke, vilket torde visa, att stenen, även då den var hel, endast har burit ornament. Klumpigheten och osäkerheten i linjeföringen är påfallande.

Rörbacka, Älvkarleby sn.

I *Gefle Dagblad* den 21/7 1922 omtalar E. Willner, att nybyggaren på Rörbacka »förra året vid plöjning i åkern påträffat en sten å vilken fanns en del streck och kors inhuggna. Denna sten hade emellertid använts vid cementering av en källare som byggts på platsen.» Willner frågar sig: »Var det måne en runsten, som på detta sätt för alltid spolierats?» Någon annan uppgift om en runsten vid Rörbacka har icke kunnat erhållas.